

ÆTTER-MÅL

Årsskrift for Lund Historielag

23. årgang 2023

Gården Rusdal i gammel tid.

På bildet ser vi Oline Sofie Rusdal, Maria Rusdal og Gunnar Rusdal som er Maries nevø. De andre er ukjente.

GAVE-IDÉ eller LESESTOFF til deg selv!

Lund Historielag har disse bøkene for salg:

Huset ved Lake Hendricks av Alvera J. Westberg	kr	150,-
Gjennom ringen av Pete Sandstøl	kr	150,-
Ørnereiret av Harald Polden	kr	250,-
Sånn gjorde me det før	kr	300,-
Sånn hadde me det før	kr	300,-
ÆTTER-MÅL, pris pr hefte	kr	150,-
Samlet pris for alle årganger ÆTTER-MÅL	kr	1000,-
Arkivboks for ÆTTER-MÅL	kr.	100.-

VIPPS 122095 til Lund Historielag

Bygdebøkene:

Lund Historie I, Lund Historie II, Bildebok fra Lund
og Bygdebok for Heskestad (Rådhuset)

Ved interesse:

Ta kontakt med Jorunn S. Bjørnevold / Magne Handeland
Telefon 41 50 35 66 / 91 52 93 20
E-post: jorunnb43@gmail.com

Historielagets hjemmeside:

www.lundhistorielag.no

Leder: Marna Irene Torkildsen - Tlf. 465 28 464

ÆTTER-MÅL

Lokal- og slektshistorisk magasin for Lund

Utgitt av:

Lund Historielag – Opplag 600 - Reklamehuset Fuglseth AS
Adresse: Evelyn Sirevåg, Nedre Lundestranda 37, 4460 Moi
E-post til redaksjonskomiteen: historielaget.lund@outlook.com

Redaksjon:

Evelyn Sirevåg, Jorunn Stene Bjørnevold, Børge Haga, Per Christoffer Salvesen, Toril Salvesen. Marna Irene Thorkildsen møtte.

Forsidebilde:

Foto viser gården Rusdal i gammel tid.
Utlånt Lund Bygdemuseum LBK-A095-0003

Medlemskap inkl. ÆTTER-MÅL: kr. 250 (standard)

Kontakt Birger Solheim - birsol@online.no

INNHold

Kjære leser, av Marna Irene Thorkildsen	2
Hilsen fra redaksjonen, av Evelyn Sirevåg.....	3
Det gamle Lund, av Eivind M. Sætre	4
Rusdal, av Eivind M. Sætre	13
Lengste utferda mi, av Odd Stene	21
Innsamling og registrering av lokale stedsnavn, av Børge Haga	23
Rev og pelsdyr, av Salve O. Salvesen.....	26
Drifte karen fra Sætra som ble ordfører, av Turid H. Grandalen Steinnes .	30
Endre Omdal, intervju Stavanger Aftenblad 1920.....	34
Rallarliv, av Sigve Rusdal	37
Trappa forteller, av Evelyn Sirevåg	47
Fra Rogla til Eik, av Sonja Surdal	54
Når kuhandleren kom på besøk, av Nilseus Drivdal	59
Nokre minne frå barndomsheimen i Egelandsdal, av Ragna Hetland	62
Sånn hadde me det i Skojen, av Arnold Munthe Eik.....	78
Kraftlinjen Moi – Konstali, av Osmund Moen.....	84
Fjellmannen Harald Meland, av Tom Leif Rusdal.	86
Nå lukker seg mitt øye, av Guri Lisabeth Ravatn	92
Amerikabilder	93
Bibliotek i Lund.....	95

Kjære leser

Det er duket for et nytt Ætter-mål med interessant og tankevekkende stoff. Redaksjonskomiteen har arbeidet jevnt og trutt hele året med innlegg til historielagets årlige hefte. Dette målrettede og til tider krevende arbeidet har resultert i et innholdsrikt års-hefte, til glede og nytte for leserne.

Lund Historielag er et frivillig lag som arbeider for bevaring av lokalhistorie gjennom innsamling og formidling, med bruk av skriftlige og muntlige kilder. I tillegg er historielaget opptatt av å benytte de mangfoldige muligheter til opplevelser som finnes i et rikt natur- og kulturlandskap, samt ha sosiale sammenkomster der folk kan møtes.

Opp gjennom årene har jeg blitt kjent med mine besteforeldres livshistorie. De fortalte ofte historier som også var tilknyttet lokale stedsnavn. Historielagets formål er, blant annet, å få kunnskap om hvordan folk levde før i tiden og hva som opptok dem opp gjennom tidene her i Lund. Det er aktuelt å nedskrive dette for kommende generasjoner. Vi vil derfor minne om, til de som måtte ha noe å berette – om å sende oss sitt bidrag. Vi vil være svært takknemlige for ideer og innspill til stoff i kommende Ætter-mål.

Styret vil rette en spesiell takk til Evelyn Sirevåg, som siden 2012 har vært med i redaksjonskomiteen, de siste årene som leder. Med full oversikt har hun organisert arbeidet i komiteen, som hun nå forlater. En hjertelig takk gis derfor til Evelyn for all den tid og innsats som hun har lagt i redaksjonen for å holde Ætter-mål ved lag.

Anledningen benyttes også til å takke de andre trofaste forfatterne av historielagets års-hefte.

Så til alle som har bidradd med støtte gjennom medlemskap, deltatt på historielagets møter, turer, besøkt vår stand eller stilt opp på dugnad, og til alle som har medvirket med opplysninger, forslag, forespørsler og tilbakemeldinger: Mange takk til dere alle sammen!

Riktig god lesing!

Marna Irene Gursli Thorkildsen
Styreleder

Hilsen fra redaksjonen

Mange artikkelforfattere har bidratt til årets hefte. De skriver både på bokmål og nynorsk. I tekstene finner vi ord og uttrykk som vi nok har glemt eller kanskje aldri har hørt. Gamle dagers historiefortellere ordla seg på en annen måte enn hva vi gjør i dag. Vi prøver å ta vare på denne fortellerkunsten ved å forandre minst mulig på ordlyden samtidig som vi prøver å gi forklaring på vanskelige uttrykk og begreper. Du som er interessert i historie vil trolig forstå det meste! Hvis ikke, så kan du ta kontakt med oss eller dem som har bidratt med historier. Bidragsyterne vil helt sikkert også sette pris på tilbakemeldinger av forskjellige slag.

Flytting og arbeid kan være passende stikkord for årets hefte.

Vi som kjenner Lund i dag forstår at kommunens grenser er forandret og flyttet på flere ganger. Menneskene flytter hit og dit. Og hus har blitt flyttet fra ett sted til et annet. Familier flyttet, om ikke lenger bort enn til løa for en tid mens bygging av nytt hus foregikk. Det måtte de gjøre fordi de beste tømmerstokkene fra det gamle huset skulle gjenbrukes i det nye.

Enkelte mennesker har bodd i det samme huset gjennom hele sitt liv. Andre flytter ut, men kommer tilbake. Noen har flyttet fra Nord-Norge til Lund. Andre har flyttet fra Lund til Sør- og Østlandet og andre land. Vi får høre om lunddøler som har utført betydningsfullt arbeid i andre deler av vårt land.

Yrkestitler forandres. Sjelden hører vi

nå om tjenestejenter og driftekarere. Men de som hadde slikt arbeid ble vant til å flytte mellom gårder og tilpasse seg nye omgivelser.

I årets hefte kan du lese om mange slags yrker. Anleggsarbeid på vei, jernbane eller kraftverk, gårdsarbeid med dyrking, torvskjæring, skogplanting, pelsdyr og oppdrettsarbeid, husdyrhandel, jakt, fangst og fiske, politisk arbeid, undervisning og skolearbeid, husbygging med muring og snekkerarbeid, håndarbeid og husstell, storrengjøring og matlaging. Du vil kanskje finne enda mer hvis du leser nøye!

"Det gamle Lund" hører fortiden til, med sine grenser og begrensninger. Interessante fakta om Lunds historie fra tiden rundt 1500-tallet er nå blitt oversatt til forståelig tekst slik at vi kan få lære litt om den tids forhold. Vi ser fram til at alle gårdene i Lund, slik vi kjenner kommunen i dag, etter hvert vil få sin omtale i årsheftene våre. Vi begynner med Rusdal i nord.

Denne redaksjonen har også hatt litt arbeid, både med å samle stoff, skrive, korrekturlese, redigere og lagre. Vi er takknemlig til styremedlemmene som tar seg av distribusjonen av heftene.

Som medlem i historielaget mottar du også bladet Syd-VESTEN som utgis på fylkesbasis. Leste du nr. 4 i fjor, så vil du se en forbindelse til vårt hefte i år.

Vennlig hilsen
Evelyn Sirevåg

Det gamle Lund: Lund Skipreide

Av Eivind M. Sætre

Forord

Tilbake i 1958 rakk hordalendingen Ingjald Mehus akkurat å fullføre Lund Historie (LH1) fra de eldste skriftlige tidene på 1500-tallet frem til overgangen til 1900-tallet.

Han var en frisk kar uttrykksmessig, og det spørs vel om noen tekstlinjer fra LH1 hadde passert trykken i dag. Innholdsmessig var verket over de 51 gjenværende gårdene i gamle Lund Skipreide både gjennomført og pålitelig. Feil fantes og finnes selvfølgelig, men det skulle bare mangle i en bok med titusener av navn og datoer.

Mehus' største talent var å holde seg til de data han så og hadde, og ikke trekke noen flere konklusjoner utover det. Det finnes eksempler på flere samtidige kollegaer og bygdebokforfattere som gikk adskillig lengre, ikke alltid med like heldig og troverdig utfall. Imidlertid bærer LH1 også preg av slektslinjer og

gårder Mehus ikke rakk å slutføre, og som han selv skrev i innledningen til bygdeboka: «... betyr ikke det at alle slektsproblemer i bygden er løst.»

Det har gått over seksti år siden denne utgivelsen, og Mehus' er stadig den største referansen for tusener av slekts- og lokalhistoriske patrioter verden over når det gjelder Lund. Få har tatt seg bryet å kikke innom selve arkivene i Stavanger og Oslo der originaldokumentene fra denne eldste tiden av Lund er samlet.

Da denne skribenten for et tiår siden søkte etter originalkildene når det gjaldt sin egen farsslekt, ble derfor overraskelsen nokså stor da det viste seg at en rekke navn fra 1500- og tidlig 1600-tall ikke var oppgitt i LH1. Noe som trolig skyldes at Mehus falt fra før den egentlige ferdigstillingen av bygdeboken.

Et eget slektsprosjekt ble dermed utvidet til det nokså omfattende «gårds-

prosjekt» for på sikt å kunne publisere disse glemte navnene og tallene fra det gamle Lund.

Det er med både stor spenning og glede å kunne presentere de to første delene av dette i 2023-utgaven av Lund Historielaget egen årsskrift.

Historielaget har selv skutt inn økonomiske midler i prosjektet. Hva du leser fremover ville heller ikke vært mulig uten støtte fra NorDan Kulturfond. Og ved god hjelp av tidligere statsarkivar Hans Eyvind Næss til transkribering («oversetting») av tidlig gotisk skrift, kan det nå presenteres en ny del av det gamle Lunds historie fra den første historiske tiden: 1519 til 1619.

Og for å gjensitere Mehus: Alle gåter er ikke løst, og nye opplysninger vil komme til siden. Men dette er hva vi har per i dag, 2023.

Tonstad, 31. mai 2023

Eivind M. Sætre

Lund Skipreide

Ingjald Mehus konsentrerte seg om de 51 gårdene som i 1958 lå i daværende Lund Kommune. Det vil si det formannskapsdistriktet som ble opprettet i 1836, gjeldende fra 1837.

Dette vil si fra dalstrøket Rusdal i nord til Elve i sør.

Det egentlige Lund var derimot adskillig større. Lund strakte seg som en slags deformert I (i) fra munningen av Lundevannet mot Åna-Sira i sør – helt opp til heiene i nord. Det omfattet foruten gårdene i dalstrøket Rusdal-Elve, også hele vestsiden av siravassdraget like opp til Ryfylkeheiene.

Skipreidene stammer fra 900-tallet og Håkon den Gode. En skipreide skulle stille og utstyre et skip til forsvar av hva som var den tidens Norge. Allerede i overgangen til 1200-tallet ble imidlertid ordningen sakte byttet ut med en egen skatt, leidang, og siste virkelige utkalling av et skip fra en skipreide skal ha skjedd rundt 1429.

Leidangen overlevde derimot som skatt i flere århundrer, og i Lund er den viktig som kilde: Først og fremst for 1567 da vi får et overblikk over skattepliktige og bebodde gårder dette året.

Hvor gammel Lund Skipreide er, vet vi ikke. Men fra andre deler av landet ser vi at skipreider uten tilgang til havet, kan ha oppstått langt senere enn 900-tallet. I vårt distrikt tyder imidlertid mye på at grensene er særdeles gamle.

Grunnen til det er at Saltsire, det vil si Åna-Sira, står oppført som en grenseelv allerede i Håkon Håkonssons Saga, det vil si i første halvdel av 1200-tallet. Elisabeth Seland peker på i sin kulturhistorie for Sirdal, at denne grensedelingen allerede da i det minste kan ha vært godt kjent.

Oppover Vestlandet finnes det selv i dag rester av naust langs kysten, der disse skipreidene hadde skipene sine liggende. For Lund må et slik naust nødvendigvis ha vært oppført nettopp i Saltsire. Det er heller ikke utenkelig at Åna-Sira, i alle fall vestbredden, opprinnelig kan ha tilhørt Lund.

Et eksempel på en slik kyststripe skal vi ikke lengre enn til Bjerkreim å finne. Denne skipreiden hadde i sin tid en grense til havet for sine «skip», selv om dagens grenser ligger godt inne i landet.

Bjerkreim hadde kysttilgang og (trolig) sitt naust ved Tengs.

Ifølge historikeren P. A. Munch kan imidlertid Lund ha tilhørt det gamle og opprinnelige Egðafylki. Gjenskapte kart basert på hans grunnlag figurerer i dag på flere og troverdige nettsted. (I)

Disse fylkene ble på 1200-tallet administrativt fordelt som len, før de siden ble amt – og igjen fylker i vår tid. Lenene i mellomalderen var svært variable og ustabile, med stadige grenseflyttinger, men det er allikevel ingenting som tyder på at Lund noen gang har vært en del av en enhet i Agder. Tvert om.

Elisabeth Seland påpeker at grensen oppover siravassdraget virker å være urgammel. Og også historikeren Asgaut Steinnes brukte denne inndelingen og plasserte det gamle Lund i Rogaland.

Lund Skipreide er første gang nevnt i skriftlige kilder som Lundar skipreida i 1461. (II)

Tinget

Tinget i og på Lund fulgte skipreidens grenser. Det var på tinget nye lover og viktig informasjon ble «tinget», samtidig som domfellelser falt. Noen av disse tingstedene ble viktigere enn andre, og et eksempel på et slikt er Gulatinget (etter gården Gulen i Sogn) – et ting Lund var underlagt med litt fra og til i flere perioder.

De lokale tingstedene var faste, og trolig svært gamle. Noen av disse lå også plassert i nærheten av helligdommer og gravhauger. Selv om man i landet har forholdsvis få spor etter disse lokale tingstedene, regner forskere det som

nokså sikkert at steder med et visst befolkningsgrunnlag hadde sitt faste tingsted. I Lund utpeker selve Lund (prestegården) seg som dette stedet.

Fra de skriftlige kildene tar til og vi får navn på lokale lagdommere, ser vi at tinget ruller i Lund. For det meste holdes dette på gårder rundt Lundevannet, med noen få unntak i Hovsherad og Sirdal.

Ifølge sirdalsbøkene og muntlige overleveringer, var det sjelden kontakt mellom tinget og oppover dalstrøket. Det skyldes nok ikke at den tids sirdøler var så mye mindre krangleverne enn «de sørpå», men heller den den gang håpløse grensen langs siravassdraget. Ble det en tvist mellom folk på øst- og vestsiden av vann og elv, var det ikke alltid like enkelt å vite om man skulle henvende seg til Feda (øst) eller Lund i sør. Det ble til at man om det så gjaldt grensetvister, overganger eller fiske, ble flinke til å ordne opp seg imellom. Det var det enkleste.

Tinget på Lund bestod til nettopp opprettelsen av herredene i 1837. Gjeldende fra 1. januar 1838 ble Vestre Bakke skilt ut, og i den slengen mistet Lund hele vestsiden av Sirdalsvannet og Sira/Sirdal. Det er den eneste virkelig kjente og store grensejusteringen vi kjenner av Lund gjennom tidene. Unntaket er selvfølgelig da Heskestad ble innlemmet i kommunen i 1965.

Det kan her legges til at konstallasjonen Vestre Bakke ble et av norgeshistoriens mer kortvarige administrative inndelinger. Allerede i løpet av noen få måneder fant man ut at befolkningsgrunnlaget var altfor tynt, og gjeldende fra

Lund skipreide frem til ca. 1660. Originalt kart: © Kartverket. (CC BY 4.0). Bearbejdet av forfatteren.

1839 – etter nesten tusen år – ble vest- og østsiden av siravassdraget omsider slått sammen til samme enhet: Bakke. Som bare et kort tiår senere igjen ble oppdelt i Bakke i sør, og Sirdal i nord.

Gårdsgrensene

Gårdsgrensene i Lund synes å ha hatt mye felles med hva som er kartlagt i andre områder på Sør-Vestlandet. Hindringen er den litt spesielle geografien. Tar man derimot bort nyere gårder og senere grensejusteringer (markeganger) – ser man flere spor av firkantede og rektangulære former på mange av de eldste gårdene. Disse kan fint sees igjen også i flere av dagens grenser.

Arkeolog og kulturhistoriker Frans-Arne H. Stylegar har gjennomgått Gyland som et godt eksempel på hvordan man i (meget) eldre tider kunne skille gårder, eller kanskje helst bosteder, fra hverandre. Det var ikke slik som man får inntrykk av i bygdebøkene, at man gikk meter etter meter i utmarka for å sette grensene mellom hjørnene av gårdsgrensene. Man siktet seg inn på det naturlige: Fjelltopper og særegne naturformasjoner. Mellom disse endestavene ble grensene satt, og dermed fikk man nokså rette gårdsgrenser.

På denne måten kan vi ennå i dag se konturene av eldgamle grenser i dagens gårder. I Lund ser vi det klarest mot grensen mot Sokndal, fra Elve i sør til Skjeggestad i nord.

Stylegar påpeker imidlertid at det ikke er helt opplagt at gårdsgrensene gjen-speiler alder. Disse må sees i sammenheng ved geografi og gårdsnavn. Her er det nok enklere i Lund enn Gyland,

nettopp grunnet geografien. Men nettopp geografien gjør også at det bør stilles opp et artig, lite spørsmål:

Bør Moi og Hovsherad fremstilles som ett eller to områder?

Krister Vasshus ved UiB har i en hovedoppgave rundt gårdsnavnet Lund avvist en slik sammenheng. Det er for lang avstand mellom disse gårdene. Dette vil si at hovet på Hove og lunden i Lund trolig har eksistert uavhengig av hverandre. Allikevel påpeker Vasshus i forbindelse med dette prosjektet, at geografien i skipreidet kan utgjøre et unntak fra hva man finner de fleste andre steder i landet. Lunden kan ha vært et naturlig sted å stanse opp for hovefolket på ferden videre ut mot havet.

Lund i 1519

Vi har noen navn fra midten av mellomalderen fra Lund, men først i 1519 får vi navn både på personer og gårder. Foruten at lunddølene var katolikker, må vi også ta en kort kikk inn i Norges historie på denne tiden. Uten det kaoset som rådet i Norden på denne tiden, hadde vi aldri hatt disse første opplysningene. (III)

I 1519 var Norge ennå – formelt – en del av Kalmarunionen. Men det var vel kun i navnet. Svenskene hadde gjort opprør, og Sverige var via Sven Sture i førersetet. Danskenes Christian II utsatte deretter nordmenn for nokså kraftige skatter for å finansiere en nedkjemping av det opprøret en gang for alle.

Denne harde – og hyppige skatteleggingen – fikk etter hvert nordmenn, de fleste på Vestlandet, nok av. Etter flere skatter fra starten av 1500-tallet, sier

kildene at folk rett og slett nektet å betale mer. Det finnes historier om futer og skatteoppkrevere om ble drept i bataljene, men akkurat slike opplysninger har vi ikke i de sparsommelige kildene som omhandler Lund. Det som derimot er ivaretatt, er selve bøtene. Her betaler flere lunddøler klekkelige, i noen tilfeller oppsiktsvekkende høye beløp.

Straffeskatten i 1519 var et opprør mot 2-markskatten 1518, og denne regnes som pålitelig i alle fall hvor folk bodde. Nevnes ikke en gård i disse listene, er det høyst sannsynlig fordi det ikke bodde folk der.

Dette hendte samtidig som folketallet i Norge var på sitt aller laveste – også i Lund. Ringvirkningene etter svartedauden, påfallende uår og fraflytting og tilflytting; omorganisering av hele landet ...: Det bodde ikke så mange i Lund. Det er en viktig brikke å legge seg på minnet når man skal danne seg et bilde av Lund frem til befolkningsveksten slo til etter overgangen til 1600-tallet.

Det kjennes ingen gjenværende kilder for de første skattene for vårt distrikt. Jeg mener å ha lest at disse rett og slett bevisst ble brent for å frigjøre plass i gamle Københavns arkiver.

Kun et par år etter denne boten kom en ny skatt: En tiendepengeskatt. Denne ble regnet fra en tiendedel av hva man eide i formue og goder. Når det gjelder Lund samsvarer disse to skattene rimelig bra, med unntak av Hove.

Deretter blir det stort sett svarte natta i Lund for en god generasjon fremover, med unntak av noen mer eller mindre indirekte opplysninger frem til 1563. Selv fra da av er kildene sparsommelige,

men fra 1602 starter vi å få et noenlunde glimt av brukere og gårder.

Hva vet vi så om Lund om denne perioden, og særlig i 1519? Er det mulig å vite noe?

Noe er klart. Blant annet at Lund lå forholdsvis langt fra de sentrale og viktige områdene. I både vikingtiden og tidlig mellomalder var dette områdene rundt Stavanger og Lista (IV). Ser vi på Jæren og Dalane, var også snittet av skattene både i 1519 og 1521 langt høyere enn distriktet ellers. Dette skyldes trolig flere forhold:

I prinsippet var Lund kanskje noe uinteressant (og utilgjengelig?) for herrerne både i vest og sør. Vi finner samme mønster i indre deler av Agder og Telemark: Store bønder tok over store områder og fikk i alle fall lokal makt og rikdom på denne måten, uten at adel, biskoper eller «øvrigheten» hadde interesse av disse områdene. I Lund har man en klar indikasjon på en slik storbondeslekt på Haukland.

De gårdene bøndene ikke eide selv, lå dels under Prestegården, dels under Kirken – og dels under Kronen (dvs. staten). Men de var ikke mange i Lund. Ett unntak er Moi som høyst sannsynlig har vært adelsgods, deretter kirkegods – før Haukland på et (uvisst) tidspunkt må ha klart å kjøpe opp denne gården.

Lund var også forholdsvis sentralisert selv i disse uårene og etterdønningene etter 1349 og den store dauden. Det skyldes geografien: Folk trakk ned til hoveddalen, da det ikke var hensiktsmessig å bosette seg spredt. Allikevel virker det som om man hadde naboer og riktig så korte avstander mellom de

bebodde gårdene, og man skal ikke lengre enn over til siravassdraget for å finne adskillig spredere bosetning og ødere områder i starten av 1500-tallet. Ved Sirdalsvatnet var det kun en god håndfull med gjenværende gårder, og noen fast bosetning nord for Liland i Sirdal fantes trolig ikke.

Nettopp dette med antallet selveiene bønder, gjør også at gårdene i Lund er minimalt omtalt i de dokumentene som er bevart fra mellomalderen. Derfor kan det trolig ikke være mulig å trekke noen gårds- eller slektslinjer lengre tilbake enn 1519.

Unntakene finnes. Folket på Skår kan via Lyngdal trekke sine linjer langt tilbake til tidlig mellomalder. Det er heller ikke helt utenkelig at man kan spore opp en forbindelse fra Haukland videre bakover.

Gård og slekt

Man mener at de gårdene som vi har kilder til fra 1519, også er gårder som kan ha vært bosatt gjennom hele mellomalderen. Dette er i svært mange tilfeller gårder som også samsvarer med hva noen kaller primær- eller urgårder. De eldste og beste gårdene i et område. Selve modergårdene.

I Lund er dette opplagt. De beste gårdene er trolig også de eldste, og med unntak av Austreim ligger disse spredt langs dalbunnen fra Lundevatnet i sør og nordover vassdraget opp til Rusdal.

I skipreiden var det sytten gårder som var bosatt dette året, pluss selvfølgelig selve prestegården. Bare fem av disse befant seg i Bakke og Sirdal. Disse fem var fra sør til nord: Sira, Rannestad,

Sandsmark, Mjåsund og Fintland. Dette er gårder som allerede greit er referert til i bygdebøkene for Bakke og Sirdal, og som her ikke vil bli referert videre til.

De resterende tolv gårdene finner vi i det gamle herredet Lund. Disse tolv var Rusdal, Steinberg, Eik, Hove, Handeland, Austreim, Haukland, Lindland, Hamre, Skåland, Kjellesvik og Røyland.

Som alle andre steder i landet, ble det også i Lund liggende et stort antall ødegårder i uårene etter svartedauden. Mange av disse ble gjenopptatt fra andre halvdel av 1500-tallet og utover.

Vi har også et par indikasjoner på et par-tre helt forsvunne gårder. Åmstad lå øst for Austreim, mens Vigeland (navngitt av kartverket til Vigland), har gitt store historiske spor etter seg. Felles er at vi kun har navnene tilbake, noe som tyder på at begge disse høyst sannsynlig var avfolket allerede før mellomalderen. Grunnen til den antagelsen er at skattemyndighetene ved befolkningsveksten på 1600-tallet var svært ivrige i å påpeke om en gård hadde en ødegård eller to liggende i sitt område – og forsøkte få dem gjenopptatt. Disse to gårdene er aldri nevnt.

Lunddølene ser nemlig ut til å ha benyttet seg godt av myndighetenes forsøk på å stanse nedleggelsen av de mer avsidesliggende gårdene. En lov fra 1420 ga nemlig en gård rett til å bruke forlatte nabogårder. I Lund er et typisk eksempel Kjørmo som var i Steinbergs hender til langt utpå 1600-tallet.

Foruten de tolv gårdene, er det ved neste kjente kilde i 1563 en forsiktig økning til 17 gårder. Dette antallet stiger langsomt til 25 i 1602, før befolknings-

veksten virkelig eksploderer og vi er oppe i hele 49 i 1668.

Det er disse tolv gårdene fra 1519 (og 1521) som er interessante, da disse naturlig nok har hatt stor betydning for befolkningen av de resterende. På flere av disse gårdene er det mulig å trekke slektslinjene tilbake til 1519, i noen tilfeller klarere enn andre. Det er mulig fordi vi har en del eldre skifter og rettsprotokoller fra Lund fra første del av 1600-tallet, og disse gir oss verdifull informasjon om eiendomsforhold og arv.

Disse gårdene vil fremover bli presentert en etter en, med Rusdal først ut i denne utgaven.

Det må derimot nevnes at før kirkebøkenes tid må man stole på de kildene manntall, skattelister og skifteprotokoller gir oss. I mange tilfeller får vi nokså klare opplysninger og slektslinjer oppklart, også bakover i tid. Men det er når disse kildene mangler at man må starte å være forsiktig ved å trekke opp slektslinjer og slutninger rundt disse.

Man kan ikke ta utgangspunkt i et navn alene, som at en Ola Knutsson (fiktivt eksempel) automatisk er sønn av en Knut Olsson. Flere opplysninger må til slik at man så sikkert som mulig kan plassere en person på et slektskart. Dette er et metodisk punkt mange slekts- og gårdsforskere har skjært seg på gjennom alle tider.

I alle fall for Lund kan denne tredelingen være til god hjelp. Foruten navnet bør man:

1. Vite gården Ola bodde på.
2. Ha i det minste noen kunnskaper rundt Ola og slektens eiendommer og arv.

3. Kjenne til andre i slekta, som foreldre, søsken og barn.

I noen tilfeller kan to av disse punktene kanskje være holdbare, men ikke kun ett alene.

Når det gjelder det siste punktet, var imidlertid tradisjonene rundt navneoppkalling svært sterke i Lund. Så sterk at det knapt fantes unntak frem til slutten av 1700-tallet. Man kalte opp første sønn etter farfar, deretter neste etter morfar. Samme mønster fulgte døtrene. Når disse navnene var «brukt opp» i en stor barneflokk, gikk man løs på oldeforeldrene. Om ikke i like konsekvent rekkefølge.

Har man et opplagt oppkallingsnavn som mangler f.eks. i en bygdebok, vil dette ofte finnes igjen i kirkebøkene.

Navneoppkallingen gir også forklaringen på noen helt særegne tilfeller av navn, særlig i de største ungeflokkene. Om en Ole Olssen giftet seg med ei Oline Olsdatter, satt man raskt med en rekke søsken med samme eller svært like navn.

Navn, gård, eiendom og oppkalling vil imidlertid ikke være nok til å trekke opp slektslinjene i Lund tilbake til 1519. Her er derfor første arveoppgjørene svært viktige. Mange av disse skiftene fra første kvartal av 1600-tallet var fra «godt voksne» menn som var født langt inne på 1500-tallet.

I kombinasjon med det lave folketallet, er det derfor mulig å i alle fall få en noenlunde riktig og dokumentert oversikt over de eldste slektslinjene i Lund.

Noter:

- I Hans opplysninger stammer fra *Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (Noregsveldi) i Middelalderen* utgitt i 1849.
- II Fra 1427 er det bevart et pergament fra Skår, et såkalt gravøl. Dokumentet er ikke endelig tydet, men her får vi høre både prestens navn og Lund som kirkenavn (skipreide?) første gang dokumentert. Lagmennene blir pussig nok oppgitt som fra «Syothumme», dvs syd-der-inne, og ikke fra Lund.
- III De eldste navnene man kjenner fra Lund, skriver seg langt lengre tilbake enn 1519. Dette er tre runeinnskrifter gjengitt av biskop til Stavanger, Thomas Cortsen Wegner i 1639 (tilfeldigvis født i Lund i Sverige). Runene tolkes som tre navn: Rangne, Rannveig og Gyda. Dette er per i dag de eldste navngitte (trolige) lunddølene vi kjenner. Runene stammer fra den gamle kirkedøra til Lund Kirke, revet og ombygget om lag 1726. Alderen på runene er uvisst, men det er snakk om den yngre runerekken i bruk i tidlig mellomalder. Dvs. 12- til 1300-tallet.
- IV Arkeolog og kulturhistoriker Frans-Arne H. Stylegar påpeker at den tradisjonsriktige oppdelingen av to maktsentre i vest og sør har sine utfordringer. Han peker mot ikke bare funn av bygdebosger langt utenfor disse tradisjonelle maktsentrene, men også til dels rike arkeologiske funn langt inne i landet. Eksempler på dette er gullfunnene fra Snartemo. I skipreiden Lund har man ingen slike funn, men de finnes i distriktet fra Vasshus og Øksendal.

Hovedkilder:

- Mehus, I. (1987). *Lund historie I. Lund kommune.*
- Seland P. (2001). *Sirdal Gard og ætt bind VI Kultursoge. Sirdal kommune.*
- Liestøl, A., Olsen M. (1954). *Norges innskrifter med de yngre runer. 3: VIII. Aust-Agder fylke; IX. Vest-Agder fylke; X. Rogaland fylke. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.*
- Rygh, O og Olsen, M. (1915). *Norske Gaardnavne 10. Fabritius & Sønner, Kristiania/Oslo.*
- Vasshus, K. (2011). *Ikkje-teofore stadnamn som inneheld Lund, Hovedoppgave Universitet i Bergen.*
- Stylegar, F-A. H. (2008). *Arkeologi i nord: Gårder og grenser. Nettsted: arkeologi.blogspot.com.*
- Kartverket.
- Artikler fra snl.no: *Gårdsnavn, stedsnavn, skipreide, mark.*
- Artikler fra [Norgeshistorie.no](https://norgeshistorie.no): *1050-1350: høymiddelalder og 1350-1500: senmiddelalder*
- Lystad, Arne: *Gårder og plasser som har avgitt grunn til det senere sentrumsområdet. Askim Museum.*

Se også <https://eivinds.net/> (red)

Rusdal

Av Eivind M. Sætre

Rusdal var i 1519 den nordligste gården i Lund. I skipreidet hadde vi riktignok Fintland ved den nordlige enden av Sirdalsvannet, men denne gården ble ikke værende i herredet Lund.

Folket på Rusdal virker i disse første årene å ha hatt nærmere tilknytning til sine naboer i Sirdal og Ørsdalen, enn til gårdene sør for Rusdalsvannet.

Gården

Rusdal hadde en ødegård under seg i Kvitingen, opprinnelig hetende Bubrekke. Indre Sandstøl er en helt ny rydning fra de første årene av 1600-tallet, og det samme er Espelistøl.

Historien rundt naboen i øst, Solli, er derimot noe mer diffus da kildene er selvmotsigende. Solli er slett ingen nyere gård som Mehus (LH1) foreslår. Det er en ødegård. Og siden folket på Rusdal har brukt Espelistøl som stølsmark, må de nødvendigvis i det minste hatt en rett til å bruke også Sollis områder. Espelistøl ble nemlig skilt ut fra Solli.

Rusdal ser ut til å ha hatt store områder å ta av på 1500-tallet, men mye av arealet er lyng, hei og fjell. Nærmeste kjente naboer i nord fantes ikke før over til Ørsdalen. Hele strekket fra Gya via Mydland til Espetveit/Feed lå nemlig øde. I dette vannskillet måtte man vest-

Bildetekst: Rusdal i svart med nærliggende gårder markert i grått. Basert på dagens gårdsgrenser. Råfil fra Lund Kommune

over helt ned til selve Helleland for å finne bosetning, mens man i nordøst hadde folk på Fintland og Tonstad.

Det kan være vanskelig i dag å forestille seg Sigurd i Rusdal i 1519 som et slags utpost mot villmarken, uten nære naboer. Men det var slik det sannsynligvis var. Og selv om Sigurd og familie selvfølgelig må ha hatt kontakt med sine naboer sør på Steinberg, viser de første relasjonene på gården nokså klare forbindelser til den særdeles spredte bosetningen nordover. Folket på Rusdal og deres slektninger synes også å ha vært med å rydde flere av gårdene nordover, som Bjørnestad og Hammersmark.

De nokså linjalrette grensene av gården vitner om at disse kan være særdeles gamle, da man i de eldste tidene siktet seg inn mot fjelltopper og naturlige formasjoner som skiller. Unntaket er Lindtjørnsknuten – den høyeste fjelltoppen i Lund. Kanskje var dette en gang et

helt naturlig sted å sette grensen?

I dag er det Indre Sandstøl som er den nordligste gården i kommunen, men Rusdal er stadig den nordligste med fast bosetning.

Rusdal var en odelsgård der bøndene eide jorden selv. Imidlertid var 1/4 til langt utpå 1600-tallet eid av Lund Kirke, noe som kanskje kan antyde at hele gården var eid av kirken før reformasjonen i 1536?

Navn, kulturminner og alder

Navnet Rusdal finnes ingen andre steder i Norge, og det har vært vanskelig å tolke. Mehus retter seg etter de gamle navneforskerne, som antar at navnet kan stamme fra «hross», dvs hest, eller helst hoppe. Dette er beslektet med engelsk «horse», og er det samme vi finner i et nokså alminnelig norsk gårdsnavn som Rosseland.

Mange dalgårder er derimot svært

gamle, og da inneholder gårdsnavnet som regel noe som er relatert til vann eller elver. Kanskje har da elva hatt navnet «Rusa» av ukjent opphav? Dagens navn, Rusdalsåna, har garantert ikke vært vassdragets egentlige navn. Slike sammensatte navn er i denne sammenheng av langt nyere dato.

På gammeltysk har vi derimot ordet «rusch». Det er videreført i dagens engelsk som «rush», som ikke er det samme som verbet «to rush». På norsk finnes det ingen umiddelbar god oversettelse, men kan tolkes som en «plante voksende på myr». Man mener dette ordet igjen kan stamme fra urgermansk *rusk, og man finner igjen uttrykket i flere varianter på flere germanske språk. Kan kanskje «Rus-» tolkes til en bosetning på et plantekledd og myrlendt område?

Av tidlige kulturminner har vi kun ett registrert funn på gården: En gravrøys

fra en udatert del av jernalderen, hvor det (før 1934) ble funnet et sverd og en brynje. Funnet ble gjort like ved dagens fylkesveg på bruk 11 og er ikke bevart. Foruten dette har vi spor etter en rekke støler fra mellomalderen.

Fraværet av andre funn og gravhauger, antyder kanskje at Rusdal ikke kan være blant de eldste gårdene vi har i Lund. Disse minnene kan riktignok være ryddet og dyrket bort, men Rusdal er neppe ryddet til egen gård mye tidligere enn folkevandringstiden, det vil si rundt 500-550 evt.

Vi skal imidlertid legge merke til at kildene allerede fra 1620-årene oppgir Rusdal som en god gård, til tross for at vi finner en del småbrukere her. Det gir oss en god indikasjon på at gården har overlevd både daud og uår, og har hatt ressurser å ta av selv gjennom vanskelige tider.

Brukere 1519-1619

Som for de andre eldste gårdene i Lund, finnes det en rekke navn på Rusdal som ikke er oppgitt i Ingjald Mehus' bygdebok. Høyst sannsynlig fordi han falt fra før han fikk anledning til å bearbeide disse. Disse refereres her fra originalarkivene, og brukerne presenteres i kronologisk rekkefølge med henvisninger til Mehus.

Navnene er normalisert, slik at de blir enkle å kjenne igjen.

1. SIGURD

Sigurd bøter i 1519 6 mark og betaler dette med penning og deventer. Navnet skrives Sigard, som trolig var nærmere uttalen. Ifølge Mehus skatter han også i 1521, men i mine avskrifter har jeg ikke funnet ham der.

Penning var den mest brukte mynten i denne tiden. Mark var nettopp innført. Til skattebruk ble alt omregnet til mark. Deventer var et nokså eksklusivt stoff eller klesplagg som rett og slett stammet fra den nederlandske byen Deventer. At noe slikt fantes hos Sigurd i Rusdal i 1519, kan kanskje spores til handelsmennene på Austreim og Hamre som kan ha fått dette stoffet med seg fra deres handler i Bergen?

6 mark er noe over snittet for Dalane og Jæren, som tilsvarte – ifølge Mehus – 3 mark.

2. TORHEL

Nevnes 1563. Da skatter han for 1 vett korn, tilsvarende en verdi av en halv daler. Torkel står da oppført i listen over leilendinger.

I denne sammenhengen viser begre-

pet «leilending» ikke til annet enn at han brukte og eide sin egen jord. Skattelistene til langt utpå 1600-tallet var nemlig noe sære når det gjaldt hvor folk ble plassert. En leilending i disse listene kunne nemlig like gjerne være en odelsgutt som en reell leietaker.

3. Leidang 1567

Rusdal betaler denne skatten med 1 geiteskinn og 1 fåreskinn. I denne skatten oppgis kun gårdene, ingen personnavn.

4. OLUF

Oluf (Olav) nevnes i årene 1602-17 i de fleste av skattelistene. I 1602 skatter han 1,5 skilling i korntiende-skatten. Det vil si 1/10 av anslått kornverdi. Deretter betaler han 5 daler i grønlandsskatten av 1606. Fra 1610 står han oppført som ødegårdsmann, det vil si i den laveste skatteklassen. Mehus beskriver ham som en «småbruker som neppe eide sin jord». Det gjorde han nok siden han bodde i alle disse årene på gården. Men trolig har han i 1610, eller like før, delt gården med de trolige sønnene (6 og 7). Deretter har også verdien av bruket falt.

Oluf er høyst trolig sønn av Torkel nevnt over, og far til neste Torkel (nummer 6).

5. ÅSULV LJØDELSEN RUSDAL

Åsulv nevnes fra 1606, og han nevnes da under leilendinger. Dette er som nevnt over en egen skatteklasse og skal ikke leses bokstavelig. De aller fleste odelsbøndene i Lund var satt i denne skatteklassen.

Han skatter i 1606 1 spann korn i korntiende, og senere i 1611 1/2 daler

som ødegårdsmann. I 1617 er han tilbake i sedvanlig skatteklasser. Han nevnes også i 1619.

Vi vet at Åsulv var gift med ei datter av en Reier på Røynestad i Kvinesdal. Petrus Valand, forfatter av bygdeboken for Heskestad, mener også han bodde på Gya i årene 1610-14. Dette er ikke riktig.

Åsulv flyttet like etter 1619 til Espetveit i Sirdal. Dette er Espetveit ved Feed i Lund Skipreide, og ikke det Espetveit som senere ble overført fra Bakke til Sirdal. Han vendte tilbake til Rusdal på sine eldre dager, der han siste gang er nevnt i 1634. Han er også bror til den Tollak som ble giftet inn på Rusdal noe senere. Da Åsulv bodde på Rusdal allerede før brorens ekteskap, antyder det at Åsulvs slekt fra Espetveit har hatt eldre relasjoner til gården.

Vi kjenner navnet til Åsulvs mor, hun het Astrid. Det er slett ikke utenkelig at hun har hatt en forbindelse til Rusdal, og at Åsulv har fått en part i Rusdal i arv via henne.

6. TORDEL (OLUFSEN) RUSDAL

Torkel nevnes fra 1606 til 1619. Han er den samme Torkel som Mehus oppgir i LH1.

Han må være sønn av Oluf (4), og en mulig bror av Tore (7). Torkel virker å ha vekslet bosted mellom Rusdal og Bjørnestad. Han blir riktignok nevnt samtidig (1610) på disse to gårdene, men den ene oppføringen fra Rusdal kan stamme fra 1609. Der er også på Bjørnestad vi finner farsnavnet hans, Oluf. Der bodde han også i årene 1613-17, da han var lagrettemann i disse årene.

Torkel har også arv fra Rusdal, slik at vi trygt kan plassere ham som en og samme person. Her tar Seland (Sirdal II) feil.

Vi vet Torkel også var blandet inn i en strid med prestegården om å ha make-skiftet (byttet) de delene av gården som prestebølet på Lund eide, og det er her vi får kjennskap til at han må ha hatt relasjoner til begge gårdene.

Torkel blir nevnt som eneste «odelsbonde» i lensregnskapet 1617/18. Inkluderer vi denne feiden angående fjerdeparten til Lund Kirke, sitter vi da med nokså klare indikasjoner på at det er Torkel og hans slekt som eier og bruker det meste av Rusdal på denne tiden.

Torkel og Åsulv (5) var samme år vitner til en sak angående den noe krangleverne Lauritz Skredder på Aueland.

7. TORE

Tore (Thore) på Rusdal nevnes i 1610 og 1611. Han skatter 1 daler i 1610 og året etter. Oppføringene antyder at han bruker hoveddelen av Rusdal på denne tiden, trolig sammen med broren Torkel. Etter 1611 nevnes han ikke, men det er nokså sannsynlig den samme Tore som vi finner som første kjente bruker av Hammersmark i 1619. Vi vet at folket på Rusdal og Espetveit eide i alle fall deler av denne gården, og det er ikke usannsynlig at det var folk herfra som bosatte seg der.

Jeg vil anslå at Tore nokså sikkert må være en bror av Torkel, sønn av Oluf. Hvis ikke ville han neppe vært plassert med disse oppføringene i listene.

Vi ser dermed en tydelig brukerliste for disse glemte årene fra Rusdal. Torkel,

Tore og deres slekt eier og bruker brorparten av gården. Trolig 3/4 om vi inkluderer fjerdeparten til Lund Kirke. Åsulv (5) sitter på den siste kvarten som han sannsynligvis har arvet fra sin mor, Astrid.

Brødrene Torkel og Tore bruker sin hoveddel av Rusdal felles noen få år, før Tore øyner et snitt til å bli herre over sin helt egen gård på Hammersmark.

8. ELLING

Elling er nevnt i 1611-14. Han skatter da i laveste skatteklasser som ødegårdsmann, begge årene med 1/2 daler. Navnet er helt ukjent på Rusdal videre, og det har ikke lyktes meg å plassere ham. Han kan være en yngre bror eller sønn av de forannevnte, eller han kan være en tilflytter som for en stakket stund har fått seg en liten jordplett til hjelp. Det siste var ikke så uvanlig i disse tidene, før det egentlige husmannsvesenet ble etablert. Elling kan godt være blant disse navnene.

9. TOLLAK LJØDELSEN ESPETVEIT

Tollak dukker opp 1614-19. Han er stavet «Thollef» i listene, men er nok den samme som bror av Åsulv (5). Dette samsvarer med de opplysningene vi har fra Mehus (LH1), men ikke helt av Per Seland i bøkene for Sirdal. Seland plasserer ham nemlig samtidig som bygsler (leier) på Espetveit i disse årene.

Han kan imidlertid ha flyttet litt fra og til, og han blir heller ikke nevnt samtidig på de to gårdene. Hans inntreden på Rusdal ved siden av broren, forsterker bare mistanken om at moren, Astrid, må ha hatt en veldig nær relasjon til gården.

10. GJERMUND

Gjermund dukker opp i 1614 i laveste skatteklasser og betaler bare halvparten så mye i skatt som de sedvanlige brukerne. Som for Elling (nummer 8) er det fristende å plassere ham som nyrydningssmann med bare midlertid plass på gården.

11. EIVIND

Dette fine navnet dukker opp i 1617 i laveste skatteklasser. Dessverre har det ikke lyktes meg å plassere ham, men vi noterer oss at de to tidligere nevnte rydningsmennene – Elling og Gjermund – begge er borte.

12. PEDER

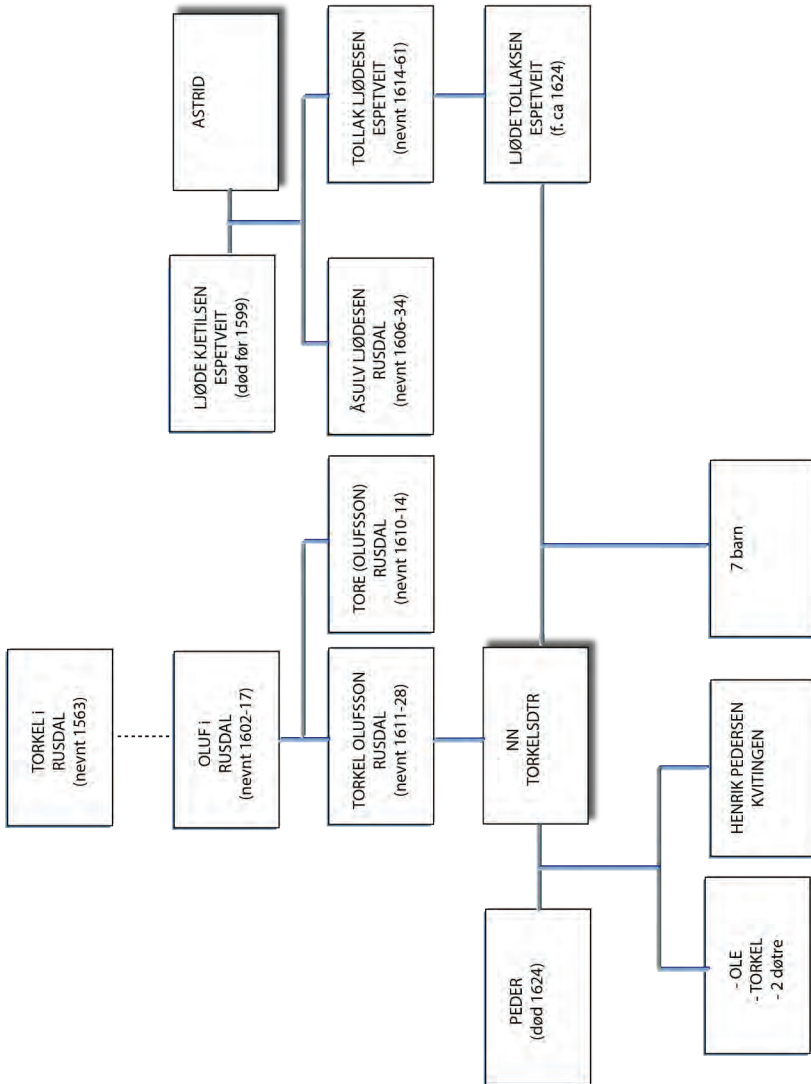
Denne Peder opptre første gang i 1621 med en nokså beskjeden skattlegging. Trolig har han da fått en liten flekk av svigerfar, Torkel (nummer 6), noe som stemmer med betegnelsen «ødegårdsmann» i skatten året etter. Det vil si, han har fått ryddet seg en ny og egen plass på gården.

13. ROALD (SOLLI)

Roald opptre også som ødegårdsmann i 1621. Han er utvilsomt den samme som vi finner på Solli i 1624, da som leilending. Solli var da eid av Kronen. Faren het Knut, men vi vet ikke verken hvor far eller sønn stammet fra. At Roald kom til Rusdal/Solli, kan skyldes at han var en svoger av Åsulv Ljødelsen (5). De var begge gifte med søstre fra Røynestad i Kvinesdal.

Slekt

Etter disse navnene trår linjene nokså

Slektstavle

klart frem fra Mehus i LH1. Noen merknader må allikevel nevnes:

Peder (12) nevnes videre i 1624. Mehus antar helt riktig at han er gift med Torkels datter.

Deres sønn, Henrik, er høyst trolig den første kjente brukeren av Kvitingen. Kaare S. Berg i bøkene for Nes (Flekkefjord), kobler ham imidlertid til gården Austad. Dette virker å være en feil og en sammenblanding av folk på Gursli, som helt riktig hadde slekt på denne gården i Nes.

Deretter blander Mehus inn Gakkestad i rekkene. Dette er en (tenkt) ætt fra

Gakkestad i Bygland, som skal ha blitt inngiftet i flere familier i Bjerkreim og Sirdal. Denne forbindelsen har blitt motbevist i ettertid.

Peder dør tidlig, og enken – Torkels (6) datter – blir gift 2. gang med Ljøde Tollaksen Espetveit, sønn av Tollak (9). Dermed blir naboslektene på Rusdal giftet inn i hverandre. Torkels slekt – og Tollaks slekt. Da vi har ingen spor etter etterkommere etter Åsulv, ble dermed Tollaks datter og Ljøde de eneste eierne av Rusdal. Senere bruk og slekt på gården stammer alle fra disse ekteskapene.

Kilder:

- Mehus, I. (1987). *Lund historie I. Lund kommune.*
- Seland P. (1987). *Sirdal Gard og ætt bind II. Sirdal kommune.*
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 1 (1514-1521). Kjeldeskriftfondet.*
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 2 (1516-1521). Kjeldeskriftfondet.*
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 3 (1518-1523). Kjeldeskriftfondet.*
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 4 (1520-1570). Kjeldeskriftfondet.*
- Dybwad, J. (1938). *Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567. 3 : Skatten av Bergenhus len 1563. Riksarkivet, Oslo.*
- Dybwad, J. (1938). *Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567. 4A : Skatten av Bergenhus len 1566-67 Inntekt. Riksarkivet, Oslo.*
- Aurenes O. og Thorson, P. (1958). *Rogalands tingbøker 1613-25, Jæren og Dalane. Dreyer, Stavanger.*
- Rentekammeret inntil 1814, *Reviderte regnskaper, Lensregnskaper, RA/EA-5023, Riksarkivet*
- Rygh, O og Olsen, M. (1915). *Norske Gaardhavne 10. Fabritius & Sønner, Kristiania/ Oslo.*
- Stylegar, F-A. H. (2008). *Arkeologi i nord: Gårder og grenser. Nettsted: arkeologi.blogspot.com.*

Kartverket

- Artikler fra *snl.no*: Gårdsnavn, stedsnavn, skipreide, mark.

Lengste utferda mi

Skolestil skrevet av Odd Stene i 1940-åra.

Egersund gamle jernbanestasjon - Utlånt av Rolf Mong

Det var ein gong for lenge sidan at far skulle til Eigersund eit ærend. Han ville reisa ned med det fyrste toget, det som gjekk kl. 8 i den tida. Eg skulle og få fylgja. I den tida rodde Mikkal på Neset og Daniel Steine til Eide på jarnbane-arbeidet kvar morgon.

Ein kveld sa far at eg skulle springa bort til Daniel og spørja om vi kunne få fylgja dei opp om morgonen. Daniel svara at vi kunne berre koma, og vi måtte vera nede ved vatnet kl. 7 om morgonen. Eg sprang bort att til far og sa det.

Han og mor sa at om kvelden måtte vi vaska oss så vi ikkje skulle bli forseine om morgonen.

Tidlig om morgonen reis mor opp og stelte til maten. Då vi var heilt ferdige, gjekk vi ned til vatnet. Då kom Mikkal, og Daniel kom og, og så bar det av stad. Då vi kom opp mellom fjella, fekk me auga på ein liten fin hare som sat på andra sida.

Vi kom til Eide og gjekk opp på stasjonen. Vi fekk oss biletter. Toget kom, og vi gjekk inn i det. Det stod berre eit lite bel. Dette var ein sers gild tur for

Hauge i Dalane - Utlånt av Rolf Mong

Egersund - Utlånt av Rolf Mong

meg for eg hadde aldri vore den vegen før.

Då vi kom til Eigersund, gjekk vi ut i byen. Fyrst til Bygg og - trelastforretningen til Ludvig Åse og skulle høyra etter bord. Så gjekk vi til smed Ola Røydland og skulle høyra etter eit treskojarn som far hadde levert inn før.

Då vi var ferdige, gjekk vi inn på Bjelands kafe. Vi hadde tatt med oss noko mat heimanfrå, og kjøpte kaffi. Då vi hadde ete, bad eg far å fylgja ut på bryggja og sjå, for eg hadde så hug å sjå korleis der såg ut. Då vi kom ut, fekk vi sjå noko løgleg. Ute på fjorden låg det eit veldigt stort krigsskip. Frå masta var det ein stor vaier, og i enden på den, høgt oppe i lufta, stod det ein stor luftballong. Ute på bryggja var det ein

mengde med folk. Sume skulle reisa og sume kom.

Vi skulle fylgja rutebilen til Hauge. Då vi hadde fari rundt mest heile byen og hadde komi til stasjonen att, kom rutebilen. Vi gjekk inn, og om ei stund bar det avsted over Svåheia.

Sume tider såg vi sjøen. Ein gong såg vi 11 skip som låg langt ute på havet.

Endeleg kom vi til Hauge. Vi gjekk inn til tanten min som bur der. Der fekk vi kaffi. Om kvelden gjekk vi til tanten min på Sandbekk. Der fekk vi kveldsmat. Vi var der om natta. Den andre dagen gjekk vi til Løtoft. Der lånte vi oss ein båt og rodde heim. Det tykte eg hadde vore ein grei tur.

Avskrift av Jorunn Stene Bjørnevold

Innsamling og registrering av lokale stedsnavn

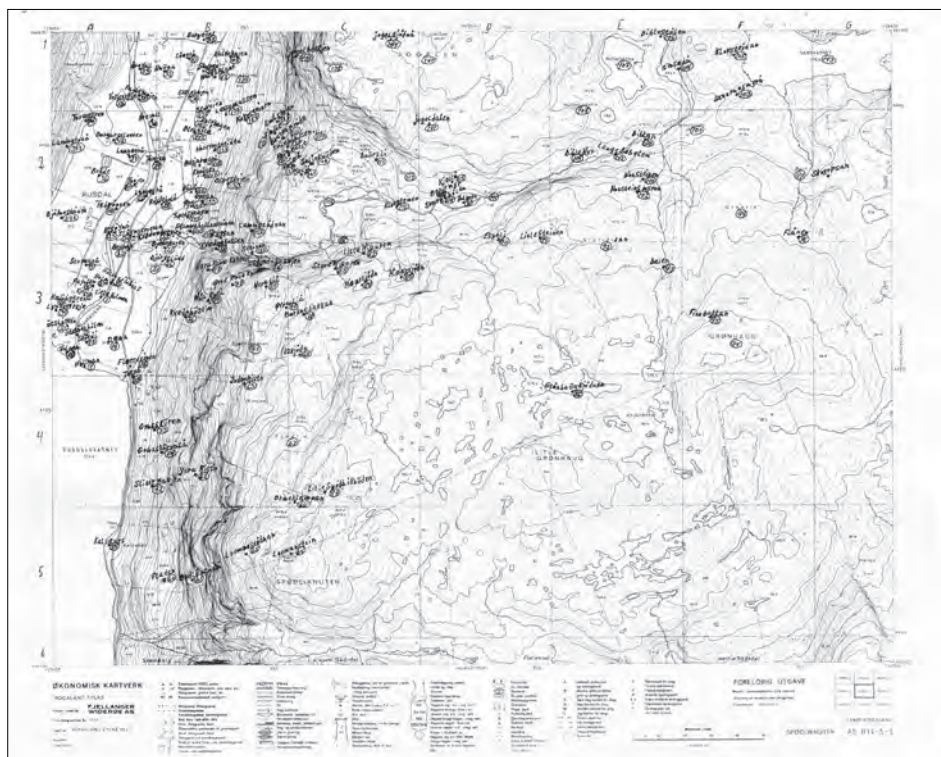
Av Børge Haga

På 1980 tallet ble det av Rogaland fylkeskommune starta et prosjekt for innsamling av lokale stedsnavn i dialektform. Prosjektet ble ledet av Inge Særheim, senere professor i navnegransking ved Universitetet i Stavanger. I hele Rogaland ble det samlet inn rundt 150000 navn.

I Lund var det bondelagene som av Lund kommune ble spurt om å foreta denne innsamlingen. Det ble brukt økonomisk kart i målestokk 1-5000. På disse

ble navn, eller tall skrevet. Det ble laget navnelister som samsvarte med tallet i kartet. Dette ble gjort for hver gard.

40 år senere lurte noen på hvor alt dette materialet havnet og om det var mulig å gjøre det kjent for alle. Etter mange forespørslers pr. telefon kom det fram at da Inge Særheim gikk av med pensjon, ble arkivet flyttet fra Universitetet i Stavanger til Arkeologisk Museum. På forespørsel til museet ble det bekreftet at de hadde mottatt arkivet men at

Et av kartene som ble funnet i Rusdal - Foto Børge Haga

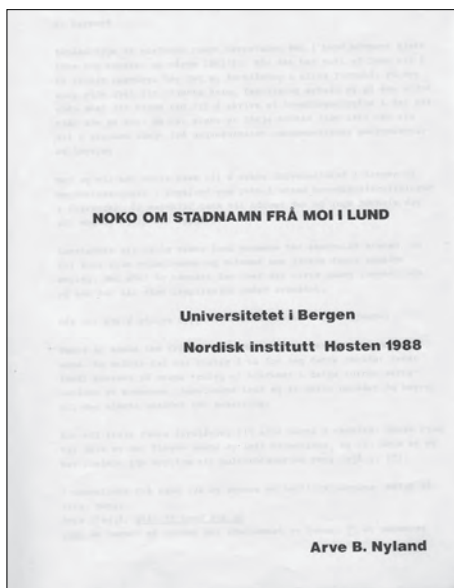
de ikke hadde gjort noe med det, og det var heller ikke tilgjengelig for private. Noen dager senere kom det en telefon fra museet der de sa vi måtte ta kontakt med Egil Sølvberg. Han kunne fortelle at arkivet ble skanna høsten 2019 av Språksamlingene i Bergen.

Egil Sølvberg og noen andre pensjonister satte i gang med å registrere denne navnesamlingen med et spesiallaga dataprogram i september 2020. Alt dette er nå lett tilgjengelig for alle på nettsiden «lokalnavn.no».

Lund Historielag opprettet en komite som skulle ta seg av arbeidet med inn-

samling og registrering. Det var Arnold Munthe Eik, Torbjørn Eike, Karl Andreas Moen, Ingvar Vasshus og undertegnede. Egil Sølvberg kom til Fjellhaug en kveld og informerte om dataprogrammet de hadde laget. Senere var Karl Andreas, Torbjørn og jeg på kurs med Egil Sølvberg i lokalene til Torbjørn sin arbeidsplass i Sokndal.

Her i Lund var det mange gardar som av en eller annen grunn ikke hadde kommet med. Det var Rusdal og Eik i Hovsherad. Fra Skjeggestad til og med Skåland på vestsiden av Moisaåna. Fra Haukland til og med Tronvik på andre siden. I

*Framsiden av heftet til Arve Nyland
Foto Børge Haga*

Bringedal var det noen få navn. På Heskestad var det ingen navn på gardene rundt Steinevatnet, Eidsvatnet og Heskestadvatnet.

I Rusdal dukket det etter hvert opp kart og navnelister, disse ble skannet og sendt til Egil Sølberg. Navnene er nå registrert og ligger på nettsiden «lokalnavn.no».

På museet dukket det opp et hefte, «Noko om stadnamn frå Moi i Lund» av Arve B. Nyland. Utgitt av Universitetet i Bergen 1988. Arve B. Nyland gikk rundt på gardene rundt Moi og samlet inn lokale stedsnavn, dette foregikk høsten og våren 1981- 82. Bak i dette heftet er det listet opp mellom 15 og 16 hundre navn. Det var også henvisning til kart og rutenummer. Etter telefonsamtale med Arve B. Nyland skulle han prøve å finne

*Bilde fra kurset med Egil Sølberg.
Fra venstre Egil Sølberg, Børge Haga, Karl Andreas Moen. Foto Torbjørn Eike*

disse kartene. Det viste seg at disse var skannet og var tilgjengelig på nettet. Navnelisten var ført opp alfabetisk så det hoppet rundt fra gard til gard. Det ble derfor laget en database av alle disse navnene slik at en kunne sortere navnet på gard, kartblad, rutenummer mm. Så kunne arbeidet med registrering begynne. Nå er alt dette ferdig.

Det som gjenstår er garden Eik i Hovsherad, dette er under arbeid. Gardene rundt Steinsvatnet, Eidsvatnet og Heske-

stadvatnet. Her er det samlet inn mange navn, disse navnelistene er skannet, kartene er også skannet, så da gjenstår registrering her. Det mangler også noe på Elve og flere av fjellgardene rundt om i kommunen.

Av det som er registrert ser en at det er ganske godt med navn i områdene nær gardene og i sentrum. Det er mye mindre navn på heiområdene og alle stølene som var. Dette blir kanskje en utfordring i neste omgang,

Rev og pelsdyr

Gammelt notat etter Salve O. Salvesen

Jeg husker selv jeg var guttunge og veldig opptatt med sølvrev. Far (Kristoffer Salvesen) hadde begynt i 1936. Han hadde kjøpt en tispe av Olav Tunheim. Denne ble parret med en hann som het «Edlandshannen» fra Ålgård. Tispen fikk sju unger i kullet. Ungene vokste til og ble utrolig fine. Far hadde hele kullet på utstilling i Hillevåg sammen med tispas. Samtlige fikk blå sløyfe som betydde 2. premie. Dyrene var litt for svakt foret. Ellers skulle de fått 1. premie – hvit sløyfe og konkurrert om championittelt.

Far solgte 6 av valpene og fikk 1000 kroner pr. stykk, ialt 6000 cash. Det var mye penger da.

Det verste som kunne skje under valpingen var støy som skudd og dynamittsalver. Da var det stor fare at tispas drepte valpene og spiste dem. Det har jeg også sett eksempler på. Likeledes var en lei sykdom som av og til kom på val-

pene som hette «valpesjuka». De fikk røde sår på labbene og døde.

En viktig ting var å holde tilsyn under parring. Det gikk gjerne en gammel hann sammen med tispas før parring. Når tispas stod med halen rett opp var det i all hast å få ut tispas og i burkasse med den. Så på sykkel til en annen revegård. Dette var avtalt på forhånd når tispas var verdifull. Det gjaldt å finne en topp hann som hadde 1. premie eller var champion. Parring med slike hanner kostet gjerne 500 – 1000 kroner.

Jeg husker også at det kom hele vognlaster med sild i forbindelse med vårsildfisket i januar – februar. Disse ble i tusenvis strukket på streng i uthus og løer for å tørkes. De ble så malt på håndkvern sammen med diverse innmat og eggekvitaminerale. Det fikk vi av slakter Rusdal (Bj. Rannestad) og Voilaas. Det var et slit uten beskrivelse! Siden kom

Revetang fra Haien. Foto Per Christoffer Salvesen

motorkverner på gårdene. Seinere fikk slakterne kverner som laget foret helt ferdig.

Når vi skulle ta ut tispa brukte vi jerntang. Vi har enda en slik tang på Hammeren.

Avliving av dyrene ble gjort på gårdene når pelsen var på det beste. Gjerne i tiden januar til februar. Man gjorde dette enkelt ved å slå dyrene i hodet med en kølle. De ble holdt i bakbeina under seremonien. Derpå ble nesen ganske enkelt stukket i en balje med vann til dyret var druknet. Det ble gjort slik for å unngå skader i pelsen. Seinere ble revene avlivet på en mer human måte med elektrisk strøm. Ja, verden går jo fremover....

Dyrene ble så pelset – skinnen flådd forsiktig av og strukket på teiner. Det var en flat bordplanke som så ut som en spiss ski i enden. Skinnene ble strukket ut på disse og skrappt reine for fett. Pelsen ble lagt inn mot platen og lufttørket.

Deretter ble skinnen sendt til Oslo Skinnauksjoner eller Hudson Bay i London for preparering hos buntmakere. De

ble utbudt på auksjoner sortert i lyse og mørke bunter etter kvalitet. Det kom tilreisende oppkjøpere fra alle kontinenter. Hvis du var heldig og traff moten ute i verden kunne det bli hyggelige sjekker i pund.

Jeg husker enda – så mange år etter – at var det dårlige år, og vi ikke traff moten, ble det lite eller ingenting igjen. I gode år kunne det bli «en god skilling» for bøndene og kommunen. Det var alltid spennende når sjekken kom.

Historie i forbindelse med utstillinger.

Skredder Jakobsen hadde sølvrev sammen med Salve Osmundsen Moi nede i bakken bak grisehuset i «Myran». Kunstene på utstillinger var å få pelsen så blank som mulig. Før utstillingene ble det brukt en mengde egg i foret som visstnok skulle gjøre pelsen enda blankere. Jeg husker vi unger aldri fikk egg til maten da de ble brukt i reveforet (luktus). Tilbake til skredderen: Han hadde funnet ut at før dommerne kom rundt langs bordene for å dømme tok han

Trepokal dreid av Christian A. Moy brukt i forbindelse med utstilling på Moi i 1944. Kristian Nysted har malt pokalen. Pokalen ble vunnet av Halvard Thunheim på Haukland. Foto Per Christoffer Salvesen

60% sprit på skinnen han pusset med. Pelsen skinte, men det var ulovlig. For å avlede lukten tok han selv et par drammer 60%. Pelsen ble blank og skredderen skinte. Det ble etter hvert vanlig kutyme på reveutstillinger. Det var en kjensgjerning at på reveutstillinger i Hillevåg, Lyngdal og Moi kunne man finne veien til utstillingslokalet på den skjønnveien «odør» og det gode humør.

Litt om farmene

Jeg gjorde noen notater om revefarmer i Lund sammen med Randulf Skjeggestad over revefarmer i årene 1930 – 1945.

MOI:

1. Andelslag på Leidingshaugen ca. 1930. Olav Tunheim var den første røkteren deretter Karl

- Surdal. Den første platinareven kostet 15000 kroner. Den ble parret med sølvrevtisper og fikk platina valper.
2. Olav og Arne Tunheim hadde revefarm på Haukland. Denne stod på gården til Stefanus Tunheim. Olav Tunheim lærte å stelle rev i Ålesund.
  3. Andelslag på Hetland. (Også hos Stefanus Tunheim)
  4. Anton, Aksel og Jonas Moi. Revegård der Olav Østrem seinere bygde huset sitt.
  5. Skredder Jakobsen og Salve Moi. Farmen stod bak floren til Salve.
  6. Randulf Skjeggstad (på Skjeggstad). Han sluttet under krigen i 1940, men begynte på igjen i 1945 med to tisper fra Salve Moi.
  7. Tomas Rannestad og Alf Olsen hadde revefarm ved et gammelt hus på Øvre Stranda.
  8. Erling Hognestad hadde revefarm på heimegården.
  9. Aksel Øverland hadde farm på Aueland.
  10. Tønnes og Adolf Skår hadde farm i Skår.
  11. Tomas Rødland hadde farm på Peder Moigården.
  12. Rolf Kristensen hadde farm på Hola, Haukland.
  13. Sigvart Hetland hadde farm på Hetlandsgården, Øyvoll.
  14. Sigurd Skjeggstad hadde farm på Tunheimgården.
  15. Trygve Skjeggstad hadde farm på Skjeggstad.
  16. Trygve Eike hadde farm på Eike.

HOVSHERAD:

17. Bjarne Øgreid
18. Karl Johan Eik
19. Tønnes Handeland
20. Torkel Kjørmo
21. Arne Surdal
22. Sven Jendal på Surdal
23. Andreas og Kristian Hove på Hove
24. Erling Hove
25. Anton Handeland

Randulf forteller som tidligere nevnt at salgstedene var Oslo Skinnauksjoner og Hudson Bay i London. Skinnene ble delt i klasser: Kvant sølv, halv sølv, 3/4 sølv og hel sølv. Revene hadde underpels og dekkhår. Underpelsen måtte støtte dekkhårene. Sølvbrodder skulle være lange og blanke. Egg ble brukt for å få skinnene blanke.

Revene ble føret med sild, innmat, sildemjøl, eggekvitmjøl og vitaminer.

Utstillingene begynte i Hillevåg og Lyngdal. Seinere kom det utstillinger til Moi. Først på gården Slettå. Seinere etter krigen, i 1946, hos Peder Moi inne på Skulevold. Utstillingshallen stod til ut på 1990-tallet. Den ble bygget av Randulf Skjeggstad. Dommeren het Flemmen.

Farmene ble gjort reine hver uke og det ble kjøpt desinfiseringsvæske og sagespon.

De siste som holdt på med rev i Lund var Sandneskarene på Hove. De hadde både sølv- og platinarev.

Konklusjon: Pelsdyr og reveskinn var en stor næring i Lund kommune 1930 – 1940.

Driftekaren fra Sætra i Hovsherad som ble ordfører i Øyestad i seks perioder.

Av Turid Helene Grandalen Steinnes

En dag, kanskje tidlig på sommeren, på slutten av 1880-tallet eller begynnelsen av 1890-tallet, dro noen karer fra Hovsherad over fjellet til de indre bygdene i Aust-Agder. De hadde med seg en bøling med dyr som enten skulle gå til slakt eller bli livdyr i nye besetninger.

Å være driftekarer var krevende, de måtte hele tiden tenke på dyras ve og vel og passe på at dyra fikk nok mat og hvile. Når mørket kom, måtte de kanskje sove under en stein eller under et tre for natta. De måtte være vaksomme og oppmerksomme, dyra måtte holdes samlet, og dessuten var det både bjørn og ulv i områdene de gikk igjennom. Kanskje måtte de også ha skytevåpen klare i tilfelle dyra ble angrepet. Strabasiøst må det ha vært, men de var unge og optimistiske. Det er grunn til å tro at turen tok flere uker, og at de var slitne da de kom fram til bestemmelsesstedet. På en av sine turer kom de fram til Åmli i Aust-Agder.

Vi kjenner navnene på to av disse driftekarene, nemlig Jonas Torkelsen, født 1873 og Gunder Sætra, født 1869. De var naboer på Sætra i Hovsherad. Jonas ble adoptert som 9-åring av et barnløst ektepar på Sætra, Erik Nilsen Virak og Sara Salvesdatter, født i Heskestad. Jonas kom fra Virak i Bakke sogn som den gang var selvstendig kommu-

*Gunnar Sætra f.1869 – d.1959, var ordfører i Øyestad i 18 sammenhengende år.
Foto utlånt av O.G. Sætra.*

ne. Senere gikk Virak inn i Sirdal kommune.

Den andre driftekaren het Gunder Sætra. Han ble født den 21.06.1869 på Sætra i Lund og var den eneste gutten i en søskenflokk på sju. Tre av søstrene hans dro til USA i 1893 og tre av dem ble værende i landsdelen. Gunders far het Torkel Gundersen Kvitingen og hans mor het Anne Oline Kristiansdatter. Hun

var født på Austreim (Østrem) i Hovsherad. Gunder begynte som driftekar allerede i 15-års alderen, og utmerket seg etter hvert som selvstendig driftekar og forretningsmann i store deler av Agder. Som ung mann fikk han personlige kontakter med bønder og forretningsfolk, og begynte etter hvert å legge til sides en del penger.

På en av sine mange ferder, ble Gunder og Jonas kjent med familien Baas som var en av de mektigste skogeierne i Åmli kommune. Familiens overhode, Even, hadde mista kona si noen få år før, og det lå en sorg over familien. Da Gunder og Jonas kom til den store skogsgården i Åmli, ble de tatt vel imot.

Kanskje kom Jonas og Gunder igjen til Baas-gården året etter, og med Evens velsignelse ble to av jentene etter hvert gift med hver sin driftekar.

Jonas ble gift med Tøri og Gunder giftet seg med Anne. Etter hvert dro de tilbake til Hovsherad, men flyttet tilbake til Aust-Agder etter noen år.

Jonas og Tøri kjøpte gården på Sætra etter Jonas sine adoptivforeldre i 1899, men solgte den igjen og flyttet tilbake til Aust-Agder.

Gunder, som senere kalte seg Gunnar, giftet seg med Anne Evensdatter Baas, f.1872. De flyttet tilbake til Lund og bosatte seg på en gård på Austreim, ikke så langt fra Sætra der Gunder hadde vokst opp. Seinere, i 1920, da familien for lengst hadde flyttet til Øyestad kommune, kjøpte Gunder og Anne eiendommer med vannfallrettigheter på Austreim. En av eiendommene ble kalt for Kjelland, et etternavn som også en prest i Lund hadde. Hvilke forbindelser de hadde

med hverandre, er uvisst, men presten Jacob Kielland var opptatt av «allmuen», siden han var en av initiativtakerne til at Kiellands Minde skole på Eik ble grunnlagt. Gunder var fremdeles i folkeskolealder da skolen på Eik ble bygd i 1882. Presten Jacob Kielland, død 1915, flyttet ut av bygda i 1884, men Gunder kunne være en av konfirmantene året før.

Gunnar og Anne fikk fire barn mens de bodde i Hovsherad: Torkild, Signe, Anne Olava og Eivind, født i tidsrommet 1894 til 1900. Mens de bodde der, datt ett av barna utfør en fjellknaus eller en skrent og skadet seg. Heldigvis ble det ingen varige skader på barnet, men etter denne episoden ville Anne flytte tilbake til Aust-Agder der terrenget ikke var så fjellendt som på Austreim.

I år 1900 kjøpte familien en gård på Nedenes i daværende Øyestad kommune, nå innlemmet i Arendal. Gården hadde 90 dekar dyrka mark og 160 dekar produktiv skog. Gården ble et mønsterbruk, og han var en av de første og største leverandørene til Arendals Meieri der han også var med i ledelsen i en menneskealder. Gunder drev også med tømmerhandel, og eide sagbruk. Som synlige bevis for god gårdsdrift fikk han diplomer av fylkeskommunen.

Mens han bodde i Hovsherad, var han med i styre og stell i bygda, men det var først da han kom til Øyestad at han gjorde seg sterkt bemerket. Han var først medlem av Venstre, men gikk over til Bondepartiet (nå Senterpartiet). (Bondepartiet ble stiftet i 1920). Han ble valgt som ordfører i hele **seks perioder fra 1914 til 1931, tilsammen 18 år**. Dette var helt utenom det vanlige i

*Gården som Anne og Gunnar kjøpte på Nedenes i Øyestad, nå Arendal kommune.
Gården ble kjøpt i 1900 og er i familiens eie.
Foto utlånt av O.G. Sætra.*

Øyestad, der ordførerne bare satt i svært korte perioder av gangen – **ofte i ett til to år**. En så lang og sammenhengende periode som ordfører er **rekord i Øyestad**, og det var driftekaren fra Sætra i Hovsherad som satte denne rekorden. Øyestad hadde på det tidspunktet mellom 4000 til 5000 innbyggere. Han må ha hatt veldig stor tillit blant befolkningen.

Han var ordfører gjennom en vanskelig tid: Først var det de vanskelige krigs- og kriseårene under og etter den første verdenskrigen, deretter det økonomiske

krakket på 1920-tallet. Da det under krigen ble underskudd på stråfôr, protesterte herrestyret (kommunestyret) på utførsel av dette fôret, da man mente at dette hadde nesten samme betydning som menneskemat. I tiden etter den første verdenskrigen, ble det også stor arbeidsledighet, og som nødsarbeid ble det bygd adskillige veier i kommunen, til og med et elektrisitetsverk ble igangsatt og overtatt av fylkeskommunen etter kort tid. I tillegg til å ha sentrale posisjoner i en rekke kommunale råd og utvalg, var han også medlem av fylkestinget der

han bl.a. støttet opprettelsen av Hornnes landsgymnas. Selv hadde han ingen formell utdanning utover folkeskolen, men gjennom «Livets skole» gjennom barne- og ungdomsår kan han ha fått viktige impulser, kanskje gjennom presten Jacob Kielland som ivret for folkeopplysning og for skolevesenet i kommunen. Kanskje ble Gunnar Sætra selv et eksempel på hvordan «en vanlig mann» kunne påvirke samfunnsutviklingen.

I 1926 brøt det ut Munn- og klauvsjuka i Øyestad, og myndighetene foretok «nedstengning» av kommunen. På noen gårder måtte alle dyra slaktes og begraves etter forskrifter som var gitt av veterinærmyndighetene. For mange bønder ble dette en tragedie. Ordfører Gunnar Sætra måtte skrive en redeleggelse i lokalavisa der han bl.a. presiserte at det var viktig å få rengjort og desinfisert de fjøsa som var rammet og nøye følge med på de påbud som ble gitt av myndighetene. «Nu gjælder det ikke aa tape motet».

I privatlivet var han gjestmild, heimen hans stod alltid åpen for besøk, og folk kom til dekket bord. Det ble sagt at han

var folkelig, hjelpsom og gavmild.

Gunnar og Anne fikk til sammen åtte barn som alle vokste opp, og etter hvert fikk etterkommere som vesentlig har bosatt seg i Arendalsdistriktet.

Eiendommen som Gunnar og Anne kjøpte i 1900 er bosatt av en etterkommer.

Bonden og driftekaren fra Hovshe-rad, som satte rekord i ordførerstolen i Øyestad, døde 29. juli 1959, vel 90 år gammel. Arendals-avisene gav han en bred omtale og alle hadde vakre og anerkjennende ord. «For bønder var han en uredd talsmann, og han fulgte sin kommune i opp- og nedgangstider, stø som klippen. Med Gunnar Sætra er en markert og ruvende skikkelse vandret bort», ble det bl.a. skrevet.

Kilder:

1. *Øyestads ordførere gjennom 135 år av Klemmet Hammen.*
2. *Avisutklipp fra Agderposten 23.12.1926*
3. *Lund historie 1 av I. Mehus*
4. *Lund historie 2 av Olav Heskestad*
5. *Muntlige kilder*

Intervju med Endre Omdal

Avskrift v Annette Waldemar

At faa et intervjua istand med Endre Omdal er ikke saa liketil en sak. Han er helst faamælt, og hvad angaar de to elektricitetsverker, som han selv har bygget uten anden utdannelse for faget end den han selv har skaffet sig gjennom læsning, saa vil han ha mindst mulig prat om det. Jeg maatte hale opplysningene ut av ham. Da han bodde paa Omdal, hadde han en liten bæk som hoppet nedover bakken temmelig nær hjemmet. Omdal nyttet ut vandkraften paa forskjellig maate til hjelp i sin bedrift. Men efterhaanden modnes den tanke hos ham, at det kunde være morsomt at ha elektrisk lys. Han hadde i længer tid interessert sig for elektriske problemer og læst endel om elektricitet. Saa tok han til i de mindste travle tider med at bygge sitt verk. Turbinen bygget han selv, hvad der maatte støpes laget han former til og sendte dem til utførelse i Stavanger, en brukt dynamo fikk han kjøpt samt det øvrige materiel, monteringen av maskineriet, linjebygning og installation av lamper etc besørget han med sine egne hænder. Hustruen vilde ikke tro, at han magtet dette og stilte sig tvilende til det hele, indtil han en dag satte stømmen paa, og pærerne lyste i alle rum. «Dette er trolleskap», sa hun. Jeg er fremdeles nærmest av samme mening som fru Omdal. Paa Omdal

Endre Omdal. Foto utlånt av Anita Kolstad.

hadde de sit elektricitetsverk i drift en rum tid før Stavanger. Men Omdals var vel det mindste i landet- paa knapt 1 kilowatts ydeevne. Efter nogen aars forløp flyttet Omdal med familie til Eie, like ved Heskestad station. Der hørte vandrettigheter med til det lille bruk han her kjøpte. Det var en selvfølgelig ting for hr. Omdal at ta vandkraften i bruk og paa ny gikk han i gang med at bygge med egne hender et elektricitetsverk som nu er i fuld drift og forsyner saavel jernbanestationen som omtrent alle hus på Eie med elektrisk lys. Hans nye verk er paa 7

Endre Omdals motorsykkel er i dag på Lund Bygdemuseum. Omdal bygde sykkelen selv og den er helt unik. Tanken har pumpestempel og felgene er bygd i tre med spiler. Omdal kjørte sykkelen ukentlig fra Eide til Stavanger. Sykkelen ble gitt til museet av Sigmund Sunnanå i forbindelse med arbeid på Omdals smie på Eide seint på 90-tallet. Foto Per Christoffer Salvesen

kw. Det skaffer han selv lys, kraft til blæsebælgen i smien m.v og opvarming i en av hans stuer. Installationen av lamperne, saavel i sit eget hjem som de fleste av kunderne, har han selv utført. En fagmand vilde skikkerlig ha megen interesse av å se hr. Omdals elektricitetsverk. Det er ikke et flot maskinrum han kan fremvise, og ved montering er ikke hovedvegten lagt paa at faa det staselig, men praktisk og billig er det hele anordnet. Det viktigste av alt er naad: Det hele fungerer tilfredsstillende. Ved at greie sig selv har han oppnaad at faa verket i stand saa billig og driftsutgiftene saa smaa, at han kan levere strøm til sine naboer for en ganske rimelig pris. Hr. Omdals egentlige fag er smedshaand-

verket, og han har indredet sin smie ved siden av elektricitetsverkets maskinrum. I de senere aar har han som smed væsentligst drevet med at forferdige hestetry, som nu benyttes i stedse stigende udstrækning baade i fjeldbyggerne og nede på lavlandet, saavel under sneføre som naar der skal pløies og harves paa blaut jord. I gamle dage brugte man at sætte et vidjenet under hestens føtter, naar den skulde færdes over dyp sne, nu bruker man jerntry, som naturligvis er meget varigere og kan skrues paa hoven, hvorhved man undgaar den for hesten generende surring, som vidjetryene nødvendiggjorde. Men hr. Omdal kan mer end bygge elektricitetsverker, og forferdige hestetry.

*Endre Omdals smie på Eide. Den ble satt opp tidlig på 1900 tallet med kraftstasjon og smie i første etasje, og sag, dreiebenk og snekkerverksted i 2. etasje. Endre Omdal var nok for den tiden svært oppdatert på tekniske nyvinninger. Han var blant de første i Rogaland som bygde eget kraftverk.
Foto Per Christoffer Salvesen,*

Det pene huset som sees i bakgrunde, har han mestendels selv bygget. Der var fryktelig uryddig da han begynte her, en formelig steinrøis. Under hr. Omdals flittige hænder er der blit et pent hageanlæg utenfor vinduerne. Den vakre jernport, som fører ind til hans eiendom, har han selvfølgelig selv laget. Saavel uten-

for som inde i stuer og sale i hovedbygningen viser det sig at æstetisk sans kan forenes med betydelige praktiske anlæg. Jeg har dog mistanke om at kvindelig indflydelse har gjort sig gjældende ved montering og oppudsing omkring i rummene.

S.A Stavanger Aftenblad, 25.09.1920

Rallarliv

Folk fra Hovsherad sitt bidrag til bygging av Sørlandsbanen, til kraftutbygging 1940-70, og annet anleggsarbeid

Av Sigve Rusdal

Ny jernbane kom østfra og nærmet seg Kristiansand. Banen skulle videre vestover og skulle knyttes til Flekkefjordbanen i Tronvik. Den nye traseen fra Kristiansand til Moi ble sett på som en voldsom utfordring med alle de daler og fjell som skulle krysses. På strekningen var det flere lange tunneler, Tronåsen 3178 meter, Gylandstunnelen 5717 meter, Kvinesheitunnelen 9065 meter og Hægebostadtunnelen ca. 8474 meter.

Flekkefjordsbanen fra Egersund til Flekkefjord, åpnet 1904. Det var en forlengelse av Jærbanen, Stavanger – Egersund, som ble åpnet 1878. I 1940 startet tilkoblingen til Sørlandsbanen. Den ble fra Moi og nordover rustet opp og utvidet til normalspor og åpnet 1. mai 1944. Delstrekning Kristiansand – Tronvik på Sørlandsbanen åpnet 1. mars 1943.

Tronvikanlegget

Tronåstunnelen ved Moi i Lund ble påbegynt i 1934-35. Tronvik hadde fin beliggenhet med gode riggområder for tunnelarbeidene både i Tronåstunnelen og Klubbentunnelen. Det var kort avstand fra Hovsherad til Tronvik, og mange arbeidsledige fra Hovsherad fikk seg arbeid her. For noen ble dette starten på et langt liv med anleggsarbeid, populært kalt rallarliv, mens andre sluttet etter at banen hadde åpnet.

Gerhard Handeland begynte i Tronvik høsten 1940:

Tronåstunnelen startet med hånddrift. Inne på stuff(1) ble tunnelprofilen delt i to, øvre del som ble kalt galleriet lå en salvelengde, 2,5 – 3 meter, foran bunnpallen. Da var det greit å stå og bore, og en fikk også med seg hengen (2). Bormønsteret var horisontale raster, men for å åpne opp fjellet, startet man å bore «engelskmenn», dvs. nesten rett oppover. Da ble det utslag i toppen av stuffen, og de andre rastene ble gradvis viftet nedover. Videre ble det også slått liggere rundt hele kransen for å få med seg buen på tunnelen. Den som klarte å slå en engelskmann, ca 1,5meter, på et skift, hadde gjort et godt stykke arbeid. Når hullene var ferdig boret, måtte de brennes for å gi mer plass til sprengstoff. Brenne betyr å detonere små ladninger i bunnen av borehullet for å utvide det, slik at en fikk inn mer sprengstoff. Nedre delen av tunnelen, som ble kalt for pallen, ble boret med liggere. Hullavstanden ble strekt maksimalt, så her gjaldt det å brenne godt. Det hendte at grytene ble så store at en fikk plass til 20 kg dynamitt. Utlastingene var også bare ved håndkraft, steinen ble lastet i vagger og trukket ut på skinnegang med hest. 12-13 meter tunnel i uka var god inndrift, det var døgndrift

Opplasting av første tunnelsalve. Bilder fra anleggsboka Fra feisel til fullprofil, om fjellsprengere i samfunnets tjeneste, av Frode Færøyvik. Utlånt av Sigve Rusdal.

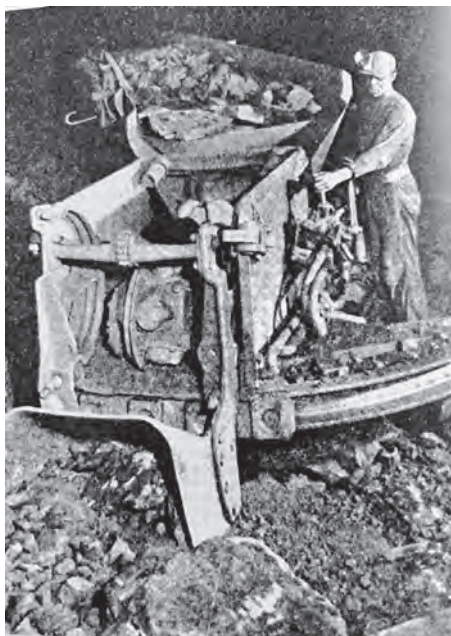
med tre skift og 8 mann på skiftet.

Gerhard forteller videre:

Det ble lagt om til maskindrift i 1941. På denne tiden var det stor utvikling innen tunnelredskap, og NSB drog til USA for å kjøpe maskinelt utstyr. Det var kompressorer, boremaskiner, lastemaskiner osv. av typen Ingersoll. Dette utstyret var først og fremst prioritert i Kvinesheitunnelen siden det der var uråd å få anlagt et tverrslag (3). Tunnelen ble da ikke lenger delt opp i to. Det ble benyttet en stor bukk hvor det stod fem mann nede og tre mann oppe og boret med hver sin maskin. Til å følge kransen rundt i hengen, var det montert en bue på bukken som en kunne sette maskinen i. Dette var revolusjonerende, og

uke-inndriftene fløy i været. Nå var det slutt på å bore «engelskmenn», alle hull ble boret horisontalt, og fjellet ble åpnet opp med enten reim av 6-7 hull eller kilkutt.(4) Etter hvert kom det også luftdrevne lastemaskiner. Dette var kastelastere som løftet steinen og kastet den bak i vaggan. Det ble brukt to lastere side om side, en på hver skinnegang. Disse hadde vært i bruk i Kvinesheitunnelen siden 1935-36. I tillegg var anlegget utstyrt med både elektriske og dieseldrevne lokomotiver.

Gjennomslaget i Tronåsen var i 1942, men det var fortsatt mye arbeid igjen med rensk, kontroll av profil med påfølgende spretting av knøl, sikringsarbeid og utstøping i dårlige soner.

Lasting med kastelaster.

Foto fra anleggsboka/Sigve Rusdal.

Å drive med sikringsstøp var også tungt arbeid, når en tenker på at det gikk med 40-50 kubikk betong pr. støp. Til forskaling ble det brukt et støpeskjold som var 5 meter langt. Støpeskjoldet ble dradd inn på skinnegangen, og hadde buede stålbjelker hvor det var plass til skåret tømmer på utsiden. Når skjoldet var på plass, og det var forskalt opp til vederlaget kunne støpingen begynne. Betongen ble blandet for hånd, og det ble brukt mye pukk. Inni skjoldet var det et par plattinger med heisanretning hvor betong og stein ble lagt. Stein ble brukt til bakfyll. Etter hvert som støpen steg, gjaldt det å lø på med stokker til en kom helt til topps.

Gerhard reiste videre til Gylandstun-

nelen i 1942 og deretter til Hægebo-stadtunnelen. Her var det veldig mye sprakfjell (5), og en kunne ikke drive mer enn ca. to meter om gangen før en måtte foreta full utstøpning.

Bernt Skårdal begynte i Klubbentunnelen i Tronvik høsten 1940, 18 år gammel. Han var sammen med Georg Rusdal som var tunnel-bas. Det var mye dårlig fjell. Tunnelen var ferdig påfølgende vinter, og Bernt flyttet over til stortunnelen. (Tronåsen). Her var han fast på lasting, håndlasting. Røysa var lang og flat, og steinen småfallen, så det gikk rimelig greit. Men det var tungt arbeid, og lufta var elendig. Tunnelvifta hadde dårlig kapasitet, og ventilasjonsduken som var lagt i den ene siden blafret så vidt. Steinen ble lastet i vagger, og det var fire vagger i settet. Inne ved røysa hadde de en svær luftdrevne bukk (Rian-bukken), oppkalt etter avdelingsingeniør Erling Rian i NSB. Bukken som var laget på Rosenberg, hadde to luftheiser og to løpekatter som løftet vaggene og satte dem i røysa. Lavettene stod igjen på skinnegangen. Det var to skinneganger med pens lenger ute. De tomme vaggene kom inn på ene skinnegangen, og de fullastede ble trukket ut på den andre.

Arbeidsbussen som gikk til og fra Hovsherad het «Gumpen», og Arne Ranestad var sjåfør.

Innimellom kjørte også Klausen. Men det hendte at veien ikke var farbar alle dager om vinteren, og da måtte de overnatte på Bondeheimen. Bernt husker at han overnattet der flere ganger sammen med Harald Tjøtta. Det kostet fem kroner for kost og losji. Bernt, som sluttet på anlegg etter Tronvik, synes betalings-

Gildremyr med Asbjørn Skårdals grunnmur for husbygging. Foto: Sigve Rusdal.

gen var god. 7000 kr i året, det var dobbelt så mye som på treskofabrikken. Og skatten var på 700 kr.

Salve Skårdal begynte i Tronvik tidlig i 1942. Han arbeidet først med å lage til ei stor brakke-tomt, deretter var han med og laget en kai ved Lundevannet. Etter dette var han og Tønnes Stenberg på bunnrensk i stortunnelen. Betalingen var kr. 1,90 pr. time. Salve sluttet i Tronvik høsten 1943, og ga seg med anleggsarbeid etter dette.

Asbjørn Skårdal (bror til Salve og Bernt), begynte i Tronvik høsten 1940 og arbeidet for det meste i Klubben-tunnelen. 22 oktober 1941, står Asbjørn i vestre påhugg og håndborer noen knøler(6) i sålen, da ei svær blokk løsner på

ei sleppe oppi skjæringa og treffer Asbjørn, som omkommer momentant. Det hadde vært frost natten før. Det tragiske var at det hadde omkommet en mann fra Sirevåg på samme plassen tidligere. Asbjørn, som nettopp hadde fylt 34 år, fikk en verdig bisettelse, bl.a. kom hele jernbaneledelsen fra Kristiansand til begravelsen.

Asbjørn som hadde bodd sammen med broren Salve og foreldrene på gården Øvre Skårdal, hadde fått sin andel av gården, et bureisningsprosjekt på en flate ovenfor hovedgården som heter Gildremyr. Gildre betyr jakt-felle-fangst. Altså en myr hvor det ble drevet med jakt og fangst med feller. Asbjørn hadde grøftet opp myra, og jordene var dyrket.

Gildre – gammelt ord for felle/snare til å fange dyr i. Slike feller var vanlige i Lund i forbindelse med fangst av mår og røyskatt. Fella hadde en fall-lemm eller en flat helle som ble holdt oppe av en helt spesiell konstruksjon satt sammen av tre spesielt tilpassede trebiter. Som gildremekanisme er en såkalt «firtallsmekanisme» (med skråarm, gillerarm og støttearm) mest kjent. I Lund kalte man dem «språdefella». Det er sannsynlig at Gildremyr har navnet sitt fra fellefangst.

Foto Per Christoffer Salvesen

Låven var ferdig bygd, og grunnmurene til huset var støpt. Så inntreffer ulykken i Tronvik. Låve og grunnmurer står fortsatt i dag.

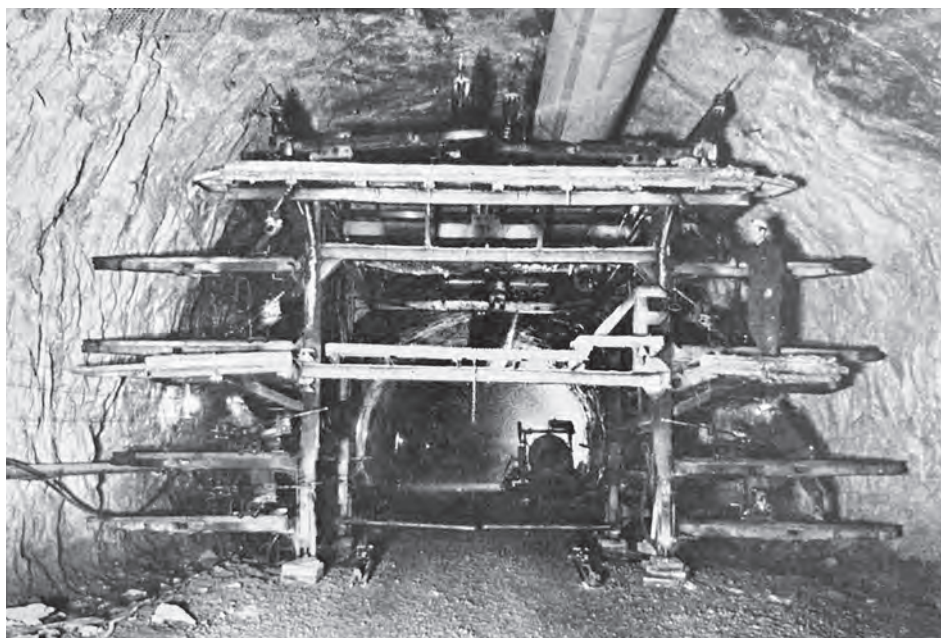
På Snartemo stasjon er det reist en minnestein med navnene til dem som forulykket under arbeid ved jernbaneanlegget Kristiansand – Moi, hele 24 personer. Den første i 1930 og den siste i 1943. I 1941 var det hele 8 personer,

deriblant Asbjørn Skårdal. Det har nok vært en hasardiøs fremdrift dette året.

I Klubben-tunellen arbeidet også Anton Handeland. En dag da arbeidsgjengen tok en pause for å spise, merket Anton at en steinblokk var i ferd med å løsne. Han skrek ut til de andre, som raskt sprang vekk. Anton selv var så uheldig å snuble i en stein, og dermed fikk han steinblokken over seg. Hele det ene beinet/foten ble knust. Antons far, Laurits Handeland (kjempen fra Handeland), tok sønnen i fanget og løp til dokteren på Moi med ham. Foten var ikke til å redde, så denne ble amputert helt oppe ved hofta. Til tross for dette handicapet, arbeidet Anton hele livet på gården på Handeland, og han drev en relativt stor pelsdyrfarm. Kilde: Frank Handeland, Antons sønn.

Tronvik anlegget ble ledet av overingeniør og anleggsleder Rian fra Trøndelag. Sjefen for tunnelen var Syvert Hansen fra Gudbrandsdalen. Da krigen kom, fant tyskerne imidlertid ut at uten nordmennenes kompetanse, kom det til å gå dårlig, så den norske ledelsen fortsatte også under krigen. Tyskerne var veldig opptatt av å forsere, så det ble behov for mer folk. De som ville, fikk arbeid. I perioden 1935- 43, var ca. 90 mann fra Hovsherad innom arbeidet i eller ved tunellene i Tronvik. (Ref. Salve Skårdal, antallet kan ikke bekreftes.)

Flere fra Hovsherad arbeidet også i gruvene i Knaben. Heriblant var Bjarne Skårdal fra Nedre Skårdal. En dag Bjarne arbeidet med boring, traff boren noe dynamitt som ikke hadde blitt antent ved forrige salve. Dynamittresten eksploderte, og Bjarne fikk steinspruten rett på

Borebukk i kraftverkstunnel, Hallingdal 1963. Foto fra anleggsboka/Sigve Rusdal.

seg. Det gikk mest ut over hodet og ansiktet, og han ble 100% blind på det ene øyet og mistet 80-90% av synet på det andre. Dermed ble det slutt med anleggsarbeid. Men Bjarne arbeidet videre for bøndene i bygda, selv om synet var sterkt nedsatt.

Flesteparten av anleggsfolkene fra Hovsherad sluttet med slikt arbeid etter at anleggene i Tronvik var ferdige. Flere var slitne etter å ha arbeidet fra 1935 til 1943, nevnes kan Anton Emil og Torkel Kjørmo. Disse to hadde også vært med på opprustning av banen fra Moi til Egersund sammen med blant annet Jens, Lars og Didrik Handeland.

I Drangsdalen lå jernbanen fra 1904 mye ute i dagen, og den var veldig

utsatt for ras. Traseen ble derfor lagt om og lenger inn i fjellet. Det ble sprengt flere tunneler, blant annet Lyngodden-tunnelen på 500 meter. Arbeidet her pågikk fra 1940 og utover, og var en del av opprustningen til bredsporet bane. Det som er litt spesielt i Drangsdalen, er Stortunnelen på 2163 meter. Denne ble påbegynt i slutten av 1920 årene og ble ferdig i desember 1931. Jobben ble utført av arbeidsledige i Lund som nødsarbeid. Denne tunnelen ble også bygget med tanke på bredsporet bane.

Etter at Sørlandsbanen var ferdig, reiste flere videre til nye anlegg. Nå startet den store kraftutbyggingen i Norge. Det hadde vært kraftutbygging i mindre målestokk i Norge siden 1900, men den

virkelig store kraftutbyggingen begynte for fullt i 1950-årene da industrien trengte store mengder kraft. Produksjonsutstyret for tunneldriving hadde blitt godt mekanisert, og ikke minst hadde kunnskapen om dambygging blitt mye større. Nå lot det seg bygge betydelig større kraftverk med større og lengre tunneler, kraftstasjoner i fjell og større dammer. Lysebotn Kraftverk var et slikt storanlegg som tiltrakk seg anleggsfolk, hvor mange hadde erfaring fra blant annet jernbanetunneler. Disse var Georg, Karsten, Jens, Didrik, Sigvart og Gerhard Handeland, Gotfred Kjørmo, Torbjørn og Tønnes Stenberg, Georg Rusdal, Asbjørn Eik og Oskar Haukland.

Asbjørn Eik var tunnel-bas og hadde også arbeidet i Tronåstunnelen under krigen, og var der til gjennomslag. Asbjørn var hjemme og kjørte lastebil mellom 1947-1950, reiste så til Lysebotn og var der til 1956. Videre til kraftanlegg i Sveindal frem til 1958. Etter en ny periode hjemme på gården, jobbet han ved Brokkeanlegget i Setesdal fra 1962 til 1964. Her arbeidet han i den 70 m2 store påbegynte tilløpstunnelen som gikk fra Brokke til Bykil. Her begynte også sønnen Kjell. (I 1976 ble tunnelen forlenget til Botsvatn, samlet lengde 32 km.) Begge reiste videre til kraft-anlegget Røldal-Suldal, og deretter til Josdal på Sira-Kvina utbyggingen. Josdal var et stort anleggsområde, der det ble drevet tunnel mot Homstølvatn (Kvinavassdraget) og oppover mot Liland og Ousdal (Siravassdraget). Begge vassdragene samles dermed på Josdal og vannet går videre i sjakter ned til Tonstad Kraftverk. Tonstad Kraftverk er Norges størst kraft-

Minnestein ved Schartemo stasjon. I teksten finner vi Asbjørn Skårdal 22-10-1941 og Ingvald Sirevåg som omkom året før på samme sted (Klubben) 5-8-1940. Foto: Sigve Rusdal.

verk målt i årsproduksjon. Asbjørn arbeidet på flere tunnelanlegg i Sira-Kvina utbyggingen. Det siste ble et veiløst tunnelanlegg i Bratteliåna-vassdraget, en omløpstunnel som gikk rundt og under Storevassdammen til Blåsjømagasinet (Ulla Førre). Etter denne var ferdig sprengt i 1978, kunne dam-arbeidene begynne. På Bratteliåna hadde de begynt med en ny type sprengstoff som heter Anolit. Dette består av små korn som gjødning, som blåses inn i borhulene med trykkluft. Anolit avgir kolossalt med giftige sprenggasser. Asbjørn hadde en dag i kveldingen avfyrt en salve, og hadde deretter gått gjennom

Kraftverkstunnel i Hallingdal 1963. Foto fra anleggsboka/Sigve Rusdal.

ladden (sprenggassene) på vei til stuffen for å renske på røysa. Denne kvelden følte Asbjørn seg ikke i form, og gikk til sengs tidlig. Morgenen etter fant de Asbjørn død i senga. Det er uklart hva som var årsaken til dødsfallet. Det ble spekulert i om Anolit-gassen hadde vært en medvirkende dødsårsak, men legen skrev i dødsattesten at det sannsynligvis var hjerneslag. Kjell sluttet med tunnelarbeid etter et kraftanlegg i Fyresdal 1972. Kjell forteller at denne anleggsperioden på 10 år som tunnel-bas, har vært noe av den beste perioden i arbeidslivet hans. Han berømmer spesielt det gode samholdet blant reale arbeidskamerater.

Georg Handeland, som hadde arbei-

det i Tronvik- og Hægebostadtunnelen, reiste videre til Brevik på tunnelanlegg sammen med to kollegaer fra Sokndal. Etter dette gikk det videre til kraftanlegg i Hallingdal. Han minnes at her var vintrene fæle. Georg Handeland arbeidet 35 år i tunnel og hadde mange gode minner, men det hadde også vært stygge episoder. I Hægebostadtunnelen hadde tyskerne fått inn ca. 1000 mann på anlegget for å forsere arbeidet. Han mintes en kollega som gikk ved siden av skinnegangen inne i tunnelen. Idet lokomotivet med fullt vaggsett av stein passerte, snublet han og fikk hodet oppå skinnegangen, halve kjeven forsvant. Georg fikk mannen ut av tunnelen, men han døde straks etter. Georg

*Sikring mot nedfall av stein.
Foto fra anleggsboka/Sigve Rusdal.*

forteller også om en episode i dreneringstunnelen som går rundt dagbruddet til Titania på Tellenes. Denne tunnelen tar inn alle bekker som ellers ville rent inn og ned i dagbruddet. Som på Hægebostad kommer et lokomotiv med fulle vagger utover. Idet dette settet passerer en mann i en sving i tunnelen, sporer det av, treffer mannen og klemmer ham oppetter fjellveggen.

Lars Handeland (Lars i Lunnen) arbeidet på mange anlegg rundt i Sør-Norge, han var også en tur på Svalbard og arbeidet i kullgruvene. Det var trangt i gruvegangene/sjaktene og arbeidet var risikofyllt. En dag fikk en wire en sleng på seg og kuttet det ene øret av Lars. Arbeidskameratene kom til hjelp, men

Lars ville ikke flytte seg før han fant øret. Etter litt fant han øret og puttet dette i lommen. Da han kom til dokteren, syntes dokteren at øret var i så god stand at han sydde det på igjen. Øret grodde fint og Lars hadde to ører resten av livet. Dette er en fortelling fra for mange år siden, fortalt av Lars selv.

Gerhard Handeland reiste til Hellvik på ny jernbanetunnel etter Hægebostad. Deretter bar det til Iveland Kraftverk ved Vennesla i 1948. Her var han i 1,5 år sammen med Georg Rusdal. Så gikk ferden for dem begge til Valdres på kraftanlegg. I 1951 begynte Gerhard, Georg Rusdal og Georg Handeland på kraftanlegget i Lysebotn. Gerhard var her frem til 1953. Etter dette arbeidet han og Sigvart Handeland i en periode på et kraftanlegg i Sato Grande i Brasil. De norske entreprenørene Betongbygg/Astrup/Furuholmen hadde oppdraget. I 1955 kom Gerhard tilbake til Lysebotn, og fikk jobb som sjaktdriver. Trykksjakta som skulle sprenges, fører vannet ned til kraftstasjonen i Lysefjorden, fra Storatjørna. Det går overføringstunneler fra Lyngsvatn via Strandavatn til Storatjørna. Vann fra Nilsebuvatnet og Breivatnet går også i tunneler fram til Lyngsvatn.

Trykksjakta har 630 meter fallhøyde, men ligger i 45 grader og er derfor ca 900 meter lang. Midt på var et tverrslag, så fallhøyden var «bare» 450 meter. Han mintes det var tøft arbeid, men lønna var eventyrlig. At tunnelarbeid fortsatt var farlig, fikk Gerhard en bekreftelse på i Lysebotn. En kollega som hadde fått jobb i USA, hadde sitt siste skift i sjakta. Skiftet var slutt, og mannen var på vei ut

av tunnelen. USA skulle han dessverre ikke få oppleve, hundre meter fra tunnelåpningen falt en stor stein ned fra hengen og traff ham i hodet.

ORDFORKLARING:

1. Innerst i tunnelen der borearbeidene foregår
2. Tunneltaket
3. Adkomst som kommer inn på hovedtunnelen, som gir mulighet for å drive i begge retninger
4. Sprengning midt i stoffen
5. Stort bergtrykk som medfører blokkfall fra tunneltaket
6. Oppstikkende fjell

Epilog

Artikkelen har blitt til fordi undertegnede selv har hatt et langt yrkesliv med tunnelbygging, og jeg har alltid interessert meg i hvordan tunnelbygging ble gjort i tidligere tider, med de enkle hjelpemidlene som var da. Samtidig viser artikkelen det var veldig mange i min foreldregenerasjon i fra Hovsherad som arbeidet på anlegg.

Jeg startet selv (22 år gammel) på et kraftanlegg på Sira Kvina i 1980 (Kvina Kraftverk), og arbeidet i tilløpstunnelen som gikk fra Øyarvann.

Etter dette prosjektet gikk reisen til Svalbard, deretter til Mo i Rana, og så sørover igjen. For å nevne noen anlegg der jeg har vært skytebas (tunnelbas): oljelagerhaller i Øygarden (her begynte jeg i 1986 for Selmer Furuholmen som i dag er Skanska Norge, og jeg jobber fortsatt i samme firma), undersjøisk vegtunnel til Hvaler, vegtunnel Åkrafjorden, Finsetunnelen (jernbane), ilandførings-tunnel for Sleipnergass på Karmøy, flere

vann og avløpstunneler i Bergen og Haugesund. Og av alle steder på Forus (ny tunnel til Sømmevågen for å holde Forus tørr.)

Så rammes jeg plutselig av en ulykke. En av de største tunnelulykkene i nyere tid. Det bryter ut brann i Brageres-tunnelen i Drammen i juni 1999 (ref. store presseoppslag). En større mengde sprengstoff eksploderer. Resultatet blir 3 døde, 12 skadde derav 1 hardt skadd. Den hardt skadde var meg..

Etter sykehusoppholdet ble jeg sykemeldt i 1 år og gikk deretter på attføring i 1 år. Jeg fikk varige men, og tunnelarbeid i fremtiden var uaktuelt. Resultatet ble i stedet at jeg, med støtte av arbeidsgiver, tok 2 år med bygg og anleggssag på teknisk fagskole i Stavanger.

Det var i forbindelse med attføringsperioden i år 2000 at jeg begynte på denne artikkelen. Jeg reiste rundt i bygda og intervjuet dem som fortsatt levde, og som jeg visste hadde vært på anlegg. Spesielt vil jeg nevne Gerhard Handeland som hadde en utrolig god hukommelse, og kunne berette mye.

Etter gjennomført utdanning, etter ulykken, var jeg tilbake i jobb som driftsleder – anleggsleder i samme selskap. De første årene på kraftanlegg i Lysebotn, Jøssingfjord, Setesdal og Østerdalen. Høsten 2009 ble jeg bedt om å begynne på hovedkontoret i Oslo og arbeidet med kalkulasjon av nye tunnelprosjekter. Jeg ukependler (bor i Egersund) jobber fortsatt i Oslo, og har ansvar for all tunnelkalkulasjon i selskapet.

Trappa forteller

Av Evelyn Sirevåg

Jeg er bare ei trapp. Dersom jeg kunne snakke, ville jeg hatt mye å fortelle. Men steiner kan neppe tale. Hvis du har fantasi nok, så lar du meg likevel fortelle noe av det jeg har opplevd.

Min opprinnelse er et sted i Magma Geopark eller et annet steinrike. Jeg tror at jeg består av granitt som er en svært vanlig dypbergart. Noen har hugget meg til slik at jeg består av rektangulære byggeklosser som ligger fint stablet som ei trapp. Jeg ble plassert ved inngangen til et hus som opprinnelig lå på Haukland, der den store vindusfabrikken Nor-Dan etter hvert vokste seg større og større.

Jeg vil gjerne fortelle om huset mitt og hva som har skjedd. Alt ligger nå under asfalt og store bygninger, så det er et mirakel at både jeg og huset har overlevd! Men først og fremst vil jeg minnes alle menneskene som har satt sine føtter på mine tre trinn for å komme inn og ut av huset.

Jeg har blitt tråkket på og hoppet på, men det har jeg tålt godt. Barna har lekt, de har falt og slått seg, kommet hjem til meg og fått trøst og omsorg. De voksne har sittet på meg for å hvile etter dagens arbeid på slettene på Haukland eller i liene rundt Stølsvannet. Ettermiddags-sola har varmet meg opp så jeg ble god å sitte på utover kvelden. Foran meg lå det en flat naturstein som et lite platå. I hagen var det frukttrær og bærbusker

Johanne og Johan Sirnes i døråpningen. Datteren Ruth, stående, Hanna, sittende, og Hanna sønner, Åge på tantens fang og Judolf på bestefars arm. Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

med skog omkring. Husets vegger var til tider prydet av en kjempestor eføy. Vinduene har en helt spesiell utforming. Du kan gjerne ta en ekstra titt på de fine buene i rutene. Hvis du befinner deg ved klubbhuset til Moi idrettslag, kan du bare løfte blikket mot vest, over fotballbanen, så ser du huset. Men meg ser du

ikke før du kommer til den andre siden.

I gamle dager lå huset nord for Moi sentrum, mellom Moisåna og jernbanelinjen, med utsikt mot jordbruksmarker og grønne skråninger i øst. Veien slynget seg oppover Sigvalds-bakken og videre mot Moen og Hovsherad. Man kunne etter hvert se at Lund Omsorgssenter, E 39, bensinstasjonen og et stort boligområde kom opp. På motsatt side av elven gikk den gamle hovedveien mellom Stavanger og Sørlandet, gjennom Skulevold og Moi-gården.

Familien Sirnes

Mannen som oppførte huset mitt var født i 1876 og het Johan Sirnes. Navnet sitt hadde han fra Flekkefjordskanten. Han var sønn av baker Jens Nilsen. Han giftet seg med Johanne som var født 31.3.1883, datter av Jonas Olsen Haukland og hustru Bertine. Johan og Johanne ønsket å slå seg ned på de flate områdene på Haukland. Eiendommen som huset ble bygget på fikk navnet Sirnes etter husets herre. Det var utskilt fra Slettå (nummer 16), der husfruen kom fra. Terrenget skrånet nedover mot elven. De utvidet eiendommen til også å omfatte bruksnummer 74 som var utskilt fra Monemarken, langt opp i bakken der Ingvald Bergsagel hadde holdt til, samt nr. 86, Myren, fra gårdsnummer 19, Skjerpe. Du har kanskje hørt om Skjerpeskogen som lå rett nord for vår egen skog.

Huset ble oppført i 1908. Det har tømmervegger og inneholder mange rom i to etasjer. Jeg, trappa, ble plassert ved inngangsdøren på sørvest-siden av huset. Det ble senere gjort tilbygg, med

bislag ved inngangspartiet og utvidelse i nordenden.

Johanne og Johan hadde også fått bygget låve med fjøs tidlig på 1900-tallet. Der kunne de ha ku, gris og høns. De satset på gårdsbruk i tillegg til Johans arbeid på Haukland trevarefabrikk. De fikk døtrene Ruth i 1907 og Hanna i 1908. Så, i 1912, kom sønnen, Jens, som med tiden skulle overta gården.

Moi var et attraktivt feriested for byfolk og andre. Johanne og Johan tok imot turister fra Stavanger. Selv om huset var lite, fant de plass til gjester. De flyttet selv ned og overlot "loftet" til feriefolk. Døtrene, som etter hvert flyttet til Stavanger, kom selvfølgelig også hjem

Johanne Sofie i barnevogna på vei ut. Judolf og Åge følger etter.

Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

og ferierte. Hanna og hennes mann, Sigurd Steine, bygget senere hus like ved siden av, nærmere elven, og kalte stedet Skogholt. Hun hadde to sønner fra et tidligere ekteskap, Åge Sigurd (f. 1930) og Jørgen Judolf (f. 1932). De likte godt å være hos besteforeldrene. Med årene tok Åge utdanning innen Forsvaret, han ble major og bodde i Fredrikstad. Judolf ble bosatt i Ski og arbeidet innen jernbane-administrasjonen. Begge har navnet Sirnes som etternavn.

Ruth var gift med John Kvinnesland Forgård fra Stavanger. De fikk to døtre, Johanne Sofie, født i 1934 og Jorunn ti år senere, i 1944. John var chief (maskinsjef) og reiste lange turer til sjøs. Da var Ruth og jentene mye på Moi. Johanne Sofie ble gift med kunstneren Sigvard Marnburg. Jorunn ble gift med Karsten Torstrup. De bodde alle i Stavanger.

Jens og Gerd

Sønnen på gården, Jens, ble gift med Gerd Krogh fra Stavanger. De ble kjent med hverandre da hennes foreldre, Selma og Bernhard Krogh, ferierte hos Alma Weidemann på Trekanten, hytteeiendommen, oppe på Vela. (Les gjerne om Frk. Weidemanns hyttebok i ÆTTER-MÅL nr. 14.) Selma var søster til Alma Weidemann. Familien Krog hadde barna Finn, Ruth, Arne og Gerd, som ble kjent med de unge på Moi. Da Jens Sirnes kom kjørende på motorsykkelen sin, en flott Harley Davidson, var han straks populær. Ruth takket nei til å sitte bakpå, men Gerd syntes det var veldig kjekt. Det skulle bli mange turer etter hvert!

*Jens Sirnes med L-11546.
Foto utlånt av Inger Marie Stensland.*

Krogh var grosserer på Skagenkaien og familien bodde i Prinsens gate på Eiganes. Gerd og søsteren, Ruth, drev forretningen EKKO på Nytorget. Der solgte de undertøy og sengetøy med mer. Begge hadde vært ute og reist i Europa. Gerd hadde eksamen fra latinlinja på gymnaset og handelsutdanning. Så reiste hun til Belgia for å gå på klosteskole. Videre ble hun boende i Paris i et halvt år for å lære fransk. Tilbake i Norge dro hun til Oslo. Der lærte hun mer om den katolske tro og konverterte.

Så ble det giftermål med Jens i 1943. Vielsen fant sted i Stavanger der de hadde formiddagsbryllup. Gerd og Jens fikk to barn, en sønn som fikk navnet

Under et frukttre i hagen. Fra venstre, Johan, Johanne, Ruth med Johanne Sofie på armen og Hanna med Judolf.

Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

Johan (1946), etter bestefaren som døde i 1939, og en datter, Inger Marie (1949), som eier huset i dag. Gerd beholdt sin tilhørighet til den katolske kirken i alle år og barna ble døpt og konfirmert i St. Svithun menighet ved Løkkeveien.

Jens var møbellakkerer på trevarefabrikken. I fritiden likte han godt å komme opp i heia. Før han giftet seg hadde han bygget hytte ved Hestvatnet. Det var et slit å frakte materialer opp og langt innenfor Stølsvatnet, men livet med jakt og fiske ved Jensebu var spennende. I hyttEboka fortalte han i 1942:

Ovn, vinduer og bordkledning måtte bæres opp helt nedenfra. Til sommerferien var hytten såpass ferdig at det gikk an å være i den. Pram har jeg laget i Stølsvannet og Hessvannet, - til stor forargelse for Jakobsen, som

er redd jeg skal ta hele fisken. Jeg hadde til i begynnelsen av august fått ca. 80 ørreter. Samme år leser vi videre:

15.- 16. august: Plukket ca. 16 l blåbær og 8 l tyttebær Fikk 7 ørreter.

19.9.: Fikk 7 orfugl og 1 hare i snarene + 10 ørreter. Satte ut en del nye snarer.

3.10: Fikk 6 orfugl.

16.10. Fikk 3 orfugl og en rype.

17. 10: I dag fikk jeg bare 2 orhaner og en liten hare i snarene.

Fangsten ble et godt tilskudd til husholdningen under krigen og senere. Høsten 1946 plukket han mye tyttebær: 30, 23 og 21 liter samt minst 60 l blåbær. Han fikk fugl og fisk, deriblant en ørret på ca. 1 kg. Noen ganger var været elendig og fangsten dårlig. I 1948 forteller Jens om en god sesong. Foruten mye orrfugl har han fått hare på Gråhei, ryper på Akniben, rugde, and, ørn og røyskatt. Hunden Pann var en god jaktkamerat.

Gerd og barna ble med til hytta. De kunne gjerne bli værende på ferie der i mange dager og netter. Gerd har "renskrevet" jaktprotokollen og Jens har satt sin underskrift i boka. I 1954 fortelles det:

Sommeren 1949 blev hytten påbygget 1½ m, samt en ny køie opsatt. Vi giftet oss i 1943 og hadde nu 2 barn - Johan 3 år og Inger Marie 3 mndr. Vi var da i Jensebu i 14 dager. Jens bar Inger Marie op i en komse, og gikk annenhver dag ned for å hente mat og melk. Vi hadde en fin ferie. Gerd.

Ps. Da Johan var 9 mndr., ble han

*Potetene settes. Hest og plog i retning Skjerpeskogen.
Foto utlånt av Inger Marie Stensland.*

også båret op av Jens. Han satt da på en liten krakk, som Jens hadde laget, og satt oppi ryggsekken.

Jensebu ble i 1983 overtatt av Stein Moen som har restaurert den fint. Jens sitt håndlagede bord og pinnestol er fortsatt i bruk, stolen som tørkestativ oppunder taket.

Jens tok også hele familien med på motorsykkeltur. Sykkel nummer to var nok den fineste. Den hadde sidevogn, der Inger Marie og mor fikk plass. Johan satt på bagasjebrettet bak far, alle uten hjelm, det var helt vanlig da. Hovsherad eller Slettevold var fine reisemål for picnic.

Gerd, som var byjente, overtok hønsegården etter sin svigermor. Om lag 50 høner sørget for egg til faste kunder. I tillegg utfoldet Gerd seg med sine kunstneriske talenter gjennom billedvev,

kunstmaling og rosemaling. Ved kursdeltakelse og andre sosiale arrangementer fikk hun gode venner på Moi.

Livet rundt trappa

Inger Marie har tatt vare på mange bilder som forteller om livet i og rundt huset før i tiden, da huset sto på Haukland. Hun husker at bestemor, som var enke, bodde på loftet. Hun hadde plass nok og sin egen kjøkkenkrok med innlagt vann. Der hadde hun det så greit. Bestemor gikk ut og inn over trappa slik hun alltid hadde gjort. Ute hadde hun høns og ei ku som het Kari.

Inger Marie tok utdanning innen handel og kontor. Hun arbeidet på Sola Trygdekantor og Stavanger Katedralskole (Kongsgård) før hun og mannen, John Stensland, flyttet til Lyngdal. Han er kokk og de startet da opp med kafedrift. Sammen drev de Cafe Romeo i Alleen-senteret fra 1986 til 2011.

Jeg, trappa, ble et yndlingssted når noen skulle fotograferes. De, gjerne flere generasjoner, plasserte seg sittende eller stående. Et melkespann, en sko, en hund, en feiekost eller andre ting snek seg med på bildene. Barnevogner ble løftet opp og ned, ut og inn. Om ettermiddagen, når solen hadde varmet opp steinene, ble jeg ekstra god å sitte på. Johanne likte å sitte der og lese avisen. Barna og barnebarna satt en stund her når de kom fra bading i Moisåna. Var de på den andre siden av huset, måtte de passe seg for toget, men de kjente togtidene og hørte når det ble blåst i fløyta. Skulle familien eller andre ut på veien eller tilbake, måtte de krysse jernbanelinjen.

Koselig på benken hos bestemor. Lille Johan til venstre og hans kusine Jorunn (Ruths datter) til høyre. Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

Det lå 4 hus på det lille høydedraget mellom jernbanen og elven. Jordene skrånet nedover på begge sider, mot jernbanelinjen og mot elven. Alle er fjernet, litt etter litt. I det sørligste bodde Einar Haukland i mange år sammen med sin mor, Helga. Da huset ble borte, var han gift med sin Tordis og de bygget nytt hus i Holaveien. I neste hus bodde Janna og Peder Navrestad. De kalte sin eiendom for Hyggly. Vårt eget hus og "tante" Hannas Skogholt lå lengst nord, nærmest Skjerpeskogen. Alle fikk erstatning for sine eiendommer slik at de fikk anledning til å skaffe seg noe annet. De måtte innse at fabrikken med nødvendige arbeidsplasser var viktig, men ingenting ble som før. Sirnes-huset var det eneste som fikk en lykkelig reise til nye omgivelser.

Gerd tilbragte sine siste år på Lund Omsorgssenter og hun fikk oppleve å se at sitt eget hus ble flyttet. Det måtte vike

Johan og Inger Marie hånd i hånd øverst på trappa. Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

plassen for vindusfabrikkens nødvendige utvidelse. Nå er det fabrikkens haller, nummer 25 og 26 som skjuler jorden som tilhørte huset og hagen. Store trailere får lesset og losset varer der det før ble dyrket poteter.

Jeg, granitten, ligger, utrolig nok, fortsatt ved døren. Huset mitt ble flyttet til et helt annet sted. Du finner meg nå i Lundheimsveien 2, dit hele huset, med inventar, ble flyttet for nøyaktig 20 år siden, den 3. mai 2003. Da fikk jeg høre at jeg tilhørte huset og måtte selvfølgelig få bli med.

Det var Inger Marie som ønsket å flytte huset. Broren, Johan, i Lofoten, syntes også at det var en god ide. Han har i hele sitt yrkesaktive liv jobbet som lektor på den videregående skolen i Leknes og mente at det var fint å bevare barndomshjemmet.

Det ble kjøpt en egnet tomt som ble forberedt til å ta imot huset. Klepp Spe-

sialtransport tok på seg oppdraget med flyttingen. De betydret at alt inventar, til og med servisene i skapene, kunne forbli på sin plass under transporten. TV-en ble likevel flyttet ned på gulvet, for sikkerhets skyld. Ferden gikk sørover, først langs hele fabrikkens lengde, videre ut på hovedveien (Skålandsveien), men lasset var for høyt til å passere under brua i Lundheimsbakken. Løsningen ble en tur forbi barnehagen, skolen og nesten ut til kirken før huset kunne lande på ny grunnmur.

Inger Marie og John kommer ofte "hjem". De vedlikeholder hus og hage. Deres etterkommere er fjerde og femte generasjon som løper opp og ned på trappetrinnene. De kan sette seg i den vakre sofaen og stolene som Johan Sirnes snekret så kunstferdig med utskårne

og dreide detaljer. Eller de kan legge seg i en gammel, smal uttrekksseng. De kan betrakte Jens sine fangstredskaper, Ruths malerier og gamle fotografier.

Huset fikk ny adresse og ny funksjon. Fra bondegårdshus til feriebolig. Forfedrenes strev og innsats var for betydningsfullt til at huset skulle rives. Trappesteinene ble plassert litt annerledes enn det opprinnelige, men er fremdeles en helt nødvendig del av huset. Det er fortsatt liv i huset og lys i vinduene. Dagens eiere og fremtidens unge kan nyte sin fritid i nostalgiske værelser innenfor stødige trappetrinn.

Kilder:

Lunds Historie 1 og 2, Norges Bebyggelse, Store norske leksikon, Inger Marie Stensland, Stein Moen og hyttetoka fra Jensebu.

Gerd og Johan på trappa. Inger Marie i vogna. Ca. 1950 Fotograf: Jens Sirnes. Foto utlånt av Inger Marie Stensland.

Fra Rogla ved Harstad til Eik i Lund

Rebekka Marie Norman Sareussen

Av Sonja Surdal

Rebekka ble født 7. oktober 1881 på øya Rogla i det som da var Trondenes kommune i Tromsø amt. Foreldre var Anna Margrethe og Edevard Johan Sareussen.

Ved dåpen fikk hun navnet Rebekka Marie Norman Sareussen, oppkalt etter sin mormor Rebekka Martine Norman.

Norman navnet var nok viktig for foreldrene å få med når de skulle finne navn til sitt første barn, ettersom dette hadde vært slektas etternavn i 6 sammenhengende generasjoner. Mormor Rebekka Martine Norman var den 6. generasjonen som hadde dette etternavnet, så det var altså opphold i en gene-

*Rebekka Marie Norman Sareussen.
Foto utlånt av Sonja Surdal.*

Kart over Rogla

rasjon før Rebekka Marie fikk med seg Norman-navnet. Navnet kommer fra Køge i Danmark, men det er en annen historie. (Skriver her Norman navnet med èn n, da det er slik det står i kirkeboka for Trondenes og fordi det også skrives slik i Køge, men ser at det er skrevet som Normann flere steder.)

Rebekka Marie var eldst av 9 søsken, men den yngste ble bare 1 år og 3

Huset På Rogla 2011. Foto: Sonja Surdal.

måneder gammel og den nest yngste ble 14 år.

Det er utrolig at en så stor familie fikk plass i det lille huset, som vi har besøkt to ganger.

Det var ikke lang vei til skolen for Rebekka, bare rett opp bakken fra huset de bodde i.

I oppveksten var det mange gjøremål som skulle utføres. At den eldste i barneflokket skulle hjelpe til med husarbeid og barnepass var en selvfølge, men hun måtte også være med og ta hånd om fisken som far Edevard kom med når han drev «heimefiske». Like selvfølgelig var det å være med og skaffe vinterfôr til dyra, føre og stelle dem.

Etter hvert kom tida da Rebekka måtte ut og tjene. Når hun reiste fra Rogla vet vi ikke sikkert, men etter det som er fortalt, skal hun ha hatt forskjjel-

lige husposter i og omkring Harstad i mange år før hun reiste sørover.

I 1907, 26 år gammel, ble Rebekka hushjelp og «barnejente» hos politimesteren i «Senja og Steigen» politidistrikt, Daniel Follestad i Harstad. Daniel Follestad var politimester i «Senja og Steigen» fra 1898 til 1909.

Arbeidet bestod i å passe familiens to barn (Ivar Saræussen Follestad født 1902 og Karen Sibilla Aase Follestad født 1905) og stelle i huset.

Da Follestad fikk nytt embete som politimester i Rogaland med sete i Stavanger, ville familien ha Rebekka med sørover og Rebekka valgte å bli med dem.

Sommeren 1909 reiste Rebekka fra Rogla og Harstad. Det var en lang reise og det kan synes som Rebekka ikke var glad i å reise, for hun besøkte aldri hjem-

Skolehuset på Rogla. Foto: Sonja Surdal.

stedet hun reiste fra selv om flere av barna hennes senere ville ha henne med til Rogla på besøk. Det kan nok også forstås slik at da var nok hennes nærmeste familie borte, og det ville være vemodig å besøke barndomshjemmet.

Reisa til Stavanger gikk med hurtigruta til Bergen og videre med rutebåt. Familien Follestad hadde mange kolli kister med på flyttelasset. Rebekka hadde med en kiste til eget bruk. Den står på garden på Eik.

Rebekka skrev om reisen til sin søster Petra i brev datert 4. november 1909 og hun skrev også senere brev til henne. Alle disse brevene er tatt vare på i en kiste på loftet i huset på Rogla. Det var spesielt å lese mange av disse da vi siste gangen besøkte øya.

Stavanger

I det første brevet Rebekka sendte til søsteren fra Stavanger, fortalte hun litt om arbeidsforholdene i Follestad-huset. De var tre tjenestejenter som delte på arbeidet og de hadde derfor greie tur- nusordninger med ordnet fritid.

I et intervju fra 1970 årene fortalte hun at månedslønna var 12 kroner + kosten. Arbeidstida var fra kl. 6 om morgenen til ca. 21 om kvelden. Men hun fortalte at Follestads var gilde mennesker og at hun ble der til hun traff Kristian og ble gift med ham.

Rebekka klarte likevel å sende penger til sin søster Petra, selv om hun også betalte avdrag på symaskinen hun hadde skaffet seg.

Det kan ikke ha gått lang tid i Stavanger før Rebekka traff Kristian Larsen Surdal f. 14. mars 1884 på Surdal i Lund.

*Brudebilde Av Rebekka Og Kristian.
Foto utlånt av Sonja Surdal.*

Kristian var anleggsarbeider på den tida og hadde søstrene Josefine født 1882 og Inga født 1892 som arbeidet i Stavanger. Det var kanskje gjennom dem at Rebekka og Kristian kom i kontakt med hverandre.

Rebekka og Kristian giftet seg 3. desember 1911 og etablerte seg etter hvert på Jørpeland i Strand kommune.

De bodde på Jørpeland til 2. barn, Edvard Johan, var født 23. mai 1913. Han ble oppkalt etter morfar Edevard Johan.

Da de skulle flytte til Eik, hadde Rebekka nok mye mer å pakke enn kista

hun hadde med seg fra Harstad. De var nå en familie på fire, og reiseruten var med båt fra Jørpeland til Stavanger og tog derfra til Moi stasjon. Fra Moi til Eik er det omtrent 10 km, men det var ikke rutebuss på den tiden så de måtte få annen transport. Hest og karjol var et vanlig transportmiddel på den tiden. På Eik bodde de i et leid hus de første årene, hos Per Skårdal i Eik sentrum. Her bodde de til de i 1916 flyttet inn i nytt eget hus på garden de hadde kjøpt og overtatt i 1914. I følge bygdeboka for Lund står det at bruksnr. 3 fostret 1 ku, 2 ungdyr, 6 sauer og 4 geiter i 1875. Garden var nok ikke blitt større i 1914 da Rebekka og Kristian overtok.

Tida de levde i var preget av opp og nedturer i levekårene i Norge. De fikk 6 barn og søster Agny var hos Rebekka og hjalp til med barna i 1917 og ble værende noen år. Kristian arbeidet også som anleggsarbeider i tillegg til garden, så mye arbeid falt nok på Rebekka. Da de etter utskiftningen i 1928 fikk mye udyrket jord, ble garden etter hvert utvidet. Sønnene Edvard og Agnar var med på dyrkingsarbeidet. Alt foregikk med håndmakt og steinbukk, og på eiendommen ble det laget fine murer som fremdeles står.

I likhet med Rebekka skrev Agny brev til sin søster Petra i Harstad. Hun så fram til å komme til Stavanger og få arbeid der. Hun skrev om livet på landsbygda og lot det tydelig skinne igjennom at hun ikke trivdes på landet, Det er så kjedelig her så du må vente med å komme nedover til jeg kommer til Stavanger, skrev Agny.

Kristian døde 18. mars 1954 og søn-

Bilde av tunet på Eik 1916 - Fra venstre Lilly Andrea, mor Rebekka Marie med Agnar Berg 2 år, Kristians søster Josefine med sønn Alfred, Kristians bror Henrik holder sveiven på steinbukken, Kristian med Edvard Johan 3 år og en gutt fra nabogården som var på besøk. Foto utlånt av Sonja Surdal.

Rebekka På Lund Omsorgssenter, med oldebarnet Eivind. Foto: Sonja Surdal.

nen Edvard med familie flyttet til garden. Huset hadde fått et påbygg så Rebekka disponerte hele 1. etasje i det opprinnelige huset.

Rebekka bodde i huset helt fram til 2-3 år før hun døde 17. januar 1977 på

Omsorgssenteret på Moi. Hun hadde da i en kort periode bodd hos datteren Klara på Moi før hun fikk plass på Omsorgssenteret.

Rebekka trivdes godt på Omsorgssenteret der hun brukte tid på håndarbeid av et eller annet slag. Hun uttalte følgende: «Her er det godt å være. Kan de ikke være her, kan de ikke være noen plass».

Kilder:

Lokalhistoriewiki, opplysninger lagt inn av lokalhistoriker Gunnar E. Kristiansen. Opplysningene bygger på Surdal, Einar: «Et livsløp» upublisert manus om bestemor Rebekka Marie Norman Sareussen, Eik april 2022.

I boken «Ætten Lars Larsen Sætra i Lund 1774-2019», som kom ut i 2020, kan en lese mer om Rebekka og hennes etterkommere.

Når kuhandleren kom på besøk

Av Nilseus Drivdal

Foran fra venstre: Nilseus Drivdal med sin hustru Laura og mor Bertine.
Bak: søstrene Nora og Jakobine med ektefeller. Foto utlånt av Dordi Drivdal Frøylog.

Det var alltid en opplevelse, for oss unger, når en kuhandler kom på besøk. For vi visste at det kunne ta tid og kunne bli sagt mye rart før en handel kunne bli avgjort. Men det var slett ikke alltid at det ble noen handel i det hele tatt.

Mor kunne gjerne by på en munn kaffe, og etterpå ble det kanskje en ny runde men kuprat og pruting. Far hadde godt skjønn på kyr, og var ikke så god å lure. Han visste hva han måtte punge ut for en om han måtte kjøpe en ny.

Det første jeg husker var prisen på ei

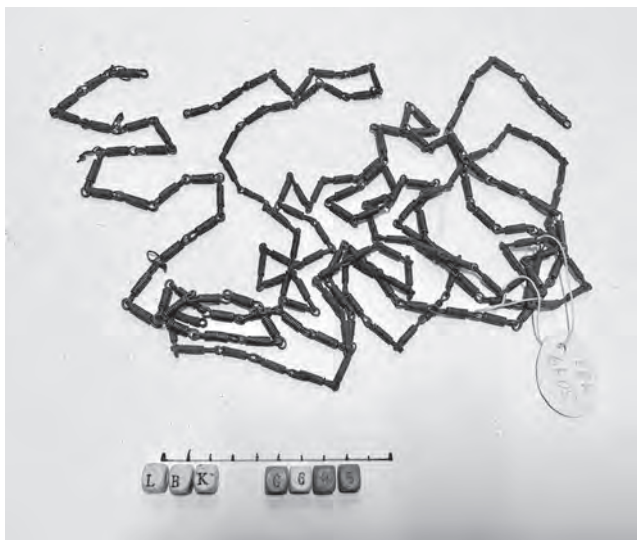
ku fra 50 kroner til 70-80 kroner. Nå var de fleste av dem ikke stort mer enn halvdelen så stor som de svære beistene de opererer med i dag. Og de melket ikke stort mer enn halvdelen så mye heller.

Det første en kuhandler foretok var å finne fram målbåndet og måle størrelsen på kua. Det var ingen sak å få knipe det inn et par stolper om man fant det for godt. Den "stakkars kua" var da ikke så stor som far hadde sagt. Far mente at kuhandleren nok hadde målt så lenge at målbåndet hadde strukket seg minst to

stolper. Det kunne kanskje gå an å lure noen, men det gikk ikke med far. Så var det å handfare kua både under og oppå. Først klypte han i skinnet, og hvis det var tykt og satt stramt, så skulle det være bevis på at hun ikke hadde melkeevne. Så var det om hun hadde tykke og svulmende melkeårer.

Ja, det var det. Men så var det også eksteriøret som skulle bedømmes, da var det hundre ting som ikke var som det skulle være. Så nappet han noen hårstrå fram på bogen og mente å kunne se i rotenden om kua melket feit melk eller ikke. Og så var det om hun var vond å sette beinet i bøtta når man melket. Det var tusen andre ting som var galt, men likevel kunne det bli handel.

I begynnelsen av 1930-årene hadde jeg selv installert meg som gårdbruker. En dag kom det et par karer som var på kuhandel. Jeg hadde da ei kyr til salgs. De to var en dreven kuhandler fra Egersund som hette Veshovde, den andre var fra Heskestad. Denne siste kjente jeg godt. Han fulgte med bare for å se om han kunne få fatt i ei kyr til seg selv. Han hette Sven Ollestad. Jeg husker ikke hvor mye det var jeg forlangte for kyra, men Veshovde sa det var så reint bort i veggene for mye, så det ble ingen handel da. De ville til Nedre Drivdal, og en av sønnene mine skulle ro dem ut vannet. På veien utover pratet de om denne

Stolpemål som ble brukt ved kjøp og salg av storfe eller hest. Målet ble lagt bak forbeina og over manken på dyret.

*Gitt av Magnus Stenberg til museets samling.
Foto: Toril Salvesen.*

kyra, og Veshovde sa: "Det monne ve ei agalige ku denne mannen har til salgs." På tilbakeveien kjøpte Sven Ollestad den. Han sa den var verd det jeg forlangte for den, og det var ingenting å prute på.

Jeg minnes en gang, jeg var bare guttungen da, vi hadde en liten stut på 7 – 8 måneder som vi var så glade i, og hadde kjælet med. Far hadde ikke tenkt å selge den, men en dag kom det en gammel kuhandler anstigende. Det var nettopp en slik han var interessert i. Han ga slikt et godt bud at far stusset litt på om han skulle selge den likevel. Det var opp med målbåndet og de skulle til å måle den. Men stuten likte ikke slik atferd, og stanget mannen så han trul-

Kuklave med velklingende bjelle. Har vært i bruk på Hamre.

Museets samling. Foto: Toril Salvesen.

tet nedover bakken i flere kast. Det ble ingen handel, men vi unger hadde mye moro av denne hendelsen i dagevis etterpå.

Det ble alltid framholdt alle gode sider av ei kyr av eieren, og de dårlige av han som skulle kjøpe. Men, merkelig nok, det hendte det motsatte også. Det var før min tid, men det har blitt fortalt. Min bestefar skulle kjøpe ei kyr fra en på nabogården, som hette Reinart. "Er det ei god ku?" spurte bestefar. "Hu æ pisann så goe som ei geit", svarte Reinart. Bestefar kjøpte kua og ga 8 daler for den. Han hadde den i mange år, og ble godt tilfreds med den. Det var visst det aber med denne kua at hun måtte ha skikkelig med mat. Som en kuriositet

kan jeg nevne at jeg selv en gang skulle kjøpe ei ku som melket en skvett. Reinart var bestefar til han som eide denne kua som jeg hadde tenkt å kjøpe. Det var ei stor, svartflek- ket ku med store horn. "Er det ei god ku?" spurte jeg, akkurat som bestefar hadde gjort. "Det er den ringaste ku eg har hatt i min flor", svarte han. Det var det med den at den melket bra i 3 måneder, men så

ville den ikke mer. Det ble ingen handel.

Det ble sjelden sagt noen bestemt dato når tid ei ku skulle kalve. Det var "Mikkjesmøss" (Mikkelsmesse, 29. september), og så og så mange uker før eller etter. Eller Majesmøss (Marimesse, vår og høst) og så videre alle de messer der var i kalenderåret. Kjønnsmøss (Kyn- delsmesse, 2. februar), den dagen skulle det være halvparten av høyståen igjen i løa.

Avskrift og tilrettelegging for ÆTTER- MÅL ved Evelyn Sirevåg.

Kilder: Nilseus Drivdals hefte og Store Norske Leksikon.

Nokre minne frå barndomsheimen i Egelandsdal, Gyadalen

Av Ragna Hetland, født 10. mars 1910.

Familien budde på ein gard som høyrde til tidlegare Heskestad kommune, nå Eigersund. Vi finn dei på side 177 i bygdeboka for Hetland Skipreide, Heskestad Sokn. Ragnas foreldre var Karl Mikkelson Eikelandsdal, født i 1883, og Anna Gabrielsdatter Espe-tveit, født i 1887. Dei fekk barna Mikal, Ragna, Tyra, Gudrun, Astrid, Agnes, Gunnar, Karstein og Sigmund.

Den eldste busettinga vi kjenner til frå Egelandsdalen er frå yngre jernalder – dvs frå perioden år 550 til år 1050 e. Kr. Denne registreringa gjeld ein gravhaug (rundhaug) på Gunnar sin eigedom og er utført av Arkeologisk Museum i Stavanger. Folketeljinga i 1900 for Hæskestad viser at det då bur fire familiar med tilsaman 19 personar i Egelandsdalen.

Det har skjedd store endringar i landskapet i Egelandsdalen sidan artikkelforfattaren, Ragna, vaks opp. Egelandsdalen Hytteforening omfattar no meir enn 150 hytter. Gardane vi i dag finn sentralt i dalen, er dei tre gardane nede ved vegen (Ole, Torvald og Bjarne) og dei tre gardane oppe i lia (Johan, Gunnar og Ingvald). Dei øvste gardane er dei eldste.

Ragna kom frå bruk nr. 4 oppe i lia. Bror hennar, Gunnar Egelandsdal, tok over bruket. Han var den fyrste som

starta med sal av hyttetomter i grenda (på 1960-talet) og han var den siste som budde på garden. Den vart teken over av slektningar frå Eigersund.

Ragna var gift med Trygve Hetland frå Nedre Hetland, Helleland. Dei vart beste-foreldre til den kjende skiløparen Tor Arne Hetland.

Vegar Moi har gitt dette minne-dokumentet til ÆTTER-MÅL. Mor hans er forfattere si kusine, og dei heitte begge Ragna. (Artikkelen er tilrettelagt for ÆTTER-MÅL av redaksjonen.)

Hus og heim

Det var vel for oss som for dei fleste folk i tida 50-60 år attende, ikkje var det rikdom, heller ikkje fattigdom som prega barndomen vår. Men arbeid, nøysemd, eit liv i fri natur, prega barneåra og gav ein levereclar for resten av livet.

Mor og far var bønder på ein halvstor heiegard der dei fødde 7-8 kyr, nokre kalvar, hest, kring 30 sauer og 10 høns. Vi vart ni søsken etter kvart. Ein gut var eldst, så kom vi ein jenteflokk på fem der eg var eldst, så tre gutar til slutt.

Det gamle huset vi budde i då vi var heilt små, var i den gamle dala-stilen: Ei stove i kvar ende, inngang gjennom eit lite bislag frå framsida til gangen mellom stovene. Bakom gangen var kjøken

*Dei gamle bygningane i Egelandsdal der Ragna budde sine første år.
Teikning utlånt av Torbjørn Hetland.*

med skorstein og gruve. Ein skut, eller vedsvol, i eine enden av huset, eit svol på baksida av eine stova. Dette svolet vart stuva fullt av opphogge bjørkeris som hadde lege i fine lag i stoveveggen og blitt turka i sola utover våren. Det skulle brukast til flatbrødbaking, under gryta i skorsteinen, til klesvasken og elles til koking i gruva på kjøkenet. På baksida av andre stova var det og eit langt svol. Der hadde far bordkledd ytreveggen, sett inn eit vindauge og laga til ein benk der separatoren stod fastskruva. Der separerte mor mjølka og kinna smør.

Om sommaren åt vi der ute, ved eit langt bord framfor glaset. Eit stort skåp hadde vi med mat og mjølk, koppar og fat. Mor var flink til å få det reint og koseleg, så vi borna tykte det var reine festen å sitja og eta ved det sandskura,

reine bordet. Enn kor godt maten smaka.

I andre etasje i gamlehuset var der to loft og ein gang. På det minste loftet over stova til "bestå" og "besten" (farmor og farfar), var ein stor kornbinge. Her lagra dei kornet etter trøskinga om hausten. Der stod og ei stor, raud kiste der bestå hadde ullkvitlar og ullklede nedlagde med sterke naftalinkuler til å halda møllen borte.

På det store stoveloftet var der fire senger, ei i kvar krå. Her var det eit lite vindauge med eit bord framføre. Ute på gangen var der nokså luftig. Her stod bakemjøl i sekker og flatbrød og lefser i store ruer etter bakinga om hausten. Flatbrødbakinga gjekk føre seg på kjøkenet og tok minst 14 dagar. Under bakstehella vart det fyra med ris og torv.

I den minste av stovene budde bestå

og besten. Mor, far og vi ungane heldt til i den store. Ho var brunmåla til midt oppå veggen, vidare opp var her grønmåla. Bjelkar og tak var kvitmåla, golvet var trekvitt og laga av store, breie bord. Det var så slite at kvistane stakk høgt opp. Ved døra var ei lita luke med ein stor ring i. Der gjekk vi ned ei trapp eller ein liten stige til potetkjellaren som var delt opp i tre bingar med ein sort i kvar, noko skulle brukast til flatbrød og potetkaker, noko til koking og mat. I ein bingje for seg hadde ein fræjordepla for neste vår.

På andre sida av døra i stova stod ein nokså stor kasse med lok på, torvkassen. Ved sida stod ein stor vedovn. Den

*Ragna og Trygve Hetland.
Foto utlånt av Torbjørn Hetland.*

bruka mor å koka i om vintrane, det vart for kaldt å vera på det gisne kjøkenet. Bakom ovnen, i kroa, hadde vi "vaskevannstol". Der hang ein liten spegel og handkle, og der vaska vi oss.

I sengekroa stod ei nokså stor seng, "karness-seng" (kaneseng) vart ho kalla. I tre av hjørnene hadde ho nokså høge stolpar, bundne saman med ei brei, fin fjøl med noko krot på. Under denne fjøla, rundt senga, hang

*Ragnas besteforeldre,
Rakel Serena Salvesdatter
Bjørnstad f. 1848 og Mikkel
Karlson Eikelandsdal f. 1844.
Foto utlånt av Vegard Moi.*

eit forheng av tynt, rosete tøy. For ei fin seng... I denne senga låg mor og far, sjølvsgat med halm til underlag. Alle hadde halm i senga på den tida, vi visste ikkje om noko anna i vår første barn-domstid.

Frå sengekroa til høgsætekroa. Der stod høgsæte-benken, ein lang og brei trebenk. Rett framføre denne benken og rett ut frå brøst-glaset (vindaug i eine enden av huset), stod eit stort slagbord eller klaffebord, som det også vart kalla. Over bordet, i taket mellom to bjelkar, var "kjædlen". Dette var eit breitt, fint bord, måla med nokre krusedullar. Dette var bokhylla. Her låg Bibelen og nokre andre bøker. Greitt og lett vint å få tak i når dei skulle lesa ved bordet.

Møblane elles i stova var trestolar og gyngestolen. Ned mot ovnen, i enden av senga til mor og far, stod vogga eller "dullå", som ho også vart kalla. Her låg minstebarnet. Etter kvart som borna vaks til, vart dei flytta over frå vogga til "skreiebenken", ein benk som vart drengen ut sidelengs til seng. Der kan eg minnast at vi låg tre små når det var på det kaldaste. Når vi så vaks til, vart vi flytta opp på det store, varme stovelof-tet.

På veggen i stova hang klokka som mor og far hadde fått som bryllupsgåve. Under klokka stod ein liten kommode med ein skuff øverst. I denne skuffa gøymde far brev og anna som ingen born måtte koma borti. Skuffa vart alltid låst, og nøkleknippet hengt på halsen av ein fugl som breidde ut vengene øverst på stoveklokka.

Handarbeid

Gardin for vindaugo vart berre brukt og hengt opp når det hadde vore storreingjering om våren. Om vintrane vart stova brukt til allslags arbeid, så då var det vel best å ha det så enkelt som råd.

Stova til bestå og besten var noko mindre enn vår. Ho var ikkje måla. Elles var det nokså likt, med seng, trebenk, slagbord, kubbe-stol og eit stort skåp innanfor døra. Der hadde dei gamle koppar og maten. Enn kor alt var vel-brukt og utnytta i det gamle huset!

Det var mykje som skulle gjerast i stova i dei lange vinterkveldane med parafinlampa hengjande frå stovetaket. Mor karda og spann kvar vinter garn til "islag" i veven. Ull til renning vart sendt til spinneri og kom att i samanvridde, store hesplar. Ho spann også strikkegarn til sokkar, vottar og underklede. Ho strikka også mange fine kjolar til oss småjentene av ull som ho hadde farga og spunne. Kvit ull vart farga med steinmose og fekk ein fin brunfarge. Steinmosen var ein grå mose som vaks på ymse steinartar.

Mosen vart skrapa saman i ein sekk og seinare lagt på ein turr plass og turka. Når mor så skulle farga, la ho rein, kvit ull lagvis saman med mose i ei svær gryte, slo på vatn til det stod over ulla og fyrde så under gryta. Slik stod mosen og ulla og småkoka i fleire timar. Etterpå vart mosen skylt ut og ulla var fin og brun, ein ekte farge.

Kan også minnast at mor farga "potteblått". Det vart kjøpt inn nokre små kuler med indigo farge. Desse hadde ho i ei stor, grov krukke saman med urin. Så la ho kvit ull nedi. Krukka måtte stå på

ein lun plass med tett lok over, vel for å gjæra. Kan ennå minnst den fæle lukta når vi ungene lurde oss til å løfta på loket. Men blåfargen på ulla vart ekte og fin.

Mor spann også garn av grov ull og kuhale-faks. Dette garnet vart tjukt og sterkt. Far bruka det til å laga "lampar". Lampar var toppar som blei dregne utanpå skorne og bundne på med fletta, sterke lampeband kring hælen og foten og knytt til oppå fotbladet, eller fotbordet, som vi sa. Desse lampane måtte alltid brukast i vidjebindingane på skia, for då sat foten skikkeleg fast. Dei var og varme til å ha på når karane var ute og kørde om vinteren.

Når far bann eller sydde lampar, bruka han ei stor, grov nål med stort auga, laga av leggbeinet på eit eller anna stort dyr. Han byrja i tåa, sydde rundt og rundt med ein ekstra sleng med tråden rundt tommelen. Vi fekk aldri læra den kunsten, det var for hardt arbeid for små fingrar.

Far sat også i stova og laga treskor om vinterkveldane. Han sveitta og grov dei ut inni med treskojerna. Etterpå smidde han dei fine og glatte utanpå med den kvasse slirekniven. Når han hadde laga rektig mange par, store og små, hugsar eg bestå sat framføre gruva i kjøkenet og smurde dei inn med varm tjøre. Dei skulle bli sterkare og lettare på foten etter denne impregneringa. Når dei så hadde turka, tok far og krota dei med knivsodden. Ei fin bord over fotbladet. Var ein ekstra heldig, skar han også inn bokstavane våre på tåa. Enn så nøgde og kor fine vi tykte vi var med dei nye treskoa! Far laga tresko i massevis, vi

vart etterkvart mange born, og alle gjekk med tresko. Han laga også tresko som han bytta med varer hos kjøpmannen til jul.

Rypesnårer og fangst

I stova heime, under parafinlampa, lærde far oss å vri tagl til rypesnårene. Om hausten, når hesten gjekk med lang, fin hale, vart det klyppt ut ein bunt av det finaste taglet innved halerota. Det skulle brukast til rypesnårer.

Når så lampa var tend om kvelden og det brann og knitra i turr bjørkeved i omnen, når mor karda eller spann borte i eine kråa og minstebarnet sov i vogga, då sette vi oss på krakkar rundt far under lampa. Han skulle læra oss å vri tagl. Han tok og drog forsiktig ut nokre tagl or bunten. Så laga han til ei lita løkkje, svinga ho til med fleire taglstrå og vrei til. Så fekk vi overta resten av vriinga, vi som hadde lært kunsten. Vi heldt taglet fast mellom tummel og peikefinger i venstre handa og vrei med høggre. Vi sputta på fingrane vi vrei med og tok borti ei oskeklype som far hadde liggjande på kneet. Då vart det betre å vri. Tagla vart 40-50 cm lange, og så sette vi ein liten knute i enden til slutt.

Gjennom løkkja (der vi begynte å vri), vart dei ferdige snårene tredde inn på ein spesiell krok, snårekroken. Kroken var laga slik at den kunne hektast fast godt i livgjordet eller beltet til den som skulle setja snårene.

Der var mykje av både orrfugl og rype i den gamle tida. Orrfuglen var best å fanga om hausten, før snøen kom. Vi var med far, og han viste oss dei stadene

Anna og Karl Egelandssdal med barna.

Bak frå venstre: Sigmund, Gunnar, Gudrun, Mikal, Agnes og Karstein.

Foran: Tyra, Astrid, Anna og Karl. Artikkelforfatteren, Ragna, sittende til høyre. Utlånt frå Karen Fisher i USA, som har gitt ut boka Hartfelt Greetings (Sophie Peterson Johnsons dagbøker).

han visste orrfuglen lika seg best. Det var nær store maurtuer. Elles lika fuglen seg godt mellom lyngtuer i små, opptråkka sauestiar. Då var det berre å setja snåra lurt til over vegen med to-tre rognebær på kvar side som lokkemat. Såg då fuglen seg ikkje føre, vart han hangande.

Når snøen var komen seinare på hausten, kom rypene i store flokkar i liene ovanom huset heime. I grålysninga stod vi då i kulden utanfor og hørde dei kakla, eller "skarra", som vi sa. "Skarringa" kom frå alle kantar, det var som dei svara kvarandre, og vi tykte det var gildt å høyra på. Nå var det tid for karane til å setja ut rypesnårene. Dei smurde niste,

tok skia på og drog av stad. Far, som var van til å setja opp snårer frå han var gutunge, var rask og flink til å finna dei beste fangststadene, men det tok tid å setja ut hundre snårer eller vel så det. Vi borna fekk læra kunsten etterkvart. Ein gjorde det på det viset at ein skar ei trekløft "ei brugda", sette dei to endane ned i snøen og trykte til. Så sette vi smått bjørkeris tett i tett, som eit gjerde på begge sider av kløfta. Snåretaglet blei no festa med ein knute øvst i kløfta. I andre enden av taglet, der løkkja var, vart snåra trekt gjennom og festa i begge sidene av brugda med ørsmå pinnar. Snåra skulle vera ei handsbreidd opp frå snøen. Når så rypa hadde ete litt

Eglandsdal med det nye huset. Utlånt frå Karen Fisher.

"brom" på eine sida og så skulle smetta gjennom opningen for å ta det som var på andre sida, fekk ho taglet kring halsen og vart kvelt. Brom, ja det er dei lange raklane som ein finn på sume bjørketre om vinteren. Det var lokkemat for rypene. Ein liten kvast på kvar side av snarene, var nok.

Det var helst i grålysinga eller i skoddever at rypa gjekk i snarene. Vi born måtte mange gonger fara rundt og sjå til snarene. Då fylgde vi skisporet til far og det gjekk fint. Nokre gonger var fangsten god. Verst var det når det hang levande ryper i snårene, dei såg på oss med dei redde, svarte augene sine.

Men far hadde lært oss korleis dei skulle avlivast. Det var berre å setja tummelen på strupa og klemma til. Då var dei ferdige nokså fort.

Det var moro når vêret var fint og fangsten god. Rypene batt vi saman etter føtene og hengde dei i beltet saman med tollekniven. Så bar det nedetter bakkane så snøføyka stod.

Gardsarbeid

Våren heime var ei travel tid. Det vart så kort tid å gjera på, snøen låg lenge så høgt oppe i dalen. Men fekk først vår-sola tak, tina det raskt, og bekkene gjekk grågrøne av snøvatnet. Sauene lemde og vi var med og passa dei når dei vart sleppte ut i bakkane etterkvart som det grønka. Og så kom vårvinna for fullt. Åkrane, som det var mange av, var små og hadde kvart sitt namn: Brattåker, Storåker, Langåker, Flatåker, Litle Flatåker, Fjosåker, Hageåker og mange fleire.

Far køyrde ut hevd og eit par av oss eldre hadde jobben med å vera i hevdafjoset og lessa opp kjerra for han. Når så hevda var komen ut på åkrar og vollar, var det potetsetjing. Potetene som hadde lege til groing over heile golvet på det varme stoveloftet, vart no skorpe opp i to og tre og lagde i korgar og kassar. Potetskjeringa var for det meste bestå sin jobb. Far og mor spadde, og så var vi borna med med kvar vår vesle korg eller spann og sette fræet forsiktig i jorda. Vi måtte vera varsame og ikkje brekka groene. No var det blitt så varmt i jorda at vi fekk kasta av oss tresko og sokkar og det var stor stas.

Elles kan eg hugsa at far og eldste bror min hadde mykje arbeid med å setja opp gjerder som snø hadde brote ned i heia om vinteren. Gjerdene måtte vera i orden til bøndene nedanfrå bygda kom til heis med smalen som skulle i sommarbeite.

For mor, bestå og oss borna var det no tid til å "rø" vollen. Sauene var jaga opp i lia, og kyrne slope på beite i marka. Rivene kom fram, og vi tok til med røinga: Vi raka saman den turre hevda og bosdottar i små dungar. Kvist og småstein vart også rydda bort. Sidan kom far med skrovkjerra og eit flatt trau, "drøpt-troget" og grov i rakstedungane med det og tømde i kjerra. Når kjerra var full av den turre hevda, vart lasset køyrt heim og tømt i den tome gjødselkjellaren for å kunna trekkja i seg lann att og brukast neste år.

Hugsar kor velstelt og fint det vart når røinga var unnagjort. Nå var liksom vårvinna ferdig, åkrane var sådde, potetene sette, der var raka og rydda, alt vart

gjort ferdig til at det skulle veksa og gro. Eg kan så vel hugsa orda til gamle bestå der ho sat og kvilde på steinen med riva over fanget og såg ut over velgjort arbeid: - Ja, vi vanner og planter, men bare Gud kan gi veksten.. Ser enno for meg dei slitne og krokute fingrane der ho folda dei og bad at Gud måtte vel-signa "vekst og grøde" så det måtte bli eit godt år.

Når vårvinna var ferdig ute, vart det storreingjering både i hus og uthus. Mor var ein meister til å få oss borna i sving, vi hjalp til det vesle vi orka. Mor vaska og lufta i rom etter rom, skura med sand og grønsåpe. Vi små fekk vaska krakkar, stolar og benker ute på tunet, etterpå vart dei turka i solveggen. Når så huset var reingjort, la ho på dei gamle og nyvaska golvdekka (filleryane), hengde opp små gardinkappar, hadde ny halm i senga og reine sengkjede, kanskje ho la på ein ny voksduk også. Ja, når alt dette var gjort, var det vår - og helg - heime.

Låve, lørom og fjos vart og utreinska om våren, og vi små var med. Med store og små rislimar vart det sopa både høgt og lågt. Spindeljev, gamalt høyrusk og bos vart feia saman og bore ut.

Fjoset heime var med båsar på begge sider og med hestestall nederst. Vi gjekk rett inn i høyromet gjennom ei lita dør. Det var elles kvinnfolkarbeid å stella i fjoset i den tid. Lengst attende kan eg minnast at det var bestå som gav dyra høy. Mor mjølka kyrne og «brønde» kalvane. Bestå laga «gjev» til kvar ku: Ho tok ein dott halm og vrei til ein tjukk benel. Benelen la ho tvers over fotblada, tok ein dott vodlhøy og ein dott markhøy og sveipa benelen rundt. Dette vart

*Karl Egelandsdal med barna Agnes, Gunnar, Gudrun, Ragna, Sigmund og Karstein.
Utlånt frå Teresa Miller.*

ei gjev, rund som ein ball. Kyrne som mjølka, og kalvane, fekk mest vodlhøy, dei som ikkje mjølka, fekk berre markhøy. Vi borna var med bestå og «bar føre», det vil seia at vi bar gjevne inn fjoset og opp i båsane til kyrne.

Torvskurden hørde også våren og føresommaren til. Far spadde torva og vi små, gjerne to - tre av oss, la dei blaute, tunge torvene på små trillebåar og køyrde dei til turkeplassane. Her la vi torvene ut med små og utsletne greip. Det var ikkje mange torvene vi orka på kvart lass, trur det berre var fire - fem, dei var så rå og tunge. Mor kom alltid med mat til oss når vi var i torvmyra. Maten bar ho i ei stor korg, og gleda var stor når vi på lang avstand såg henne koma. Det

smaka med mat og kvile for dei små kroppane i det harde arbeidet.

Mest heile sommaren bala vi med slåtten, det var eit hardt arbeid å slå og raka i heiane i den tida. Vi hadde 8 - 10 høyløer på heia, desse måtte vera stappfulle av vinterfôr. Det var ein fast regel at ikkje mindre enn 40 store sledelass skulle samlast ihop kvar sommar. Eit sledelass var kring 7 bører høy, alle innborne av far. Hugsar så vel når vi høya, der han kom med boretåget, sveitt og varm, barbeint og med smetta sokkeband knytt utanpå buksene under knea. Han fann så ein litt skrå og lageleg plass til å »setja» børa, løyste opp tåget, heldt fast i hegla og la ut dei to tampene eit stykke frå einannan. Imens hadde vi rak-

stejentene raka saman høyt i høvelege fengjedungar.

Med den store, sterke fengjeriva (som berre far kunne bruka), fengde han saman høyet til flate, faste fengjer. Riva hadde han så i høgje handa og med venstre klemde han saman fengja og bar ho bort og la ho på boretåget. Til ei god bør skulle det 4 - 5 faste fengjer, alt etter kor turt høyet var.

Så var det å stilla i ein fart bak bora. Far slengde bakover boretåget, vi smøygde det gjennom hegla, og så drog far til. Dette var å "kneppa" bora, pressa ho saman. Så sette far seg framfor og smetta armene inn under boretåget. Vi måtte stå framføre og vera med og dra i tampene til far tykte at bora sat godt. Så gjorde han eit rykk og var oppe på beina med bora på ryggen. Dette var å "reisa" den som bar. Vi "nyssa" av det høyet som var laust, så bar det til høyløa.

Elles skulle ein vaksen, god slåttekar kunna slå sju borer (eit vintralass) til middag (klokka 12). Rakstejenta "breidde" graset etter slåttekaren i fine «kvitlar», seinare skulle det snuast og så høyst. Hadde ein bra vêt, turka graset fort på heia.

Vi slo på heia så lenge graset var grønt om hausten. Eg var 9 år og søster mi 7 første gongen vi var med far som rakstejenter på heia. Hugsar vi gjekk opp dei bratte bakkane heimanfrå, det var tungt å bera med seg eit spann med tre - fire liter mjølk og eit trefat med graut. Nabokona, gamle Lisa, vinka til oss frå tunet der ho budde.

– Ja, eg gret då eg såg dei to små jentene som skulle på heia og raka, fortalde ho seinare.

Det var gildt å vera på heia og slå når berre vêret var fint. Men var det regn, var graset tungt. Vi hadde ikkje regntøy, men mor hadde sydd oss nokre tjukke vebmålstrøyer (vadmél) som vi bruka i uvêr. Dei var så tette at vi sjelden vart gjennomvåte. Når så far forstod at vi vart trøytt, våte og vondt i lag, ropa han og sa at no må de koma born, så skal vi koka kaffi og eta.

Den sotete kjelen kom fram, og i ly av ein stein eller ei bergufs laga han bål av lyng og gamal bjørkenever som han leita fram. Maten smaka umåteleg godt, det var potetkaker og brød som mor hadde baka i den skrale komfyren i gruå på kjøkenet. Far bruka skarp ost "knost" på skjeva, vi hadde og noko dei kalla «mys-smør» på maten. Knosten vart laga av dravle som stod og gjæra i ei krukke med tett lok på ein lun stad. Bestå hadde ei slik knost-krukke i fotenden av senga, i sengehalmen. Krukka var godt lukka og med eit klede kring loket.

Myssmør var nedkoka skummamjøl med noko sur mjølk i, slik at det vart ein brun dravlemasse som det vart rørt inni ei kveitemjølsvæving og litt sukker eller mørk sirup.

Vi hadde og med flatbrød, havrebrød, på heia. «Bedar» med smør, knost eller myssmør var god og sunn mat som vi blei godt mette av.

Det var lange dagar på slåtten. Far var oppe klokka 5 om morgonen, fekk seg mat og la av stad. Vi borna fekk liggja litt lengre før mor vekte oss. Mor var heime, mjølka og fekk ut kyrne, laga mat og passa småborna. Ho hadde godt hjelp av bestå og besten så lenge dei var friske.

Skule

Eg kan godt minnast den første skuledagen min. Kledda mine var ein brun vebmålskjole som mor hadde vove tøyen til og sydd. Utanpå hadde eg eit forkle med små, raude og kvite ruter, to lommer, belte frå sidene som var knytt saman bak i ei sløyfe. Svarte, heimespøtte sokkar og nye tresko. Fletter og langt hår hadde vi alle den gongen.

Skulen heldt til i eine stova hjå naboen. Tvers over stova stod eit langt bord med ein tung trebenk på kvar side. På eine sida sat jentene, og på den andre sida gutane. Dei eldste sat øverst ved bordet, dei yngste nederst. I nederste ende sat læraren. I eine kråa i stova stod senga der læraren låg om natta, men senga var alltid oppreidd og med sengeteppe på når vi kom om morgonen. Inn i skulestova måtte vi gå gjennom gangen og bislaget. Treskorne sette vi frå oss i det vesle bislaget. Undervisningsutstyret var ikkje av det meste, det bestod av tri kart: eit Norgeskart, eit Europakart og eit av "Den østlige og vestlige halv-kule".

Verdenskartet var vondt å skjønna, det var så brunt av elde. Alle hadde tavle og griffel til skrivning og rekning. Skuledagen byrja med eit salmevers, så heldt læraren ei kort bøn. Første timen hadde vi religion, då vart vi spurde i bibelsoge den eine dagen, den neste var det lekse i Luthers Lille Katekismus eller Luthers forklaring. Begge desse bøkene måtte vi læra på rams. Vi hadde Rolfsens lesebok som vi las, eit stykke kvar, ein time kvar dag. Det var samla skule, så berre dei som kunne, laut lesa. Dei minste sat stille og hørde på. Vi hadde også timar

i bibellesing, geografi og historie, diktat attforteljing og stilskriving. Så mykje kom vi likevel ikkje over. Det var skule berre 12 veker i året.

Eg hugsar vi hadde mykje moro med ein gamal lærar vi hadde. Når det var vinter og snø og han vart kald på føtene, hugsar eg han sette seg ved omnen i skulestova, tok av seg dei tjukke grå ullsokkane, bretta buksene opp over knea, sette på seg ein svart hatt og gjekk så berrføtt ut snøen. Her gjekk han og vassa rundt med dei kvite føtene. Det var eit syn å sjå han slik, i svart dress og med langt, kvitt skjegg. Vi hadde vondt for å halda oss alvorlege når han kom inn att i stova.

Folgekontrakten

Då far tok over garden etter far sin, vart det skrive såkalla folgekontrakt. Eg har denne kontrakta. Her forpliktar far seg "til aarlig at give sine forældre til deres dødsdag følgende forråd:

1) Daglig fire liter nysilt, uskummet melk og aarlig føde og græsse 7 — syv — får. Fårene skal græsse sammen med mine egne og lammene skal følge moderen den første sommer. Omkommer noen af fårene eller lammene af mangel på tilsyn, erstatter jeg skaden.

2) Fire tønder havre korn efter vegt (8 spand i tøndnen) otteti kilo grynmel, et hundre kg sigtet rugmel, seks tønder poteter, to skjepper salt, ti kilo kaffe.

3) Fri rådighet over den ene stuen med loft over samme, og andel i kjøken og kjælder. Skaffe den fornødne lys og brænde og fornøden opvartning, såvæl i sunde som i syge dage. Til opvartningen

hører at kornet tørkes, males og bages om forlanges.

Lyset ansettes til tretti liter parafin årlig. De skal have minst to kirkeskyds årlig. Skulle folgefolkene ville flytte fra gården, er jeg pliktig til at betale melken og kreaturføden efter den til enhver tid i herredet gangbare pris. Når en av folgefolkene avgaar ved døden, nedsettes fødemidlene til det halve, dog saaledes at den gjenlevende beholder 2 1/2 liter melk, otte kg kaffe. Likeså beholder den gjenlevende fire sauer. I tilfælde Karl (far min) skulle ville sælge gården, og kjøperen gjerne ville være fri folgen, skal der fra os folgefolk intet være til hinder efter den udløsningssum som vi da, blir enige om. Egelandsdal 16. juni 1910.

Jul

Julehøgtida hugsar eg vi venta på og gleda oss til. Mor gjorde ekstra reint på førehand og bestå laga øl. Eit stort kjær vart bore inn i kjøkenet, og så var brygginga i gang. Eg hugsar ikkje så mykje av dette, men ølet kom no på små ankrar og vart lagde i potetkjellaren. Kom det skyldfolk eller naboar innom i helga, fekk dei ei skål øl, det skulle vera som ein vyrdnad. Bestefar fekk varmt øl, dette slo han over flatbrød i ei skål og åt det med skei, ølost kalla dei det.

Det var så spanande når far kom frå kjøpmannen før jul. Der hadde han kjøpt kakemenn og "julegeiter", nokre kaker med sirup i. Elles hadde han med litt av kvart som vi ikkje bruka elles i året, mellom anna appelsinar. Bestå støypte lys til jul. Ho hengde ei rekkje med kvite, halvtjukke trådar, lysveikjer på ein pinne.

Så dyppa ho dei i oppheta sauetaig frå slaktinga om hausten, den eine rekkja etter den andre. Når ho tykte lysa var tjukke nok, vart dei lagde på grått papir ute i gangen til kjøling. Julafta, når alle var vaska, og mor og far var komne inn frå fjøset, skulle alle eta. Maten var pinnekjøtt og sviskegraut. Spør om det smaka! Så song vi julesongar og juleevangeliet vart lese. Juletreet vart pynta med det vesle vi hadde av stas, nokre appelsinar, kakemenn og nokre sjølv laga papirkorger. Vi sette også på nokre små lys som vart festa med trådar. Du, kor fint treet var, det lukta kvae av det og lysa skein. Det var ingen pakkar under treet, men vi var likevel glade og fornøgde når vi fekk ein appelsin kvar og litt godteri som mor delte ut.

Alle skulle liggja på golve julenatt, på halm som mor bar inn. Ho laga ei brei flatseng med kvitlar oppå halmen, så puter og tepper oppå. Dette var ein gamal skikk, likeså at parafinlampa skulle brenne heile natta i stova der vi låg og sov. Vi folda dei små hendene våre og bad Fadervår og sovna trygge og nøgde. Utafor var det meterhøg snø og kaldt, slik var det alltid på fjellgarden heime.

Det nye huset heime blir bygd, og mor blir sjuk

Året 1922 var eit strevsamt år. Dei skulle byggja nytt hus heime. Tømmer til huset var kjøpt i Sirdal og saga opp i plank, køyrt heim på sledeføre om vintrane. Stabla fint opp og lagt tak over i eine enden av gamlehuset.

Tidleg på våren, då snøen ennå låg, kom Tarjei Kvitingen og sonen hans, Teudor og skulle mura kjellaren. Dei såg seg

ut dei rette steinane, som skulle gå fint og beint når del vart "kjila". Å "kjila" stein var ein kunst som slike gråsteinsmurarar var ekspertar på. Dei bora holer i rekkjer, sette kjilar i holene, og med ei tung slegge slo dei litt på kvar kjil, til steinen sprakk. Slik heldt dei på til dei hadde store røysar med fin, finskåren stein til å mura med. Steinane blei så lagde på steinslede og kjørde med hest ned mot husgrunnen som far hadde grave ut hausten før. Muringa tok til. "Gamle Cesten Feed" eller Gabriel Knodlen, som han og vart kalla, kom frå Sirdal og var med. Han hadde vore sterk og flink gråsteinsmurar i unge år. Av reiskap bruka dei steinbukk, spett og tjukke brot av seige bjørketre, og fekk då steinane på plass. Gamle Tarjei var så god å rette gangen i lirkinga med steinane. Då sang han så vi høyrde han langt borte : "Hei, så svingar vi dei, ta i, å sving litt, å hei!" Ei lang regle, og steinen kom på plass. Det var eit hardt slet. Dagane var lange og ut på våren stod kjellarsmuren ferdig. Snekkaren kunne koma. Det var heller ikkje lettvindt å byggja hus med uhøvla, grov plank i dei tider. Tømmeret måtte både høvlast, novast og naglast i hop. Til pakning mellom stokkane bruka dei fin, lang myrrose. Far hadde leigd dreng den sommaren og to snekrar kom og bygginga kom i gang. Det var liv og røre.

Når det leid på, måtte gamlehuset rivast, då det var ein del god materiale som skulle brukast i andre høgda på det nye huset. Dette var reine festen for oss ungane. Vi flytta inn på låven som var rydda. Her åt vi på eit langt bord. Nede i lørerommet hadde vi mange senger, der

Valborg Karlsdatter f 1873, artikkelforfatterens tante. Foto utlånt av Vegard Moi.

låg vi alle, - arbeidsfolk og ungar, mor og far. Maten blei koka i eit provisorisk kjøken ved den gamle skorsteinen som ennå blei ståande ei stund. Vi var alle friske, så det gjekk bra, for det måtte nok bare gå.

Utpå hausten blei huset ferdig. Mor streva, vaska og arbeidde. Ho sette oss ungane til det arbeidet vi kunne. Og så var alt ferdig så nokonlunde og vi fekk flytta inn. Spør om vi alle kosa oss, og syntes vi fekk det fint! Mange soverom ovanpå, to stover, kjøken med fint skåp og kjøkenbenk og så ny komfyr. Alt var trekvitt og grønsåpevaska.

I bestestova hengde mor opp kvite lange gardiner med blonder på som ho hadde hatt liggjande i utstyrkista frå då ho som ung jente på 19-20 år flytta til

Ragna Gya f. 1904. Hun ble sendt for å hjelpe familien da Anna fikk tuberkulose. Foto utlånt av sonen Vegard Moi.

Egelandsdal i 1907. Litt av kvart, som mor hadde sankt og drøymt om at ho skulle ha i det nye huset, kom fram. Nye filleryer blei lagt på dei trekvite golvene. Ja, det var bare gildt alt, ei sann glede.

Men så begynte mor å bli sjuk. Ho hosta og harka, var trøyt og sliten og kjende sting i brystet. Ho var hos legen. Han sa ho hadde brysthinnebetennelse og måtte ta det med ro. Mor hadde alltid hatt god helse, glede seg alltid når ho fekk arbeidet unnagjort i beinhardt slit. Ho var ikkje av dei som veik unna arbeidet for sine, stor og sterk som ho var. Nå hadde det blitt for hardt. Arbeidsfolk heile sommaren og ein stor flokk born på sju, frå 2 til 14 år. Alle skulle ha mat, og så tungvindt å få alt til å gå i alt

rotet. Far måtte då leiga ei jente som var både snill og flink. Mor var bare ikkje frisk, og eg som var 12 år forstod ingen ting. Men når det leid ut til tredje oktober, fekk vi ein stor fin broremann. Karsten blei han kalt. Mor hadde ingen ting fortalt oss om det. Det var bare slik før.

Tida gjekk og mor hosta og harka, og når det leid over jul, var ho hos legen igjen. Då kom ho heim, vondt i lag, gråt og fortalde at ho hadde tuberkulose. Det visste ho mykje vel var ein grusom sjukdom. Legen rådde henne til å koma på sanatorium, og om ho ville skulle han søkja henne Inn på Landeskogen. Vi born skjøna lite av kor alvorleg dette var. Eg som var eldst av jentene, måtte hjelpe henne det beste eg kunne, og litt såg eg at ho turka tårene når ho stelde med vesleguten. I februar fekk ho veta at ho kunne få plass på sanatoriet. Då var vesle Karsten vel 4 månader og eldste bror Mikal 14 år.

Mor må reisa

Dagen kom då mor skulle reisa, ho var tynn, bøygd i ryggen og sjuk, bare 37 år gamal. Hugsar vi gråt alle. Nokon stakk vekk og gret med seg sjølv. Det var bare litle broremann i vogga, han smilte og lo og forstod ingen ting. Mor trøysta oss med at det blei nok ikkje så lenge, ho skulle snart koma att, og då ville ho vera frisk. Far hadde sala på hesten, og på sleden sette dei seg på kofferten ved sida av kvarandre. Det var så underleg tomt då mor hadde fare. Eg ville prøva om eg kunne få eit glytt av henne ennå ein gong, og sprang bort på låven, kraup opp og kikka ut i ei glugge i veggen. Jau, der såg eg far og mor på sle-

den, der dei svinga ut på vegen i Krossen, og forsvant ut or syne. Så bar det ned Gyadalen, to og ei halv mil til Helleland stasjon. Sidan skulle ho ta seg fram til Landeskogen sjølv. Mor var reist frå oss. Så kom der opp ein mann frå Heskestad, og eg trur det var med ei dame, og heile huset blei «røykt», rom for rom. Ei grusom svovellukt stod i huset i lang tid.

Nå var det nok ikkje lett for far i denne tida, åleine med ein så stor barneflokk. Han prøvde å få leiga ei jente til hjelp. Men ingen hadde lyst til å koma til oss, som ventande kunne vera. Mor hadde fått den sjukdomen som helst vart rekna som den visse død i den tida, og så ha ansvar for hus og alle små. Då var det snille tante Valborg Gya, søster åt far, som såg og forstod at vi måtte få hjelp, koss det ville gå. Ho bad så fint dotter si, Ragna, som då var vaksen, om å reisa opp til Egelandsdal og hjelpa. Og tenk, ho kom, i ein engels gode ånd kom ho, og var som ei god mor for oss alle. Passa vesle Karsten, som ho og hadde ved sida i senga kvar nott heile sommaren. Ein god måte hadde ho å ta oss på, roleg og bestemt, men alltid snill, sjøl om vi ungar ikkje gjekk så stille i dørene alltid.

Sommaren gjekk, vi skreiv brev til mor, og vi fekk litt brev frå henne der ho fortalde at ho besna fort. Ho lengta heim, og bad oss vera snille. Om ikkje alt for lenge ville ho koma heim og ha med ein ting til oss kvar, som ho hadde hekla eller strikka. Vi jobba og gleda oss. Så, endeleg, i august fekk vi brev at nå kom ho heim. Då hadde det alt blitt 5 månader sidan ho reiste.

Dagen kom, og far skulle henta henne på Helleland, med hesten og kjerra. Vêret var fint, og vi hadde mye høy liggjande utover oppe ved øvre lieløa. Mikal, eldste broren min som då var innpå 15 år, var den dagen sjef og skulle bera høybøren til løa. Tyra, syster mi og eg raka i hop. Sola skein, og vi arbeidde alt vi kunne. Men vi visste og nøyaktig kva tid toget austanfrå skulle vera på Helleland, og kor lang tid dei trong å køyra Gyadalen.

Vi hadde god utsikt ned på vegen der vi kikka og venta. Ja, seier Mikal, nå skulle dei ha vore her. Vi sette oss ned, alle med blikket vendt mot vegen. Høyinga var det slutt med, ingen tenkte meir på det. Vi bare venta. - Vi reknar til hundre, foreslo Mikal, - så må dei vel koma. Der sat vi, venta og talde, og tida blei uendeleg. Nå måtte dei vel snart visa seg. Der, hei, der kjem dei, hesten i småtrav, farten minkar og dei svingar heim i Krossen. Ingen makt kunne då halda oss på slåtten lenger. Vi tok ut, ned bakkane i høge hopp, sette i hyl og fjollete låttar.

Vi kom oss heim, og inne på kjøkenet sat mor. Det var mest som vi skjemdest med det same. Ho hadde blitt så forandra, så fin, blid og fjåg og så blank i augo. Ho såg rundt på oss alle, syntes visst at vi og hadde forandra oss. Vesle Karsten som bare var 4 månader då ho reiste, var nå blitt ein stor kar på 9 månader.

Så var mor komen heim att. Ho var frisk, men måtte kvila kvar dag for ope vindauge, og passa seg for å ta tunge løft. Ho blei, etter som tida gjekk, heilt frisk og sterk att. Ingen av oss borna

hadde vorte smitta av sjukdomen. Hellet var at ho var lite smittsam, hadde legen sagt. Men at ho kom på sanatorium i tide, var nok hennar redning.

Ungdomstid

Utpå sumaren det året eg fylte 15 år, kom ei søster av mor på besøk til oss. Ho var gift på ein stor gard på Austlandet. Ho snakka med meg og spurde om eg ville vera med austover og ta teneste på garden. Eg var både redd og forviten. men så vart no det til at eg skulle få reisa. Ho skulle passa på meg som si eiga. Eg pakka den vesle handkofferten, det var ikkje mykje eg hadde til å ta med, hugsar eg.

Far skulle køyra oss til Helleland med hest og kjerre, og så skulle vi vidare med toget derifrå. Eg vart liten når eg skulle seia farvel til mor. Ho stod der med tårer i augo og tenkte nok sitt no då første fuglen skulle flyga ut or reiret. Men ho hadde så mange att, og den minste var berre vel året gamal.

Men eg var heller ikkje høg i hatten då vi køyrde ned dalen, då først gjekk det opp for meg kva eg tok ut på. Reisa langt bort frå alle dei små syskena mine, frå mor, far og bestå (besten var død då). Eg tok til å gråta der eg sat ved sida av far på karjolsetet. Far vart også alvorleg. Eg kunne godt ha snudd heimatt ..... Men så var det liksom noko nytt og ukjent som drog der utanfrå, og så trøysta tante meg og fortalde om kor gildt eg skulle få det hjå henne. Så fekk eg betre mot.

Det vart ein stor overgang for meg å koma frå ein liten heiegard til ein storgard på Austlandet, og nok å hengja

fingrane i for ein jentunge. Julafta kom. Då lengta eg heim til mine der oppe i dalen. Eg gjekk ut på trappa. Det snøa stille, og langt borte høyrde eg kyrkje-klokkene. I tankane var eg heime, og eg visste at dei tenkte på meg som var reist så langt bort.

Dette var nokre minne frå barneåra, år som ikkje var så mykje prega av leik og fritid. Vi måtte vera med i alt arbeid på garden, passa mindre søsken og elles vera til hjelp for far og mor etterkvart som vi vaks til. Vi gledde oss over små ting og var lukkelege.

*Kilder: Vegar Moi, Egelandsdalen
Hytteforening, Bygdeboka for Hetland
Skipeide*

Ragna Hetland.

Sånn hadde me det i Skojen

Del 3

Av Arnold Munthe Eik

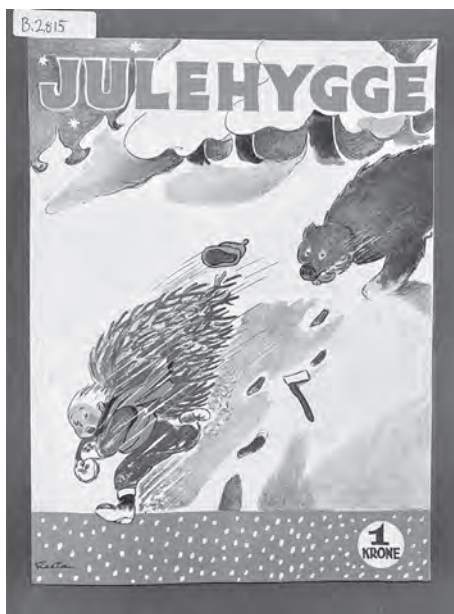
En dag sa far til meg at jeg måtte være hjemme og ta imot en lastebil med gjødningsekker, for han måtte i et møte. Jeg var da 11-12 år. Jeg visste at gjødningsekkene ble oppbevart inne på et lagerrom i enden av fjøsbygningen. Lastebilen kom, og jeg viste sjåføren hvor sekkene skulle legges, men jeg fikk til svar at han skulle bare levere sekkene. Han skulle ikke bære sekkene inn. Resultatet var at jeg måtte bære sekkene inn. Det var flere tonn med gjødning og hver sekk veide 50 kg. For å komme inn i bygningen var det et ganske høyt trappe-trinn. Det følte som en umulig oppgave for meg å bære sekkene inn, men det var ikke noe alternativ, så jeg måtte bare prøve. Jeg fikk sekkene fra lasteplanet og opp på ryggen. De ti første rundene gikk rimelig greit. Det var tungt, men det gikk. Jeg så med fortvilelse på at det var minst 50 sekker til som skulle inn. Svetten begynte å renne, og da jeg skulle opp det høye trinnet, skalv jeg i leggene. Jeg bet tenne sammen, hvordan i all verden skulle jeg klare dette? Halve lasset var inne, og jeg var utslitt og kvalm. Sjåføren maste om at jeg måtte få opp farten, han hadde dårlig tid. Jeg peiset på, tårene rant når jeg var inne i bygningen, og jeg hev etter pusten. Tårene ble tørket før jeg kom ut igjen, og jeg forsøkte å få frem et smil

når jeg var ute. Det tok jo aldri slutt. Jeg var helt ødelagt, men jeg kjempet som en gal for å få inn de siste sekkene. Da lastebilen forsvant, sovnet jeg utslitt. Senere på dagen kom far hjem. Han gikk en runde i gårdstunet så spurte han om ikke gjødningen hadde kommet. Jeg svarte at gjødningen lå på plass der den skulle ligge. Jeg hadde båret den inn. Far ble målløs. Han hadde ment at jeg skulle ta imot lastebilen og vise hvor sekkene skulle legges ute, slik at han kunne bære dem inn når han kom hjem. Da jeg hørte dette, kom den gode følelsen, jeg hadde gjort mer enn det som var forventet. Det var en god lønn.

Inntektsbringende aktiviteter

Det var godt med mat og ros hjemme, men det var dårlig med lønn i klingende mynt. Jeg måtte utnytte alle muligheter i håp om å tjene en liten slant. Ved jule-tider solgte jeg julehefter for forskjellige misjonsselskaper. Jeg fikk 10 øre pr salg for noen, og for andre 25 øre. Ved å trække bygda rundt på sykkel noen kvel-der, kunne fortjenesten komme opp i 2-3 kroner.

På våren lette jeg etter kråkereir. På denne tiden var kråkene definert som skadefugler, og det var premie for å ta livet av dem. Det var en god butikk å røve kråkereirene og levere føttene til

Å selge julehefter var en fin aktivitet for barna før jul. Her er et eksemplar fra LBKs samling.
Foto: Toril Salvesen.

kråkeungene til lensmannen. Så vidt jeg husker fikk vi 2-3 kroner pr stk. Dette var mye penger så det var stor konkurranse om å finne reirene. Når en fant et kråke-reir, var det viktig å ikke røpe for andre hvor det var. En gikk utålmodig og ventet på at eggene skulle bli klekket. Ofte endte det i skuffelse da andre hadde vært før deg og røvet reiret. Da ble det lang-lang nase, og ingen penger.

Om høsten, når rognebærene var modne, satte jeg ut snarer for å fange kramsfugl, svart- og gråstarer. Vi laget selve snaren av tvinnet hestetagel. Snaren ble festet i en ramme laget av en kvist eller grein. Så hengte vi på rognebær som agn, og det var bare å vente. Hver morgen gikk jeg runden og sjekket sna-

Vi brukte rognebær som agn i snarene, forteller Arnold Munthe Eik.
Bildet viser fuglesnarer som er tatt vare på i LBK.
Foto: Toril Salvesen.

rene. Fuglene ble solgt på Forbruken og vi fikk 18-20 øre stykket.

Ut på lønnet arbeid

Jeg var ikke store karen da jeg måtte ut på legd første gangen. Dette kunne være å kløyve ved, hogge opptenningsris, sette poteter, ta opp poteter, så ut kunstgjødsel, være med i slåttene, i høyonna og ikke minst å delta i plantegjengen osv. Når vi arbeidet hjemme, var det ros som var lønningen, men far var nøye på at vi måtte forlange god lønn når vi

arbeidet for andre. En måtte gjøre et arbeid som en voksen, og da skulle en ha god betaling. Det var mange forskjellige timebetalinger. Noen var gjerrige og andre var mer rundhåndet med betalingen om de var tilfreds med utført arbeid. Det gikk så langt at jeg enkelte ganger skulket skolen til fordel for å arbeide, for å tjene noen kroner. Merkelig nok så ble dette akseptert hjemme.

Kristian Kjørmo var en god venn av far. Jeg husker spesielt en gang at far hadde lovet meg bort til å så ut kunstgjødsel for Kristian. Jeg stilte opp på Kjørmo og trodde det var en liten teig som skulle ha gjødning. Men nei, det var et helt billass som skulle såes ut. Jeg satte i gang, og det var mye jobb. Jeg hadde glemt å ta med meg noe til å ha på venstre arm, og dette ble etter hvert et problem. Etter noen timer var armen ødelagt og skinnen var borte. Armen var blodrød, svidde og verket. Kristian kom og spurte hvordan det gikk, og han fikk selvfølgelig svaret: - Det går fint. Jeg kunne jo spurt om å få låne noe til å ha på armen, men nei, jeg fikk klare meg uten. Det var en befrielse å komme inn til middag, men dobbelt så vondt å komme i gang igjen etter middag. Jeg må innrømme at utpå dagen så rant tårene, og jeg var livredd at noen skulle se det. Alle plager har sin ende, også i dette tilfelle. Jeg var endelig ferdig, og Kristian spurte hva jeg skulle ha i lønn. Svaret var som vanlig: - Eg veid ikkje. Kristian svarte at dersom han ikke betalte meg godt så kom Karl Johan (farfar) til å «drepe han». Jeg fikk 6 kroner for en lang dags slit, og var fornøyd.

Gress-allergi

Jeg hadde litt problemer om sommeren med gresset. Jeg hadde sannsynligvis en form for gress-allergi. Jeg ble ofte kvalm når jeg arbeidet med gress. Jeg var en sommer med Berent Skårdal, og vi skulle hesje opp alt gresset på Gildremyr i Skårdal. Berent hadde så mye annet å gjøre at jeg måtte gjøre det meste av jobben alene, og det tok flere dager. Jeg ser fremdeles det store jordet foran meg. En gutt på ca. 12 år, og hundrevis av meter med hesje som måtte opp. Det var greit med mye arbeid, men jeg var/ble syk av graset. Jeg måtte gjemme meg bort og spy, mange ganger til dagen. Det var forferdelig. Berent kom rett som det var og spurte hvordan det gikk, og svaret var selvfølgelig: Det går bra. Jeg turte ikke si noe om dette hjemme heller, jeg måtte jo tåle litt.

Malerjobb

Berent fant plutselig på at han burde male den nye løa i Skårdal. Problemet var at han turte ikke selv å gå i stige i høyden. Han spurte om ikke jeg kunne ta den malerjobben. Jeg svarte selvfølgelig ja, men visste ikke hva jeg sa ja til. Løa er ekstrem høy i brystet. Vi måtte sette sammen 3 lange trestiger for å nå helt opp. Jeg skulle først prøveklatre opp stigen, men det var så stor svai i stigen at det gikk ikke. Så måtte vi sette opp støtter under stigen. Jeg forsøkte igjen og klarte å komme meg helt opp, men jeg skalv i knærne og klamret meg til stigen. Utfordringen var at jeg måtte jo holde malerspannet, og en hånd måtte være fri til malerkosten. I tillegg måtte jeg bøye meg utover til begge sider for

å kunne male. Dette gikk ikke, så vi hadde et problem. Berent fant en løsning. Han satte en stige på låvegulvet inne i løa, låvegulvet var nesten halvveis oppe mot mønet, og klarte å komme seg opp til mønetoppen på innsiden. Her stakk han et tau ut gjennom veggen, helt oppe i mønet. Så var det bare å sette i gang. Når jeg var på toppen av stigen klamret jeg meg til tauet med den ene handa. Malerspannet hang i en krok og jeg presset knærne mot stigen, hengte meg ut til siden og klarte å male. Jeg må ærlig si at jeg var livredd. Svetten rant og knærne skalv, men det var for sent til å snu, nå eller aldri. Jeg klarte det, men jeg var utkjørt da jeg endelig var ferdig med øvre del. Berent lo og koste seg og var vel fornøyd.

Plantegjengen

Det ble litt bedre økonomiske tider når en ble så gammel at en kunne delta i plantegjengen. Min første søknad om å få delta i den var som følger: Min eldre bror og en kamerat hadde fått lov til å begynne i plantegjengen. Dette gjorde at jeg også ville prøve. Jeg fikk råd av de to andre hva jeg skulle si. Jeg tok telefonen, sveivet og ventet på svar fra sentralen. Jeg sa: - Eg ska snakka med Einar Der heima. Der heima, var en gård på toppen av Steinberg. Svaret fra Ruth på sentralen: - Bare vent litt, jeg tror han er heima. Etter litt svarte det i telefonen: - Hallo. Jeg førte frem budskapet: - Eg æ yngste sånen an Asbjørn i Skojen og eg vil jedna begynna i plantegjengen. - Hvor gammel er du? var svaret. - Eg æ 10 år og eg æ vant med å arbeia. Svaret var: - Jeg tror du er litt for ung i år, men

jeg kan love deg at du kan begynne neste år. - Javel. Jeg la på telefonen og ga et lite sveiv for å markere at samtalen var slutt. Jeg var ganske tilfreds etter denne samtalen, for jeg var lovet å kunne begynne om et år, og det gjorde jeg. Jeg arbeidet i plantegjengen hver vår og sommer fra jeg var 11 år til jeg reiste hjemmefra da jeg var 15 år. Lønnen i plantegjengen var meget god. Første året fikk jeg kr 10 pr dag, og lønnen pr dag steg med ca. 2 kroner pr dag, hvert år.

Å være i plantegjengen føltet som en prestisjejobb. Vi plantet i hele kommunen. Det kunne være langt å sykle hver dag, og det var ofte tungt å gå med plantesekken på ryggen innover heiene, men det var også stas. Vi jobbet to sammen. En fjernet lyng og gress og hakket hull, og en satte planten på plass. Vi kunne enkelte dager være inntil seks-sju par på rekke, og hvert par plantet 400-500 planter pr dag. Vi plantet mange ti-tusener planter hvert år, furu, gran og lerk. Nesten alt av bartrær en ser i kommunen i dag er plantet av plantegjengen fra Hovsherad.

Gjerdeprosjekt.

Jeg skulle være med Jan Surdal og sette opp et gjerde som skulle gå fra furusko-gen oppe ved Kjørberg og opp under Litla-heiå. Å sette opp et gjerde var i seg selv ikke noe problem, men vi måtte bære gjerdestolpene og nettingen fra Fellesreget på Eik. Fellesreget var en felles plass/vei som bøndene brukte for å komme til sine heieteiger/eiendommer.

Det var en tøff jobb å bære de tunge eikestolpene. Vi benyttet en ryggsekk-

meis hvor vi festet gjerdestolpene. Jan var sterk som en bjørn, og han ville at jeg skulle bære like mange stolper som han, men dette var ikke mulig. Det ble likevel sånn at jeg følte at det alltid ble en stolpe for mye, og jeg var nesten ødelagt hver dag, når vi var fremme. Lyspunktet på dagen var når vi skulle spise nista. Det var en ganske stor heller under en stein litt nedi furuskogen, og her rigget vi oss til. Vi samlet kvister og fyrte opp bål. Jan var kjent for å være en litt tøff kar, men han var en fantastisk mann å arbeide sammen med. Jeg gledet meg til hver matpause for å høre når Jan fortalte om sitt arbeid som dreng på gårder på Nord-Jæren og når han var i militæret. Timene under helleren var for meg kvalitetstid, en tid jeg aldri glemmer. Når jobben gikk mot slutten, kom det tøffeste. Det var en del store steiner som lå i gjerde-traseen og de skapte problemer. Vi måtte bære opp jernstolper. Det ville ta for lang tid å borre hull til jernstolpene for hånd, så vi hadde fått lov til å benytte motordrevet bormaskin. Arne Haugland fra Kjørmo hadde en motordrevet bormaskin. Problemet var at denne veide ca. 60 kg, og vi var nødt til å bære denne til heis. Det går ikke noen sti fra Kjørmo og opp mot Litlaheiå, så vi måtte bare gå rett opp den ulendte bakken, rett til heis. Jan og Arne vekslet med å bære bormaskinen, og jeg hadde mitt fulle strev med å bære alle remediene som måtte være med, borrar, start sveiv, verktøy, bensin og olje. Alt går når bare viljen er tilstede. Gjerdet ble ferdig, men det var en stri tårn.

Skogsdrift

Jeg var ferdig med folkeskolen da jeg var 13 år, og orket ikke tanken på å gå videre på skole. Problemet var at som 13-åring kunne jeg ikke få en vanlig fast jobb. En måtte være 15 år for å begynne å jobbe på fabrikk. Jeg måtte med andre ord gå på legd hos andre bønder, når det var jobb å få. Jeg var så heldig å bli med far og Kristian Kjørmo på jobb vinteren 1958-1959.

De skulle hogge ut en teig av Komuneskogen som lå i skråningen vest for Kjørmoveien. De to skulle hogge/styve ned trærne og kviste, og jeg skulle dra stokkene ned til opså, fjellskrenten over Kjørmoveien. Jeg måtte snu stokkene på kanten av opså og så skyve dem utfor, slik at de skulle ende opp så nærme veien som mulig. Det var godt med snø denne vinteren, og det var i starten skikkelig tungt å dra stokkene ned. Etter hvert fikk jeg opp en god braut, og klarte å dra tre stokker samtidig. Brauten ble så glatt etter hvert at jeg løp det jeg kunne og snudde stokkene rundt i fart. Når tauet ble løsnet, føk stokkene utfor opså og landet med et brak nede ved veien. En morgen var det joglefall og brauta var som glass. Jeg satte i gang som vanlig, og stokkene føk av gårde av seg selv. Idet jeg skulle svinge stokkene rundt ovenfor stupet, slo en stokk som var litt skjev, beina under meg og jeg seilte nedover den isbelagte brauta mot stupet. Jeg forsøkte desperat å styre meg inn mot noen små trær som sto på kanten, men det gikk ikke. Jeg så i forferdelse ned på hundrevis av tømmerstokker som lå der nede, og det slo ned i meg, nå blir du

drept. Så husker jeg ikke mer. Hvor lenge jeg lå nede ved veien vet jeg ikke, men plutselig hørte jeg en damestemme: - Er det noe galt? Jeg kavet meg på beina og stotret frem: - Nei, jeg bare falt. Jeg begynte å klatre oppover igjen og oppdaget at blodet rant fra hodet. Jeg var kvalm og måtte kaste opp. Jeg kravlet videre, tørket bort blodet så godt det lot seg gjøre. Jeg var helt omtåket. Da jeg endelig var oppe hos de andre, hadde de satt seg for å spise. De sa at jeg også måtte ta meg litt mat. Jeg satte meg i god avstand så de ikke skulle legge merke til noe. Så sa plutselig far: -Jeg ser du blør. -Ja, svarte jeg, jeg var så uheldig å snuble. Jeg slet meg opp og ned hele dagen helt i ørske, og kastet opp flere ganger.

Da jeg kom hjem, så mamma straks at det var noe galt. Jeg lovet å fortelle

hva som hadde skjedd om hun lovet å ikke fortelle noe til far. Grunnen var ganske enkelt at jeg var redd for at han ville si at jeg måtte være hjemme til jeg ble god igjen. Jeg skulle på jobb uansett. Mamma prøvde å overtale meg til å ta fri dagen etter og gå til doktoren, men det var ikke aktuelt. Jeg gikk på jobb, og gikk i svime i mange dager, med en kul som en knyttneve i hodet. Da kulen tørket inn ble det et søkk i hodet. Når jeg tok meg i hodet, svartnet det for øynene, men dette sa jeg ikke til noen. Det gikk faktisk mange år før jeg kunne ta meg i hodet uten å føle at jeg ble kvalm. En må jo tåle noe!

Denne høsten reiste jeg til Stavanger og begynte på handelsskolen.

Snipp, snapp, snute så var livet i Skojen ute.

Kraftlinjen Moi – Konstali 1965

Av Osmund Moen

En av de første som kjøpte AGRIA Drabant beltetraktor i Lund, var Gustav Smith Røiland. Dette var en liten beltegående skogstraktor med vinsj og med usedvanlige framkomstmuligheter i vanskelig skogsterreng.

Dalane El-verk i Egersund hadde allerede, i 1965, planer om en interkommunal el-forbindelse. Lund hadde ikke pr. dato noen slik linje. Smith fikk spørsmål om han kunne tenke seg å ta på seg en slik jobb med den nye traktoren sin. Det var snakk om å frakte stolper, ledninger og linjemateriell. Helikopter var selvfølgelig et alternativ, men var på den tiden så grenseløst dyre å leie. Smith sa at «dersom han fikk med seg Osmund Moen», så skulle han komme tilbake. Jeg sa ja dersom det var noe å tjene penger på. Vi la inn en sum for jobben. Summen ble godtatt og dermed stod vi foran en spennende oppgave vi aldri hadde hatt før.

Smith hadde store problemer med den ene foten, men han sa at han skulle nok klare det. Eneste betingelsen han satte var at jeg måtte kjøre traktoren og dermed måtte han gå? Det utrolige skjedde. Etter en uke med gåing fra morgen til kveld, kunne ingen se at han hadde feilet noe. Vi startet i slutten av oktober 1965 og var selvfølgelig spente på været. Men det utrolige var at det var kun et par dager med frost. Hele jobben ble unnagjort på vel fire uker og vi tjente

faktisk gode penger.

Vi hadde en av datidens minste reiseradioer. Det gjorde at vi fikk den ferske nyhet en morgen at Lyndon B. Johnsen ble gjenvalgt som president i USA.

Smith var jo en mann med få og aldri sterke ord. En gang vi skulle flytte traktoren hans med kranen han hadde på lastebilen sin, røk heisestroppen og traktoren falt i bakken og ble skadet. Smith sa: «det var forbasket!». Han sa ikke ett ord før vi kom til verkstedet med traktoren for reparasjon, men da kom neste sats: «det var ikke lite forbasket heller!» Ellers hadde vi ingen uhell eller skader av noe slag.

I to uker leide vi inn Ståle Hamar fra Gyland som også hadde en slik traktor.

Alt ble fraktet til de steder Dalane El-verk hadde bestemt og ble nøyaktig merket. Vi startet på Lindland og det tok to uker derfra, Tronvik en uke, Bringedal en uke og Konstali en uke. Det vanskeligste området var fra Tronvik. Når linjefolkene fikk se der vi hadde plassert stolper, tråd med utstyr, ville de ikke tro, med det samme, at det var vi som hadde fått det på plass der. I Bringedal lå vi flere netter i huset der og fikk noen koselige dager på «hyttetur». Det passet godt for det var da det ble noen frostdager. Når veien til Bringedal fryser til er det ikke lett å komme fram enkelte steder.

Da vi i solskinn drog det siste lasset

avgårde fra Konstali og forstod at vi hadde klart å plassere alt på rett plass, var vi lettet, skal jeg si. Vi var rett og slett stolte som haner, og linjen står der den dag i dag, mai 2023.

Men tro det eller ei. Etter noen uker bak rattet på lastebilen sin, var problemene med den ene foten til Smith tilbake for fullt.

Gustav Smith Røiland i lia over Lindland.

Foto: Osmund Moen.

Beltetraktoren dro kjelken med tunge lass.

Foto: Osmund Moen.

Kraftlinjen i dag, August 2023.

Her ved Skopollen.

Foto, Børge Haga

Fjellmannen Harald Mæland

Av Tom Leif Rusdal

Sauebonden, skogbrukeren, skogplanteren, jegeren, heimeverns-lederen, idretts- og friluftsmannen Harald Mæland (83) fra Surdal i Hovsherad, er fortsatt aktiv på mange felt. – Ennå driver han med sauehold og har lange dager på sagbruket sitt ved Svenstjødnå på Surdals-åsen.

Barneskirenn

Langrennsentusiasten Harald Mæland har, som et eget kapittel, vært en ivrig pådriver for å fremme langrennssporten i bygda. Han har satt spor etter seg som arrangør og ambassadør for skiidretten for mange barn og unge i Hovsherad. – Over en drøy 10-års periode på 1970- og 80-tallet arrangerte Harald skirenn for den yngre garde på Surdalsbakken

(Battjen). – Han stod for både preparering av løypenettet, tidtaking og premiering! – I tillegg var han en eminent rådgiver innenfor skipreparering og teknisk klassisk skigåing. Premiene handlet jeg på Kjells Kolonial på Eik, forteller Harald.

Harald har mange gode minner fra disse skirennene. En gang ble jeg spurt av en ivrig guttunge fra Surdal om han trodde han hadde tid "te å pissa" før det begynte, humrer Harald.

Iveren og konkurranseinstinktet var upåklagelig blant ski-talentene.... En gang måtte jeg hjelpe en løper på beina etter å ha kollidert med et steingjerde. – Før jeg fikk satt gutten ned i sporet igjen, begynte beina å gå for fullt, ler Harald. – Andre smårollinger hadde for-

slag og spørsmål om det ikke hadde vært en fordel å ta noen snarveier for å spare tid i den intense kappestriden, mimrer en lattermild Harald Mæland.

Lang idrettskarriere

Sin egen idrettskarriere har Harald nå lagt bak seg. – Han kan se tilbake på en lang og suksessfylt tid som idrettsmann. Som en av syv aktive brødre, ble det mye kappestrid innad blant de vidgjetne

Reinsdyrjakt i Sirdalsheiene gav godt resultat.
Foto utlånt av Harald Mæland

*Harald Mæland avbildet under Sesilåmi i siste kneik før målgang på Sinnes.
Foto utlånt av Harald Mæland*

*Harald Mæland ved målgang i Vigelandsløpet på Sætra. Ivrig tilskuer er Didrik A. Flatestøl.
Foto utlånt av Harald Mæland*

"Mælandskaran". – Harald utmerket seg både i vinter- og sommeridrett. På kretsni-vå hevdet han seg helt i top-pen innen langrenn, skisky-ting og skogsløp med sky-ting. Harald likte langløp og har kjempet i toppen i sin klasse i Sesilåmi 25 ganger.

Fjelløpsveteran

Der friluftsmennesket Harald Mæland hevdet seg aller best, var nok i det sagnom-suste Fjelløpet som Sandnes Idrettslag arrangerte i perioden 1948-1999.

– Dette todagers høyfjells orienterings-løpet ble regnet som landets tøffeste i sitt lag. I løps-statuttene fremgår det at aldersgrensen for å stille til start var så høy som 19 år! Fjelløpet ble årvisst arrangert helga før St. Hans. Kraftprø-ven ble annonsert i Stavanger-pressen torsdagen før løpet gikk av stabelen i fjellterreng over hele Rogaland fylke og i Sirdalsheiene. Årsaken til denne sene bekjentgjørelsen, var at ingen deltakere skulle ha mulighet til å gjøre seg kjent i løpsterreng, forklarer Harald.

Fjelløpsveteranen Harald Mæland kan slå i bordet med hele 35 Fjelløp! Han debuterte i 1962 etter endt militærtje-neste og stilte opp sammenhengende hvert år uten opphold! I antall løp er han kun slått av sin svoger Jan Medby som nådde 40 løp. Jan avsluttet fjelløps-karrieren på Duge i Sirdal i 1995, mens Harald sa stopp etter et knalltøft løp på Stavtjørn i Bjerkreimsheiene i 1996. Han noterte sitt 35. og siste Fjelløp sammen med sin nevø Aksel Mæland som mak-

*Harald i tet under Fjelløpet på Skogestad i 1973.
Foto utlånt av Harald Mæland*

ker. Fjelløpet gikk over to dager som parløp. Distansen (på kartet/i luftlinje) var nær 40 kilometer; fordelt på ca. 15 km lørdag og ca. 25 km på søndagen. Kravet til oppakning var 25 kilo pr. par. Overnatting skjedde i telt i felles tildelt teltleir i fjellheimen. Løpet gikk ofte av stabelen i surt regnvær og tett tåke, selv på denne årstid. Da det grydde av dag søndag, var det bare å få på seg søkk-blaute klær og sko og ta beina fatt! – Du fikk fort igjen varmen i kroppen, smiler Harald.

Seiersrekke

Under Fjelløps-helga fikk Harald vist sin utholdenhet, løpsstyrke, seighet og orienteringssans! – Sammen med sin mangeårige makker Knut Bjørn Vagle fra Ganddal, ble det i alt 5 seire! – Første gang i 1972 ved Hunnevatn i Hunnedalen. Deretter fulgte hele 4 seire på rad i årene 1974-78 på henholdsvis Ualand/Hovsherad, Ålgård i Sokndal, Suleskard og Flatstøldalen i Øvre Sirdal. Det var

*Fjelløpsveteranen Harald Mæland mønstrer noen av Fjelløps-trofeene. Fjellmannen utskåret i tre markerer 25 års deltakelse. Maleriet var påskjønnelsen for å ha fullført 35 Fjelløp.
Foto: Tom Leif Rusdal*

ofte hard kamp og sekundstrid med duoen Harald Mjølnie og Kolbjørn Kyllingstad fra Gjesdal. Harald minnes spesielt Kolbjørn Kyllingstad som unnlot å orientere og bare hang seg på oss når jeg var på "hjemlige trakter", humrer Harald. Rivalen Kyllingstad utbrøt etter målgang, etter å ha blitt nedkjempet på Lortebru i Hunnedalen: "Du æ heilt galen, du hoppe jo rett utføre fjellskrentan!" – Jo, jeg og Knut Bjørn Vagle taklet spesielt bratt heng og utforbakke godt, medgir Harald.

Foruten Knut Bjørn Vagle som mangeårig makker, har Harald som nevnt dannet par med Aksel Mæland. I tillegg har Frank Moy fra Skulevold dannet tospann med Harald i flere år. Videre har bror Leif Mæland vært makker en gang.

*En veggseksjon fylt med premier og trofeer vitner om en lang og suksessfylt idrettskarriere.
Foto: Tom Leif Rusdal.*

*Harald Mæland (t.h.) og nevø og makker Aksel Mæland passerer målstreken på Stavtjørn i 1996 i Haralds 35. og siste Fjelløp.
Foto: Tom Leif Rusdall/Dalane Tidende*

Dramatikk

Fjelløpet har heller ikke vært forskånet for dramatikk!... I regn og tåke på Giljastølen og Frafjordheiene i 1990, skjedde det spesielle at en post var umulig å oppdrive! – Det ble søkt "høyt og lavt", og sogar i et flomstort fjellvatn. Enden på visa var at "nød-konvolutten" måtte åpnes for å få rede på plasseringen og beskrivelsen av neste post. I ettertid viste det seg at det var en grunneier i området som hadde sabotert og fjernet posten, forteller Harald. Også under hans siste Fjelløp på Stavtjørn i 1996, var det tilløp til dramatikk. Det ble satt i gang leteaksjon etter et damepar fra Stavanger som ikke dukket opp i målområdet i rimelig tid på lørdagskvelden. Lensmannen i Bjerkeim ble varslet og det ble satt i gang leteaksjon i 9-tiden på kvelden. Blant 70 fjellvante folk i leiren, viste superveteranen Jan Medby sin teft og

fant damene i god behold. Det som i times vis hadde skapt problemer for stavanger-damene, var at en post som etter beskrivelsen var plassert ved et tjern, i virkeligheten lå ved en sump eller "fen"!

Tøffe løp

En ting som er sikkert, er at denne utholdenhetsprøven tapper krefter og energi. – Jeg har selv opplevd å gå på en solid sprekk – fullstendig tom for krefter, mimrer Harald! – Det skjedde ved Barbuvatnet under avslutningsløpet på Stavtjørn i 1996. – Jeg var helt kaputt! Han sender ennå varme tanker til den gode havresuppa med rosiner som han fikk servert av sirdølen Jan Ove Øksendal. Den gjorde underverker, fastslår Harald.

Apropos Jan Ove Øksendal. – Dette er undertegnedes svoger og etterhvert makker i Fjelløpet. Da jeg selv, sammen

med Øksendal stilte i mitt første Fjelløp på Ånestøl ved Ådneram i 1989, ble jeg litt bedre kjent med fjell-traveren Harald Mæland!...

Under søndagens langdistanse løp undertegnede og Øksendal et langt strekk sammen med paret Harald Mæland og Frank Moy. I lange klyv ned aust-lia til Flatstøldalen, hastet vi forbi sauebonden Ole Espeli fra Littlemo på Moi. Ole hadde nyss sluppet sauene på fjellbeite. Han kjente godt sauebøndene Harald Mæland og Frank Moy. Ole fikk garantert et uforglemmelig syn!

– Etter å ha vekslet noen få ord i forbifarten med Ole, la vi på sprang ned lia, over myra og møtte ei flomstor elv!. – Her var ingen bro! – Dermed ble det en kort rådslagning...

– Det iskalde smeltevanet nådde oss til skuldrene! – Løsningen ble at vi gikk to og to "i spann" med sekken plassert på hodet samtidig som vi støttet hverandre etter beste evne.

Harald og Frank gikk først; siden de var ungarer...

Harald Mæland (83) jobber fortsatt lange dager på sagbruket sitt ved Svendstjørna på Surdalsåsen. Foto: Tom Leif Rusdal

«Nå lukker seg mitt øye»

Gamle kveldsbøner og -sogar brukt i Lund

Guri Lisabeth Ravatn

I nokre år har eg hatt glede av å samla inn kveldsbøner og -sogar som har vore i bruk for meir enn 50 år sidan. Det meste av materialet er samla inn i området der eg bur, Ølen i Vindafjord kommune.

Besteforeldra mine på farssida, farmor, Johanne Lisabeth f. Salvesdtr Eik (1887 -1961) og farfar, Ommund Rolfsen Surdal (1889 -1957), var begge frå

Hovsherad. Difor har eg prøvd å få tak i bøner og singlar som vart nytta i dette distriktet. Tre av desse deler eg her i ÆTTER-MÅL og veit du om fleire - tar eg gjerne i mot innspel.

Kveldsbøner og -sogar, overlevert munnleg, er folkeminne og levande materiale. Det endrar seg over tid, slik at nøyaktig tekst kan variera frå brukar til brukar.

Når jeg legger meg til hvile,

*Tretten engler om meg står:
Tvende ved min høyre smile,
tvende til min venstre går.
To på vakt ved hodepute,
to ved foten dessforuten;
To meg dekker, to meg vekker,
en meg viser – hele himlens paradis.*

Denne vart skriven av Henrik Wergeland og utgjeven i 1833.

Kjære Gud Fader i himmelens slott

*Takk for i dag jeg har hatt det så godt.
Nå må du ikke være lei på meg,
selv om jeg i dag har bedrøvet deg.
Send dine engler å passe på
alle de store og alle de små.
Så kan jeg sove så trygt og så godt,
kjære Gud Fader i himmelens slott.*

Denne bønna finn me på trykk frå 1880. Ulike variantar har vore i bruk.

Nå lukker seg mitt øye,

*o Fader i det høye
i varetekt meg ta.
Fra synd og sorg og fare,
din engel meg bevare,
som ledet har min fot i dag.*

Bønna vart skriven av danske Peter Thun Foersom i 1813. Ho kom tidleg med i Landstad si salmebok og er kjend og brukt over heile landet.

Amerikabilder

John Selmer Hellesmark fra gården Hellesmark på Moi, kom til Livingston som ung immigrant i en alder av 19 år. Han arbeidet først som slakter, men begynte snart å jobbe på meieriet i Livingston. På 1920-tallet begynte trafikken til Yellowstone Park og John så sin sjanse til å begynne for seg selv. Han opprettet Farmers Creamery i 1925. han drev først meieriet på egenhånd og hadde 20 – 30 ansatte, men ettersom han dro på årene tok sønnen og fetteren over mye av styringen. John døde i 1963, 73 år gammel.

*Familien John Selmer Hellesmark på utflukt i 1930-årene.
Kona Inger og barna Adina, Arnold og Beatrise.
Foto: LBK samling*

Fire fra Strannen i USA ca. 1928. Fra venstre John S. Hellesmark, Gustav Liland (Ble værende i USA.), Jens Skåland og Ole Hellesmark Kjellesvik. Foto: LBK samling

*John Selmer Hellesmark på jakt i USA i 1940-årene.
Foto: LBK samling*

Litt om bibliotek i Lund

Av Per Christoffer Salvesen

Starten – presten står for det boklige

Den første boksamlingen vi hører om i Lund beskrives av Olav Heskestad i Lund kirkes jubileumsskrift.

Ole Gabriel Ueland forteller at han lånte bøker fra en liten boksamling som presten Finkenhagen hadde opprettet på Lund Prestegård. Han var prest i Lund fra 1795 – 1800.

Dette var sikkert bøker kjøpt inn privat av presten.

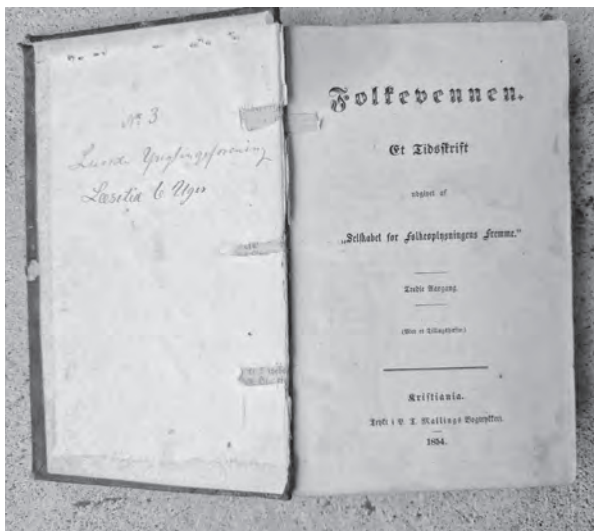
Kommunalt bibliotek

Så finner vi ikke mer om biblioteket før 3. desember 1838 da formannskapet i Lund var samlet. Det skrives da om at de hadde mottatt en henvendelse fra den Kongelige Norske Regjerings Departement om å opprette boksamling i Lund.

Formandskabet besto av D. Sigbjørnsen, Scule Willadsen og Michal Dahl.

I nytt møte den 15. desember ble de enige om å samle bidrag fra frivillige, samt å søke om støtte fra skolekommissjonen til kommunal boksamling.

Da det viste seg å komme inn betydelig med penger (57 spd.), ble det i representantskapet (Kommunestyret)

vedtatt å velge en bestyrelse på 3 medlemmer utenom formannskapet.

De skal forfatte lover.

Styret bestod etter hvert av 4 medlemmer som seg i mellom valgte bibliotekar.

Styret ble: Osmund Salvesen (lærer), kaptein Weltzin (offiser på Lundheim), prost Hausmann og Sigbjørn Didriksen. (Klokker, stortingsmann og ordfører)

Vi hører ikke mer om biblioteket før i 18. august 1858 da en årlig støtte på to skilling strykes fra budsjettet med 7 mot fire stemmer. Dette skulle bety at det har eksistert et budsjett før denne tiden.

Vi vet heller ikke hvor utlånet har

foregått i perioden 1800 - 1860. Kanskje fra prestegården?

I 1882 finner vi et notat i formannskapspapirene: Kammerherre Holst spør om kommunen måtte være villig å motta en gave som H.M. Kongen i tilfelle kunne skjenke som gave på betingelse at den legges under en bestyrelse. Og boksamlingen måtte etter evne vedlikeholdes og forøkes. Gaven ble mottatt med takk.

I 1860 bygges fastskole på Nygård, den såkalte "Klokkergården". Her ble biblioteket værende framover antagelig helt til 1940. Tyskerne overtok da Klokkergården og brukte den som vaktstue. Muligens flyttet allerede da boksamlingen sammen med bibliotekar Malene Vereide opp i kommunehuset på Hammeren. Det som i dag er Stein O. Alms bolig. Kommunen overtok dette huset i 1949/50. Huset var bygd av Anton Salvesen som seinere solgte eiendommen til lensmann Hermann Pedersen som igjen solgte den til Lund kommune. Her hadde også lege kontor. (Dr. Wahl)

I dette huset holdt boksamlingen til godt ut på 1960-tallet før det flyttet ned i den gamle Jens Glendranges butikk, det som i dag er "Sisters helsestudio". Malene Vereide var fremdeles bibliotekar. Etter hvert overtok Dagny og Peder Buseth.

I 2001 flyttet biblioteket ned i det gamle samvirkelaget ved Moi bru der det er i dag (2004).

utlånsprotokoll. Denne ble i sin tid reddet da Foreningslokalet brant i 1948. Bøkene ble der stablet inn på bryggerhuset til Henriksen før seinere å gis til museet. (Egil Henriksen)

Hvor lenge denne samlingen har eksistert vet vi ikke. Vi vet at ungdomslaget ble stiftet i 1881. Foreningslokalet ble bygd ca. 1901.

Mange av bøkene er svært gamle, fra midten av 1800-tallet og med gotisk skrift. De første bøkene fra 1850-tallet er merket med Lunde ynglingeforening, så merkes de med Lund Ungdomsforening og de nyeste bøkene er merket med Lund Ungdomslag. Utlånstid er skrevet: 4 uker.

Kanskje er denne boksamlingen rester av det gamle prestebiblioteket? Kanskje også rester av det første kommunale bibliotek fra 1839? Presten Jacob Kieland med frue var pådriver i oppstarten av ungdomslaget og gjør dette sannsynlig. I mellomkrigstiden ble det lånt ut bøker parallelt fra kommunalt bibliotek og ungdomslaget. Så her dukker det opp mange spørsmål.

Kilder:

Finn Henriksen

Olav Nysted.

Dagfinn Grane

Unni Røst Kjørmo

Olav Heskestad

Kommunale referat fra formannskap og kommunestyre.

Ungdomslagets bibliotek

På Lund bygdemuseum finnes en annen boksamling med flere hundre bind, samt

Fra museets skattkammer

Figurer laget av russiske krigsfanger på Moi

Under den 2. verdenskrig innlosjerte okkupasjonsmakten russiske krigsfanger i kirkens hestestall som stod nær der Fjellhaug bedehus ligger i dag. Museet har mange minner fra denne tiden. Barn og ungdom på Moi byttet mat og klær mot slike «russerfugler» og annet. Grytelokk ble til små skrin, mynter ble

banket til ringer. Krigsfangene fikk utdelt litt enkel redskap som de brukte i ledige stunder til å lage disse flotte fuglene blant annet. Arbeidsoppgavene til krigsfangene bestod for det meste av å hogge ved. Men de var også med på anleggsarbeid og husbygging, blant annet på Moi stasjon. Vi vet fra muntlige kilder at de også gjorde arbeid i Heskestadbygda og Hovsherad.